

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ FİLİSTİN EMLÂKI:
“BİSAN ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA İNCE AYDIN

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ FİLİSTİN EMLÂKI:
“BİSAN ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BÜŞRA İNCE AYDIN
170121004**

**Danışman
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun**

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih [Anabilim Dalı'nda **170121004** numaralı **Büşra İnce Aydın**'nın hazırladığı "II. Abdülhamid Dönemi Filistin Emlakı: "Bisan Çiftliği Örneği", konulu **Yüksek Lisans Tezi** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, 10/07/2020, Cuma günü saat [15:00] da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE/REDDİNE/DÜZELTİLMESİNE**'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı [.././20../] tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının [.....]
[.....]
[.....] şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Prof Dr. Zekeriya Kurşun]		
Prof. Dr. Davut Hut.]		
Doç. Dr. Hasip Saygılı.]		
[.....]		
[.....]		

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Büşra İnce Aydın

İmza

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ FİLİSTİN EMLÂKI: “BİSAN ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ”

Büşra İnce Aydın

ÖZET

Bu çalışmada II. Abdülhamid döneminde Filistin'deki emlâk-i hümâyun uygulamaları ve özel olarak Bisan Çiftlik-i Hümâyun İdaresi incelenmiştir. Tanzimat döneminde padişahlık makamının özel hazinesi şeklinde yeniden yapılandırılarak kurulan Hazîne-i Hassa Nezâreti II. Abdülhamid döneminde son derece genişledi. Gelirleri çok yüksek olan arazi ve işletmeler emlâk-i hümâyun olarak tescillendi. Filistin'de de bu şekilde Hazîne-i Hassa Nezâreti'ne devredilen pek çok verimli arazi bulunmaktaydı. Bu arazilerin büyük bir bölümü ise Bisan Çiftlik-i Hümâyun İdaresi'ne bağlıydı.

II. Abdülhamid döneminde emlâk-i hümâyun olarak Hazîne-i Hassa Nezâreti'ne aktarılmış olan tüm mülkler II. Meşrutiyetle birlikte Maliye Nezâreti'ne devredilerek emlâk-i müdevvere ismini aldı. Kimi müdevver emlâk satışa çıkartılarak gelir elde edildi; Filistin'dekiler gibi kimi mülklerin ise sahip olduğu özel durumlar sebebiyle satılmadı. Fakat devletin yıkılışına kadar da durumları tartışmalı olarak kalmaya devam etti.

Anahtar Kelimeler: Filistin, II. Abdülhamid, Bisan, emlâk-i hümâyun, arâzi-i seniyye, Nablus, Akka, Kudüs, Eriha, Cenin.

**PALESTINE PROPERTY IN THE ABDULHAMID II
PERIOD: “THE CASE OF BISAN ÇİFTLİK (ÇİFTLİK)”**

Büşra İnce Aydın

ABSTRACT

In this study, during the reign of Abdülhamid II, the practices of *emlâk-i hümayun* (the sultan’s property) in Palestine and the Bisan Çiftlik-i Hümayun Administration were examined. Ministry of Hazîne-i Hassa the sultanate office’s private treasury was founded in *Tanzimat* era and it expanded extremely during the reign of Abdülhamid II. Lands and business with very high revenues were registered as *emlâk-i hümayun*. Plenty of fertile lands in Palestine abalienated to Ministry of Hazîne-i Hassa. Most of these lands depend on *Bisan Çiftlik-i Hümayun Administration*.

All of the properties registered as *emlâk-i hümayun* in the Abdulhamid II period, were transferred to Ministry of Finance and renamed as *emlâk-ı müdevvere* (transferred property) in the Second Constitutional Period. Some of these properties were sold but some, like those in Palestine, were nor sold due to special circumstances. Their controversial situation remained until the state collapse

Key Words: Palestine, Abdülhamid II, Bisan, Beit She’an, Beisan, Nablus, Acre, Jerusalem, Jericho, Jenin.

ÖNSÖZ

II. Abdülhamid devrinin tam anlamıyla aydınlatılmamış meselelerinden biri de o dönemde uygulanmış olan emlak-i hümayun politikalarıdır. Mülkler üzerinde hak iddia edilebileceğinden hareketle tartışmalara konu olan bu uygulamanın nasıl ortaya çıktığı ve akıbetinin ne olduğu hakkında şaibelerin olması meselenin temel zeminini teşkil etmektedir. Bu meselenin açıklığa kavuşturulması yönünde bazı çalışmalar yapılmış olsa da Filistin bölgesindeki emlak-i hümayun uygulamaları çalışılmamış bir konuyu teşkil etmekte idi. Bu dönemde Filistin'in kendine has öneminin de ortada olması çalışmanın iki yönlü olarak değerlendirilmesine olanak sağladı.

Konunun doğrudan doğruya mülkiyetle ilgili oluşu 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişen toprak sahipliği kavramını yakından takip etmeyi gerekli kıldı. Şahısların toprak üzerindeki tasarruf haklarının mülkiyete dönüştüğü bu dönemde emlak-i hümayun uygulaması da çoğunlukla devletin sahibi olduğu mülklerin padişahın şahsına tapulanmasıydı. Bu geçiş dönemindeki mülkiyet tasavvur ve uygulamalarına açıklık getirmek için giriş bölümünde emlak-i hümayun ve arazi-i seniyye tabirleri ele alındı. Bu iki tabire çok yakın anlamları olan ve çoğu kere de karıştırılan emlak-i hâkânî ve emlak-i kadîme tabirlerinin ne anlama geldikleri anlatıldı. Bununla birlikte Hazîne-i Hassa Nezâreti'nin kuruluşu, işleyişi ve II. Abdülhamid dönemindeki etkinliği vurgulandı.

Birinci bölüm çalışmanın genel çerçevesinin çizildiği ve asıl konuya giriş yapılan kısmı oluşturdu. II. Abdülhamid'in Filistin'de uyguladığı emlak-i hümayun politikalarının sebepleri, süreci ve ortaya çıkan sonuçları hakkında değerlendirmeler ve tespitler yapıldı. Mülklerin idare edildiği teşkilatın yapısından dolayı Suriye Vilâyet merkezinde yer alan Suriye Arazî-i Seniyye Komisyonu'nun anlatımına bu bölümde yer verildi. Filistin ve Suriye civarındaki emlak-i hümayun mülklerinin komisyon üzerinden merkez ile irtibatları irdelendi. Daha sonra bu mülklerin tapulanma süreçleri ve tapu sicil defterlerindeki kayıtları istatistiki veriler ışığında ele alındı.

Emlak-i hümayun mülklerinin idare edildiği örnek bir idare merkezi olan ve çok geniş arazilerin bağlı bulunduğu Bisan Çiftlik-i Hümayunu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturdu. Bisan çiftliğinin nerede yer aldığı, ne zaman kurulup nasıl

işletildiği ve görevlilerinin yürüttüğü çalışmalara ayrıca değinildi. nc bölümde ise yine aynı idare merkezinin tarımcılık faaliyetleri, işletme ve imtiyaz gelirleri ve çiftlik giderleri detaylı bir Şekilde incelenerek yorumlandı. Gelir-gider durumu ile araziler üzerinde uygulanan gelir getirici ekonomik faaliyetler anlaşılmaya çalışıldı.

Son olarak dördüncü bölümde 1882'den itibaren faaliyet gösteren Bisan'daki idare merkezi ve buraya bağlı olan arazi topluluğunun II. Meşrutiyetle birlikte bir anda Hazîne-i Hassa Nezâreti'nden alınıp Maliye Nezâreti'ne devredilmesi süreci anlatıldı. Bu süreçte özellikle incelenen durum arazilerin statüsü ve buna bağlı olarak arazilerde yaşayan halkın durumu oldu.

Araştırma konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen zaman diliminde çalışmalarımı titizlikle takip eden, tavsiyeleriyle beni daima yönlendiren değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a Őükranlarımı arz ediyorum. Konuya olan ilgisi ve vukufiyeti ile pek çok safhada yardımlarını esirgemeyen ve bu süreçte bana her zaman destek olan kıymetli eşim Ali İhsan Aydın'a ayrıca teşekkür ediyorum. Tapu kayıtlarının ihtiva ettiği bilgileri benimle paylaşan Filistin Platformu'na ve yürüttükleri projede emeği geçen herkese Őükranlarımı sunuyorum. Mülkiyet konusunda sayın hocam Dr. Bekir Cantemir'in önemli tavsiye ve yardımlarından faydalandım. Kendilerine teşekkür ediyorum. Arkadaşlarım Zeynep Yeşilyurt ve Esra Karadağ ile aynı süreçte birlikte çalıştık ve onların destekleri çok değerliydi. Annem, babam ve kardeşlerimin de maddi manevi desteklerini unutamam. İsimlerini burada saydıklarım ve sayamadığım kişi ve kurumlara gönülden teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
TABLOLAR LİSTESİ.....	XII
HARİTALAR LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1
PROBLEMİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	1
KAYNAK VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
SURİYE ARAZİ-İ SENİYYE KOMİSYONU VE FİLİSTİN EMLAKI	6
1.1. İL. ABDÜLHAMİD’İN FİLİSTİN EMLÂK-İ HÜMÂYUNU POLİTİKASI ...	6
1.2. SURİYE ARÂZİ-İ SENİYYE KOMİSYONU	9
1.3. FİLİSTİN’DE TAPU UYGULAMASI VE EMLÂK-İ HÜMÂYUNUN TAPULANMASI	15
1.4. MÜLKLERİN EMLÂK-İ HÜMÂYUNA KAYIT AŞAMASI	20
İKİNCİ BÖLÜM	24
BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ	24
2.1. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ’NİN KURULUŞU	24
2.2. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ	28
2.3. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU’NA BAĞLI ARAZİ VE ÇİFTLİĞİN SINIRLARI	32
2.4. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU’NDA BULUNAN AŞİRETLER	40
2.5. ÇİFTLİK GÖREVLİLERİ	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU İŞLETMESİ	50
3.1. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU’NDA TARIM VE HAYVANCILIK:	51
3.2. ARAZİ GELİRLERİ	56
3.3. İŞLETME VE İMTİYAZ GELİRLERİ	59
3.4. ÇİFTLİK GİDERLERİ	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	76
1908 SONRASINDA BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN MÜLKLERİNİN DURUMU ..	76
4.1. MÜLKLERİN MALİYE’YE DEVRİ SÜRECİ	77
4.2. BİSAN ÇİFTLİK ARAZİLERİ İÇİN HAZIRLANAN BAZI TEKLİFNAMELER VE HALKIN DURUMU	78

SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
EKLER	92

KISALTMALAR

A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Ag.s.	Adı geçen salname
A.MKT	Sadaret Mektubi Kalemi
A.MKT.MVL	Sadaret Meclis-i Valâ Evrakı
A.MKT.UM	Sadaret Umum Vilayet Evrakı
BEO	Bab-ı Âli Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DH.ID	Dahiliye İdare
DH.MKT	Dahiliye Mektubi Kalemi
HH.d	Hazine-i Hassa Defterleri
HH.EMK	Hazine-i Hassa Emlak-ı Hümayun İdaresi
HH.İ	Hazine-i Hassa İradeler
HH.THR	Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi
HR.TO	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ.DFE	İrade Defter-i Hakani
ML.EEM	Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdürinecyeti
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	Sayfa
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Yy	Yüzyıl

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun 14 Mart 1907-13 Mart 1908 Tarihleri Arasındaki Yazışma Cetveli	11
Tablo 1.2: Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na Bağlı İdare ve Şubeler	13
Tablo 1.3: Filistin'de Tapu Sicil Defterlerine Kayıtlı Olan Emlâk-i hümâyun Mülklerinin Durumu	18
Tablo 1.4: Filistin Emlâk-i hümâyun Mülklerinin Devir Miktarı ve Bedel Bilgileri .	21
Tablo 2.1: Yılında Bisan Çiftlik-i Hümâyunu'na Bağlı Köyler ve Çift Sayıları	36
Tablo 2.2: Bisan Çiftlik-i Hümâyunu Görevlilerinin İki Ayrı Dönemdeki Maaş Miktarları	46
Tablo 3.1: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Yetişen Ürün Listesi	55
Tablo 3.2: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun 1885-1886 Yılına Ait Gelir-Gider Tablosu	66
Tablo 3.3: Yıllara Göre Bisan Çiftlik-i Hümâyunu Memurları ve Maaşları	67
Tablo 3.4: 1884 Yılına Ait Bisan Çiftlik-i Hümâyunu Masraf Listesi	69
Tablo 3.5: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda İnşaat Alanında Yapılan Bazı Masraflar .	71
Tablo 3.6: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Tamirat Alanında Yapılan Bazı Masraflar	73
Tablo 3.7: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Yapılan Islah Çalışmalarına Dair Bazı Masraflar	74
Tablo 3.8: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Yapılan Diğer Masraflar	75

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 2.1: Bisan Çiftlik-i Hümâyunu'na Bağlı Köy ve Bazı Aşiretleri Gösteren Harita	27
Harita 2.2: 1884 Yılı Bisan Çiftliğine Bağlı Arazilerin Dönüm Miktarları	38

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1: 1884 Yılı Aralık Ayı Emlâk-i hümâyun Gelirleri 57

GİRİŞ

PROBLEMİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Taha Bey *Emlâk-ı Devlet* adlı eserinde her ne kadar emlâk-i hümâyun kavramının hükümdarın şahsına ait mülkleri¹ ifade ettiğini belirtse de² Tanzimat öncesinde padişahların şahsi olarak mülk edinmelerine dair hiçbir ize rastlanmamaktadır. Bu kavram II. Abdülhamid ile beraber ortaya çıkmıştır. Çünkü II. Abdülhamid kendi saltanat yıllarında hâli hazırda mevcut bulunan Hazine-i Hassa Nezâreti'ni büyütmüş ve burada kayıtlı bulunan mülklere yenilerini ilave etmiştir. Bu süreçte Hazîne-i Hassa idaresinde bulunan mülkler II. Abdülhamid devri sonuna kadar emlâk-i hümâyun şeklinde isimlendirilmiştir. II. Meşrutiyet ile başlayan süreçte emlâk-i hümâyun mülkleri tekrar Maliye Nezâreti'ne devredildiğinde ise daha önceden Hazîne-i Hassa idaresinde bulunan mülkler aynı şekilde bırakılarak emlâk-i hâkânî olarak isimlendirilmiştir. Emlâk-i hümâyun tabiri ise yalnızca Hazîne-i Hassa'ya sonradan devredilen ve II. Abdülhamid'in kendi mülkü olarak kaydedilen emlâki ifade etmektedir.³

Emlak-i şâhâne tabiri, emlâk-i hümâyun kelimesiyle aynı anlamı ihtiva etmekle birlikte pratikte bu durumun biraz daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. 1874 yılına kadar araziden gayri olan mülkler için herhangi bir tapu kaydının düzenlenmemiş olması padişahların kendi soyları için edindikleri mülklerin kayıt altına alınmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda hükümdarların edindikleri malların tapusuz bırakılmak suretiyle emlâk-i hâkâniyi zenginleştirmeye yönelik birtakım faaliyetler yürüttükleri de söylenebilir. Saltanat soyundan gelenlere tahsis edilen konak vs. gibi gayrimenkuller tapulu veya tapusuz olarak intikal etmekte ve yalnızca tapulu olanlar mirasçılara geçebilmektedir. Diğerleri ise Hazine-i Hassa Nezâreti'ne devredilmektedir.⁴ Şu hâlde tapu teşkilatının

¹ Arâzi-i seniyye tabiri de tam olarak emlâk-i hümâyuna karşılık gelmektedir. Her iki tabir de bu dönemde II. Abdülhamid'in şahsına tapulanan mülkleri ifade eder.

² Taha Bey, *Emlâk-ı Devlet*, Dersaadet, 1328, s. 244.

³ Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, Ankara, 2000, s. 91-92.

⁴ Vasfi Şenözen, *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve Abdülhamid'in Emlaki*, Ankara, 1982, s. 6.

kurulması sonrasında emlâk-i hümâyunun padişahın şahsi mülkü olarak tanımlanmasının II. Abdülhamid dönemine denk gelmesi, bu dönemin siyasi atmosferi göz önünde bulundurulduğunda olağan bir durum olarak karşımıza çıkar. Nitekim malların şahsi menfaat için kullanılmadığı ve bu hususta birtakım şaibelerin ortaya çıkması karşısında tedbirlerin elden bırakılmadığı anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in geniş bir sahaya yayılan emlâk-i hümâyunu eleştirilmiş olsa da aynı zamanda yabancı güçlerin ülke genelindeki etkinlikleri karşısında bu kurumun emlâk edinimi faydalı görülmüştür.⁵ Emlâk-i hâkânî saltanat makamının ayrılmaz ve dokunulmaz mal varlıklarını ihtiva ederken emlâk-i hümâyun ise tasarruf bakımından padişahın inisiyatifine kalmış mülklerdir. Buradaki inisiyatif padişahın şahsi kazancından ziyade arazinin verimliliğine göre emlâk-i hümâyunun satın alınması ve bunun halk tarafından işletilmesi meselesidir. Nitekim emlâk-i hümâyunun tasarruf tarzı toprak verimliliğine, maden barındırmasına yahut lojistik anlamda merkezi bir yerde bulunmasına göre değişkenlik göstermektedir. Emlâk-i hümâyun uygulamaları ile taşradaki devlet otoritesi güçlendirilerek bölgesel kalkınmanın önü açılmıştır.

II. Abdülhamid'in emlâk-i hümâyun politikaları çerçevesinde çiftlik, bağ, bahçe, yaylak, kışlak ve mezra gibi arazilerin temini yer almaktadır. Ayrıca fabrikalardan elde edilen gelirler, maden imtiyazları ve vapur işletme imtiyazları emlâk-i hümâyun kategorisinde yer alan diğer unsurlardır.⁶ Tanzimat'tan itibaren başlayan bir sürecin etkisiyle şekillenen hazine teşkilatındaki değişimler ve bu durumun alt zeminini oluşturan mali krizler birtakım esnekliklerin ve alternatiflerin önünü açan bir durum olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatından çok daha önce başlayan yatırım merkezli bir uygulama ile bazı imtiyazlara müdahil olma durumu özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra yabancılara mülkiyet hakkı tanınmasından ötürü

⁵ Taha Bey, *a.g.e.*, s. 250

⁶ Terzi, *a.g.e.*, s. 90

devletin toprak üzerindeki mutlak hâkimiyetini pekiştirici bir durum halini almıştır.⁷

Devletin toprak üzerindeki kontrolü neticesinde ortaya çıkabilen ekonomik verimlilik ve uzun vadeli planlama, özellikle zirai alanların çıplak mülkiyetlerine sahip olunması ile yakından ilgilidir. Nitekim toprak, emek ve dolayısıyla sermaye üzerinden şekillenecek kontrol ve güç mekanizması imparatorluğun en temel dayanak noktası mahiyetindedir. Bu sebeple devlet yatırımlarda büyük bir paya sahip olabilmek için madenlere, bedestenlere ve boyahane gibi sermaye gerektiren alanlara müdahil olmuştur.⁸ Devletin takip etmiş olduğu siyaset göz önünde bulundurulduğunda devlet mülklerinin geniş bir uygulama alanını kapsadığı anlaşılmaktadır. Zira çok kısıtlı olan özel mülkler haricinde devlet mülkü tüm ülke topraklarını kapsamaktadır ki bunun içerisine gayrimenkullerin haricinde menkul mallar girdiği gibi aynı zamanda nakit ve ödünç para sağlamak amacıyla çıkarılan tahviller bu çerçevede değerlendirilmektedir.⁹ Bu bakımdan II. Abdülhamid'in Hazine-i Hassa teşkilatını geliştirme pratiği temelden yoksun bir politika olmamıştır.

Yukarıda çerçevesi çizilmiş olan kavram bütünlüğüne bağlı kalınarak bu çalışmada Filistin'deki emlâk-i hümâyun mülkleri incelenmiştir. Filistin tabiri elbette ki coğrafi bir bölge ismi olarak karşımızda durmaktadır. Osmanlı Devleti Filistin ismini klasik dönemde yer yer kullanmış olsa da bu kavram asıl olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı insanının zihninde şekillenebilmiştir. Özellikle de emlâk-i hümâyun politikalarının uygulandığı dönem olan II. Abdülhamid döneminde Filistin tabiri daha önce hiç olmadığı kadar kullanılır olmuş, siyasi ve demografik açıdan etkin bir şekilde muhafaza edilebilmeye çalışılmıştır. Osmanlı idari teşkilatında herhangi bir

⁷ 1867 yılında çıkarılan tebaa-yı ecnebiyenin emlake mutasarrıf olmaları hakkındaki kanunla birlikte yabancılara Osmanlı topraklarındaki gayrimenkullerde tasarruf hakkı tanınmıştır. Yabancıların bu haktan istifadesi hususunda mensup oldukları devletin katılım şartı başka bir kanun hükmü olarak karşımıza çıkar. Bu şartı sağlayan devletlerin tebaası Hicaz vilayeti haricinde gayrimenkullere sahip olabilecek ve mirî araziden istifade edebileceklerdir. Halil Cin, *Mîrî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Konya, 1987, s. 89.

⁸Mehmet Genç, "19.yy'da Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler", *Divan*, 1991/1, s. 1.

⁹ Taha Bey, *a.g.e.*, s. 83.

karşılığı olmayan Filistin algısının bu derece popüler olması çalışmamızın çerçevesini çizmemize yardımcı oldu. Bu bağlamda II. Abdülhamid devrinin Filistin bölgesi üzerinde uyguladığı emlâk-i hümâyun politikaları mercek altına alındı.

Üzerinde çalıştığımız dönem, idari teşkilatlanma süreci bakımından son derece hareketli bir görünüm arz eder. İdari merkezlerin statülerinin sürekli değiştiği, bağlı buldukları mutasarrıflık ve valiliklerin yapılarının da farklılaştığı bu dönemde idari birer yapı olan emlâk-i hümâyun teşkilatının organik bağlılıkları incelediğimiz bölge için çok düzenli bir görünüm sunmamaktadır. Örneğin müstakil bir mutasarrıflık olan Kudüs'teki Arâzi-i Seniyye İdaresi, Suriye vilayet merkezine bağlıydı. Beyrut Vilayeti teşkilatı içinde yer alan Nablus ve Akka'daki emlâk-i hümâyun mülkleri de yine Suriye vilayet merkezinden idare edilmekteydi. Bu sebeple her ne kadar araştırma konusu olarak Filistin coğrafyası belirlenmiş olsa da Filistin emlâk-i hümâyun mülklerinin bağlı bulunduğu Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun yapısını ve işleyişini açıklamak gerekliliği ortaya çıktı.

Tüm Suriye bölgesinin en önemli emlâk-i hümâyun idare merkezi olan Bisan Çiftlik-i Hümâyun'u bütün yönleriyle kapsamlı bir şekilde ele alınabilecek büyüklükte ve önemde bir merkez olduğu için çalışmanın ana konusunu oluşturdu. İdare ettiği mülklerin dağılımına baktığımızda Filistin'in önemli bir bölümünü ve en verimli arazilerinin işletilmesini sağlıyordu. Bu sebeple iki bölüm halinde farklı açılardan incelenen bu merkez Hazine-i Hassa teşkilatını anlayabilmek için özelden genele bir bakış açısı sağlamaktadır.

KAYNAK VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Konunun araştırma safhasında asıl ve en önemli bilgileri sunan kaynak Devlet Arşivleri bünyesindeki *Hazine-i Hassa Fonu (HH)* olmuştur. Bu fon Hazine-i Hassa teşkilatının genişlemeye başlamasından II. Meşrutiyet'e kadar mülklerin idaresi konularında düzenli bilgileri sağlayan

kaynaktır. Fonun büyük bölümü arşiv sisteminde henüz dijital olarak kelime bazlı taramaya açılmamışsa da ihtiva ettiği belgeler sabırla çalışıldığı durumlarda incelenebilir. Konu için bulunmaz değerdeki bir diğer kaynak ise mülklerin tapu kayıtlarının bulunduğu *Tapu Sicil Kayıtları*'dır. Tapu sicillerinde mülkiyet hakkında bir tapunun içerdiği tüm bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtları ihtiva eden defterler günümüzde Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu kayıtların Filistin ile ilgili olan kısımları Filistin Platformu'nun yürüttüğü *Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi* kapsamında bir araya getirilmiştir. Çalışmamız esnasında bu koleksiyonda yer alan 6301, 6304, 6312, 6317, 6345, 6357, 6407, 6415, 7050, 7077, 7078, 7069, 7086, 7093, 7099, 7100, 7101, 7134, 7177 ve 7218 numaralı defterlerdeki emlâk-i hümâyun kayıtları kullanılmıştır. Bu arşiv malzemelerinden başka Suriye vilayet salnameleri bölgedeki emlâk-i hümâyun teşkilatını ve bu teşkilatta yer alan görevli isimlerini zikretmektedir. 1911'de yayımlanan *Emlâk-ı Devlet* isimli eser Hazine-i Hassa teşkilatı hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Arzu T. Terzi'nin *Hazine-i Hassa Nezareti* isimli eser yine bu konuda arşivlere dayalı olarak bütüncül bilgiler içermektedir. İncelediğimiz coğrafya hakkında emlâk-i hümâyun konusunda yazılmış bir makale bulunmaktadır. Muhanad Alamleh tarafından kaleme alınan "II. Abdülhamit'in Mülkiyeti Filistin'de Osmanlı Çiftlikleri" isimli makalede Filistin'deki emlâk-i hümâyun konusunun araştırıldığı iddia edilmektedir. Ancak makalenin verdiği bilgiler son derece tashihe muhtaçtır. Özellikle emlâk-i hümâyun mülklerinin miktarı konusundaki rakamlar bariz bir şekilde hatalıdır. Bazı kısımlarda ileri sürülen bilgilerin ardından verilen kaynaklar incelendiğinde bahsi geçen bilginin sunulan kaynaktan yer almadığı çok yerde görülmektedir. Bu sebeple makale ciddi araştırmalar için herhangi bir şekilde kaynak değeri taşımamaktadır. Bunun yanında Ruth Kark ve Seth J. Frantman tarafından yayınlanmış "Bedouin, Abdül Hamid II, British Land Settlement, and Zionism: The Beysan Valley and Sub-district 1831-1948" isimli makale bir bölümünde Bisan emlâk-i hümâyunundan ikincil kaynaklara referans vererek bahsetmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE ARAZİ-İ SENİYYE KOMİSYONU VE FİLİSTİN EMLAKİ

1.1. II. ABDÜLHAMİD'İN FİLİSTİN EMLÂK-İ HÜMÂYUNU POLİTİKASI

II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti maliyesi 1875'teki iflasın da etkisiyle son derece zor durumdaydı. Krizin akabinde 1877-78 yıllarında cereyan eden Osmanlı – Rus Savaşı'nın (93 Harbi) kaybedilmesi maliyeye daha ağır yükler getirdi. Sürekli artan dış borçların belli bir düzen içinde ödenmesine yönelik olarak 1881'de Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin kurulması¹⁰ ise devletin mali açıdan özgürlüğünü yitirmesine neden oldu. Bu ağır ekonomik tablo karşısında II. Abdülhamid maliyenin ıslahı gerekçesiyle memurların statü ve maaşlarında kısıtlamalara gitti.¹¹ Fakat bu geçici tedbirlerin mali durumu düzeltmeye yetecek düzeyde olmadığı da bilinmekteydi.

Devletin mali durumunun iyileştirilmesi amacıyla bu dönemde emlâk-i hümayun mülkleri arttırılarak Hazine-i Hassa teşkilatı oldukça geliştirildi. Hazine-i Hassa Nezareti Maliye Nezareti'nden ayrı bir hazine şeklinde yatırım ve kalkınma projelerini fonlayan bir kuruma dönüştürüldü. Böylece Düyûn-ı Umûmiyye aracılığıyla maliye nezaretinin elinden alınan vergi toplama özgürlüğü, nispeten Hazine-i Hassa Nezareti'nin bütçesiyle kapatılmaya çalışıldı. Hazine-i Hassa Nezareti ile yeni bir mali düzenin oluşturulması, 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rusya Savaşı) sonrasında oluşan kaotik durumun çözümüne çare olması amacıyla gerçekleştirilen idari düzenlemeler kapsamında da düşünülebilir. II. Abdülhamid'in Arap vilayetlerinin merkeze bağımlılığını arttırmaya yönelik izlediği politikalar Hazine-i Hassa teşkilatının merkezî idarenin işleyişine sunduğu faydalar ile örtüşmektedir.

¹⁰ Cevdet Küçük, Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umûmiyye", *DİA*, c. X, Ankara, 1994, s. 58-62.

¹¹ Arzu T. Terzi, *a.g.e.*, s. 54.

19.yy' da devletlerarası rekabetin ve dolayısıyla emperyalizm çerçevesinde genişleyen müdahaleci siyasetin etkilerine maruz kalan Osmanlı Devleti, siyasi tedbirler ışığında yeni politikalar yürüterek uzun soluklu bir mücadelenin içerisinde yer aldı. Bilad-i Şam¹² coğrafyası üzerinde yaşanan rekabet dini imtiyazlar sonucu elde edilecek olan güç gösterilerinin yanı sıra bölgede bulunan petrol yatakları ve bu doğrultuda elde edilecek iktisadi imtiyazlar çerçevesinde şekillenmişti. Bu sebeple Hazine-i Hassa Nezareti'nin kurulması ve emlâk-i hümâyunun genişlemesi ekonomik nedenlerle açıklandığı gibi hükümranlıklar haklarının muhafazası açısından da yorumlanmalıdır. Ayrıca Mısır'ın İngilizler tarafından işgali ile emlâk-i hümâyunun genişlemesinin çok yakın dönemlerde meydana gelişi bu yoruma dayanak oluşturabilir.

1882'de İngiltere, Urâbi hareketini bastırmak bahanesiyle Mısır'ı işgal etti.¹³ Ani bir şekilde gerçekleşen bu işgal II. Abdülhamid yönetimini oldukça tedirgin etmişti. İşgal karşısında II. Abdülhamid diplomasi kanallarını kullanarak Mısır'da etkinliğini arttırmaya çalışmışsa da başarılı olamadığını gördüğünde denge siyaseti izleyerek diğer büyük güçleri İngiltere'ye karşı yanına çekmeye çalıştı.¹⁴ Devletin karşılaştığı bu ciddi güvenlik tehdidi muhakkak ki Hazine-i Hassa teşkilatına daha fazla önem verilmesine sebep olmuştu. Çünkü Mısır'ın işgali aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin idaresindeki diğer bölgelerin de işgal tehlikesini içinde barındırıyordu. İngiltere'nin Mısır'ın ardından Suriye ve Filistin bölgesine yöneleceğini tahmin etmek zor değildi. Bağdat – Musul bölgesindeki değerli petrol yataklarını barındıran arazilerin emlâk-i hümâyuna katılmasıyla birlikte yabancı müdahalelerden korunması gibi¹⁵ Suriye ve Filistin bölgesindeki arazilerin emlâk-i hümâyuna ilhak edilmesi de böyle bir amaca yönelikti. Bölgenin İngilizler tarafından muhtemel işgali durumunda padişah adına tapulanmış olan emlâk-i hümâyun mülklerinin hukuki bakımdan Osmanlı Devleti idaresinde ne şekilde kalacağı ayrı bir tartışma konusudur. Suriye ve Filistin'de pek

¹² Bilad-ı Şam (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin bölgesi) İslam öncesinden beri Araplar tarafından Şam ve etrafındaki beldeleri isimlendirmek için kullanılan bir tabirdi.

¹³ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 2008, s. 114.

¹⁴ Musa Gümüş, *Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Politikası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya, 2013, s. 138-148.

¹⁵ Arzu Tozduman Terzi, *Bağdat – Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, İstanbul, 2014, s. 197.

çok arazinin emlâk-i hümâyuna kaydının Mısır işgalinin hemen ardından gerçekleştiği dikkate alındığında bu durum bölgenin en verimli topraklarının olası müdahalelere kapatılması olarak okunabilir.

Özellikle Filistin ve diğer bölgelerdeki emlâk-i hümâyun mülklerinin artışına neden olan gerekçelerden biri de arazilerin istenmeyen kişilerin eline geçmesine mâni olabilmektir. Taha Bey Emlak-ı Devlet isimli eserinde bu düşünceyi şu şekilde dile getirmişti:

*“Bir mülkün veyahut bir madenin veya umûr-ı nâfia imtiyâzının emlâk-i hümâyuna ilhâkı yerli ve ecnebi bazı ihtirâsâtın önünü almak için en kestirme bir çare gibi telakki olunur. Ve lede’l-icâb hükümetçe de ara sıra bu çareye tevessül ediliyordu ândan dolayı emlâk-i hümâyûn mîkdârı gündün güne tezâyüd etmekte ve mülkün her tarafına teş’ib-i istilâ eylemekte idi.”*¹⁶

Filistin için ecnebi ifadesinden kastın Musevi göçmenler olduğu çok açık bir şekilde belliydi. 1870’den sonra planlı bir şekilde Filistin’e göç etmeye başlayan Museviler bölgede pek çok araziye yerleşerek sayılarını arttırmaya çalışıyordu. 1881’den itibaren ise Musevilerin bu planlı göç hareketi çok büyük dalgalar halinde meydana gelmeye başladı.¹⁷ Tüm bu göç hareketleri neticesinde bölgeye yerleşmeye başlayan Museviler gayrimeşru işlemler neticesinde toprak sahibi olmaktaydılar.¹⁸ Hatta Musevilerden bazı kişiler daha da ileri giderek Filistin’de Osmanlı’dan bağımsız özerk bölgeler oluşturma fikirlerini proje şeklinde sunmaktaydı. Bunlardan en dikkat çekici olanı 1879’da II. Abdülhamid ile görüşerek Filistin’in en verimli alanlarında Musevi kolonisi kurma projesini sunan Laurence Oliphant idi.¹⁹ İngiltere’nin teşvik ve destekleriyle gerçekleşen tüm bu Musevi yerleşim teşebbüslerine karşı Osmanlı Devleti yasaklayıcı bazı tedbirler almıştı.

¹⁶ Taha Bey, *a.g.e.*, s. 252; Taha Bey’in bu eserini ayrıntılı bir şekilde inceleyen yüksek lisans tezi için bkz. Zübeyda Akbal, *Taha Bey ve “Emlak-i Devlet” İsimli Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

¹⁷ Ömer Telliöğlü, *Filistin’e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914)*, İstanbul, 2015, s. 103.

¹⁸ Brahim Bouazi, *19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, İstanbul, 2011, s. 33.

¹⁹ Ömer Telliöğlü, *a. g. e.*, s. 53-60.

Mîrî arazi statüsünde bulunan ve âtlı durumda olup yerleşim ve tarım faaliyeti bulunmayan pek çok mülkün emlak-i hümayun statüsüne geçirilmesi alınan tedbirlerden biriydi. Filistin’de özellikle Bisan ve Eriha arâzi-i seniyye idarelerinde bulunan emlak-i hümayun arazilerinin verimlilikleri dikkate alındığında emlak-i hümayun politikasının yabancılara karşı geliştirilen bir argüman olduğu görülmektedir. Filistin coğrafyası göz önünde bulundurulduğunda Şeria Nehri etrafında bulunan en münbit arazilerin Kudüs ve Bisan’da kurulan idareler aracılığıyla Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu’na bağlandığı müşahede edilmektedir.

1.2. SURIYE ARÂZİ-İ SENİYYE KOMİSYONU

Hazine-i Hassa Nezareti’nin merkez teşkilatı haricindeki yapısı, vilayetlerde bulunan komisyonlardan ve bunlara bağlı idare ve şubelerden oluşmaktaydı. Genellikle vilayet dahilinde bulunan emlak-i hümayun mülklerinden ilgili vilayet merkezindeki komisyonlar sorumluydu. Bağdat, Musul, Basra ve Aydın vilayetlerindeki komisyonlar bunlara örnek olarak verilebilir.²⁰ Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu da diğer örneklerdeki gibi Suriye Valiliği bünyesinde yer alıyordu. Ancak diğer vilayet merkezlerinden farklı olarak valilik kapsamı haricindeki emlak-i hümayunlar da bu komisyon tarafından idare ediliyordu.

Emlak-i hümayun mülklerinin 1880’lerin başlarında hızla artışı Hazine-i Hassa’nın taşrada derin bir teşkilat yapısı kurmasını gerekli kılmıştı. Diğer vilayetlerden ayrı olarak Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu’nun sorumluluk bölgesi vilayet sınırlarının dışında daha geniş bir alanı kapsıyordu. Komisyon 1883’de kurulduğunda²¹ Suriye Vilayeti dahilindeki tüm emlak-i hümayun mülkleri buraya bağlandı. İlerleyen yıllarda emlak-i hümayuna katılan yeni mülkler de aynı teşkilat

²⁰ Arzu T. Terzi, *a.g.e.*, s. 109; Basra ve Aydın vilayetlerindeki çiftlik örnekleri için bkz: Selda Sert, *Bir Toprak Rejimi Olarak Emlak-ı Hümayun Basra Örneği (1876-1909)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006; Aysun Sarıbey Haykıran, *Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839-1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.

²¹ Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu’nun kuruluş tarihine ilişkin ifadeler bu komisyon tarafından hazırlanan bir maaş senedinde yer almaktadır: BOA, *HH.EMK*, 82/103, Lef:108, 10 Ra 1302 (28 Aralık 1884).

yapısı içinde yer aldı. Suriye Vilayetine bağlı olmayıp Kudüs Mutasarrıflığı bünyesinde bulunan ve emlak-i hümayuna katılan mülkler de Kudüs'teki idare merkezi vasıtasıyla Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu'na bağlandı. Böylece Suriye Valiliği içerisinde yer alan arâzi-i seniyye komisyonu vilayet sınırları dışındaki mülklerden de sorumlu olmaya başladı.

1887 yılı sonunda Beyrut Vilayeti'nin Suriye Vilayeti'nden ayrılmasıyla Beyrut, Akka ve Nablus sancakları içinde bulunan emlak-i hümayun mülkleri Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu'na bağlı kaldı. Böylece komisyon Suriye ve Beyrut vilayetleri ile Kudüs Mutasarrıflığı bünyesinde yer alan tüm emlak-i hümayun mülklerinin idare merkezi olarak çalışmaya devam etti.

Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu'nun işleyiş esaslarına ilişkin herhangi bir talimatname bulunamamış olsa da Bağdad Vilayeti Arâzi-i Seniyye Nizamnâmesi bu konuda fikir vermektedir.²² Gerek Bağdad Arâzi-i Seniyye Nizamnâmesi'nin hazırlanması ile Suriye'deki komisyonun kurulma zamanlarının birbirine yakınlığı ve gerekse bahsi geçen nizamnamenin vilayet dahilindeki teşkilatı yapılandırması bu konuda başvurulacak kaynak olma özelliğindedir. Nitekim Suriye Arâzi-i seniyye Komisyonu'nca yürütülen yazışmalar göz önüne alındığında bu nizamnamenin hükümleriyle bağdaştığı görülür.

Nizamnâmeye göre arâzi-i seniyye komisyonunun başlıca görevleri, şube ve idare merkezlerinden gelen talep, masraf, inşa, ihale ve satış gibi konuları görüşüp karara bağlamak ve neticeyi de Hazine-i Hassa Nezareti'ne bildirmektir. Komisyon beş bin kuruşa kadar olan harcama konularını görüşerek kararı Hazine-i Hassa'ya bildirirken beş bin kuruşu geçen kalemleri doğrudan Hazine-i Hassa'ya sormakla yükümlüydü. Bahsedilen bu konularla ilgili komisyon kararları ve diğer yazışmaların kayıtları senelik olarak tutulmaktaydı.²³

²² *Bağdad Vilayeti Arâzi-i Seniyye Nizamnâmesi*, Deraliyye, 1300.

²³ Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nca senelik olarak tutulan defter örnekleri için bkz: BOA, *HH.d.*, 3036; BOA, *HH.d.*, 2867.

Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bağlı bulunan idare merkezleri ve şubeler ile Hazine-i Hassa Nezareti arasında yoğun bir yazışma trafiği gerçekleşmekteydi. Bu yazışmalar kaleme alınan evrakların ilgili birimlere gönderilmesi şeklinde olduğu gibi acil olarak iletilmesi gereken konular da telgraf vasıtasıyla bildirilmekteydi. Aşağıdaki tabloda Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun bir yıllık süre zarfındaki tüm yazışmalarının istatistiği verilmiştir:

Tablo 1.1: Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun 14 Mart 1907-13 Mart 1908 Tarihleri Arasındaki Yazışma Cetveli²⁴

Evrak Cinsi	Gönderilen Evrak	Gelen Evrak	Önceki Seneden Devr Eden Evrak	Bu Seneki Evrak	Bir Sonraki Seneye Kalan Evrak
Hazine-i Hassa Yazışmaları	291	261	11	258	14
Hazine-i Hassa Telgrafları	181	174	0	171	3
Şube ve İdare Yazışmaları	1810	1555	16	1528	23
Şube ve İdare Telgrafları	681	756	2	752	6
Müteferrik Yazışmalar	449	809	4	811	2
Müteferrik Telgraflar	120	222	1	223	5
Komisyon Kararnameleri	0	0	0	2537	0
Toplam	3532	3777	34	6280	48

Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun reis, üye ve görevlileri valilik kadrolarında yer alan isimlerden oluşmaktaydı. Yıllara göre komisyonda yer alan isimler Suriye Vilayet Salnamelerinden takip edilebilmektedir. Buna göre komisyonun kurulduğu ilk yıllarda komisyon reisliği görevini Suriye valisi üstlenmekteydi. Sonraki senelerde bu görevi valinin yerine jandarma alay komutanı ve idare memuru gibi görevliler yürüttü. İlk birkaç seneyi takip eden yıllarda komisyon üye ve görevlilerinde gözle görülür bir

²⁴ BOA, *ML.EEM*, 714/78, 5 Mayıs 1324 (18 Mayıs 1908).

artış yaşandı. Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na ilişkin bilgilerin yer aldığı en erken tarihli 1885 salnamesine göre komisyon heyetinde reis, vilayet defterdarı ve mektupçusu, müfettiş, baş kâtip ve onun yardımcısı bulunmaktaydı.²⁵ 1888'e gelindiğinde ise ikinci reis ve müdür gibi iki önemli mevki ortaya çıktı. Bunun yanı sıra âzâ sayısı da yediye yükseltildi. Kâtip ve muhasebecilerden hariç mukayyit, mümeyyiz ve evrak müvezzii gibi memurlar da bu yapı içerisinde görevlendirildi.²⁶ Aslında sayılan tüm bu kişiler valilik bünyesinde farklı görevler yürüten memurlar olup aynı zamanda bu komisyonun işleyişini de sağlamaktaydılar. 1888'de komisyonun çok fazla büyümesi arâzi-i seniyye mülklerinin artışı ile birlikte idare ve şube teşkilatının genişlemesi şeklinde açıklanabilir. Bir anda komisyona birçok görevli dahil edilmesi hesaplanamayan bir durum olmalı ki sonraki senelerde bu sayı kısmen düşürülerek yeni düzenlemelere gidilmişti. Nitekim vali bir zaman sonra komisyon reisliğinden ayrılmış ve öngörülen ikinci reis ise komisyon reisi olarak zikredilmeye başlanmıştı. Aynı zamanda üye sayısındaki değişiklikler senelere göre farklılık arz etmekteydi.²⁷

Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bağlı önemli merkezlerde çiftlik idareleri yer almaktaydı. Bu çiftlik idareleri buldukları toprakların işlevselliğine göre çok geniş ölçekli arazileri kontrol edebiliyordu. Örneğin Eriha bölgesi hariç olmak üzere Şeria Nehri ve Taberiye Gölü'nün etrafında yer alan, verimlilik ve stratejik konumları bakımından öne çıkan araziler Bisan Çiftlik İdaresi'nin kontrolündeydi. Zamanla pek çok verimli arazinin emlak-i hümayuna katılması küçük idari birimlerin gerekliliğini ortaya çıkardı. Bunun üzerine arâzi-i seniyye idarelerine bağlı şubeler oluşturuldu. Komisyonun alt birimi olan idare merkezleri ve bu idare merkezlerine bağlı şubeler teşkilatın sistemli bir şekilde işleyişine katkı sağlamaktaydı. İdare merkezlerinde müdür, müdür yardımcısı, kâtip ve muhasebeci gibi daha geniş kapsamlı kadrolar yer alırken şubelerde ise genellikle tek bir memurun görev yaptığı bilinmektedir. Aşağıda verilen tablo Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bağlı olarak işletilen çiftlik idare merkezlerini ve bu idarelerin şubelerini göstermektedir.

²⁵ *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1302, s. 57.

²⁶ *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1304-1305, s. 66.

²⁷ *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1305-1306, s. 61; *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1307-1308, s. 63; *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1309-1310, s. 120.

Tablo 1.2: Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na Bağlı İdare ve Şubeler²⁸

İdare Merkezi	Şube / Kalem	Memuriyet	Memur İsmi	
Suriye Merkez İdare Müdüriyeti		İdare Müdürü	Edib Efendizade Muhammed Asaf Bey	
	Muhasebe Kalemi	Başkatip	Hüseyin Hüsnü Efendi	
		Kâtip Yardımcısı	Osman Mezi Efendi	
		Kâtip Yardımcısı	Kazım Bey	
		Kâtip Yardımcısı	Vehbi Efendi	
	Tahrirat Kalemi	Başkatip	Mehmed Tevmik Efendi	
		Kâtip Yardımcısı	Mustafa Veysi Bey	
		Kâtip Yardımcısı	Raşid Bey	
		Kâtip Yardımcısı	Tahir Efendi	
		Kâtip Yardımcısı	Muammer Bey	
		Mühendis	Abdülkâdir Efendi	
	Hama ve Humus arâzi-i seniyye İdaresi		Müdür	Abdülhamid Bey
			Müdür Muavini	Rüşdi Efendi
		Tahrirat Kâtibi	Hakkı Efendi	
		Tahrirat Kâtibi Yardımcısı	Kenan Efendi	
		Muhasebe Kâtibi	Halid Me'mun Efendi	
		Muhasebe Kâtibi Yardımcısı	Osman Efendi	
Selimiye arâzi-i seniyye Şubesi		Memur	Tahir Efendi	
		Kâtip	Rıfat Efendi	
Hamidiye arâzi-i seniyye Şubesi		Memur	Muhammed Ali Efendi	
Mihrem arâzi-i seniyye Şubesi		Memur	Ahmed Şevki Efendi	
Bisan arâzi-i seniyye İdaresi			Müdür	Veri Efendi
			Müdür Muavini	Muhammed Bey

²⁸ Suriye Vilayet Salnamesi (Salname-i Vilayet-i Suriye), 1316, s.132,133,134.

		Muhasebe Kâtibi	Yunus Efendi
		Tahrirat Kâtibi	Mustafa Tevfik Efendi
		Tabip	İbrahim Efendi
		Tahsildar	İbrahim Efendi
		Sandık Emni	Abdurrahman Efendi
		Otlak Memuru	Yusuf Ağa
		Mekteb-i İbtidai Muallim-i Evvel	Şükrü Efendi
		Cami Şerif İmamı ve Mektep Muallimi	Şeyh Musa Efendi
	Gûru'l-Fâria arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	Mustafa Muzhir Efendi
	Sahûru'l-Gûr arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	Emin Efendi
	Tabektü'l-Fahl arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	Salahaddin Efendi
Resûlayn Çiftlik-i Hümayunu İdaresi		Müdür	Sadi Efendi
		Kâtip	Halid Efendi
Akka arâzi-i seniyye İdaresi		Müdür	Ali Mansur Bey
		Kâtip	Arif Efendi
	Hâsbiyâ Hamr Maden-i Hümayun Şubesi	Memur	Sadık Efendi
		Kâtip	Ahmed Refik Efendi
	Zûru'l-Zerka arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	İsmail Efendi
Kudüs arâzi-i seniyye İdaresi		Müdür	İrfan Bey
		Muhasebe Kâtibi	Emin Efendi

		Tahrirat Kâtibi	İshak Efendi
	Eriha arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	Rıza Efendi
	Gazze arâzi-i seniyye Şubesi	Memur	Hüsni Muhsin Bey
Merkeze Merbut Havran ve Nebk²⁹ arâzi-i seniyye İdaresi		Memur	Ahmed Recai Efendi
		Memur Muavini	Nazım Efendi
		Kâtip	Nuri Efendi
Merkeze Merbut Beyrut Hamr Maden-i Hümayunu Ambar Memuriyeti		Memur	Salih Efendi
		Kantarıcı	Münhal

Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bağlı yedi idare ve bu idarelere bağlı on şube bulunmaktaydı.

1.3. FİLİSTİN'DE TAPU UYGULAMASI VE EMLÂK-İ HÜMÂYUNUN TAPULANMASI

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde şahıs mülkünde bulunan araziler olsa da bunların sayısı çok azdı. Toprakların çok büyük bir bölümünü, mülkiyet hakkı devlete ait olan mîrî araziler oluştururken önemli bir miktarını da tüzel kişilikler olan vakıflara ait araziler oluşturmaktaydı. Vakıflara ait araziler dışında kalan mîrî araziler üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan kişiler belirli muameleler sonrasında bu yetkilerini başkalarına devredebiliyorlardı. “Ferâğ” tabiri ile isimlendirilen bu tasarruf hakkı

²⁹ Günümüzde el-Nebk Humus ve Şam arasında bir yerleşim yeridir.

intikali sonrasında araziyi işleten kişiler değişse de mülkiyet devlete ait kalmaya devam etmekteydi.³⁰

Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı klasik mülkiyet anlayışı kökten değişime uğradı. Devlete ait olan mîrî arazilerin mülkiyet hakları, yüzyıllardır üzerinde tarım yapmakta olan kişilere tasarruf hakkı şeklinde resmi işlemler uygulanarak tedricen devredilmeye başlandı. Resmi evraklar üzerinde tanımlanan haklar her ne kadar tasarruf hakkı olarak belirtilse de uygulamada bir nevi mülkiyet hakkı verilmeye başlanmıştı. Kişilerin mülkiyet haklarının tanınması her ne kadar Tanzimat döneminin bireysel hakları öne çıkararak ve şahısların bürokrasi tarafından muhatap alınması anlayışına uygun seyretilse de bir takım maddi sebepleri de vardı. Maliyenin nakit ihtiyacı bunlardan biriydi. Alınan yüksek miktardaki dış borçlar ve uzun süren savaşlar bu ihtiyacı doğurmuştu. Savaşların ardından kaybedilen topraklardaki Müslümanların merkeze doğru olan göçleri ve iskanları sonucunda artan arazi anlaşmazlıkları da mülkiyet reformlarının yapılmasını hızlandıran sebeplerdendi.³¹

Tanzimat döneminde arazi, mülkiyet ve tapu konularında yapılan ilk düzenleme 1847 tarihli Tapu Nizamnamesidir. Bununla birlikte 1849'da tapu intikal hakkının genişletilmesini öngören düzenleme 1858'deki "Arazi Kanunnamesi"nin temelini teşkil etti.³² Arazi Kanunnamesi 'ne göre vilayetler, sancaklar ve kazalardaki ilgili memurlar arazilerin müzayede usulüyle kişilere ihale edilmesi işlemlerini yürütmeye başladılar. Bu nizam ve usuller ileriki yıllarda da zamanın gerektirdiği şekilde güncellenmeye devam etti.³³

Tanzimat döneminde yürürlüğe giren arazi ve tapu kanunları Filistin'de daha ilk zamanlarda uygulanmaya başlanmıştı. Ulaşılabildiği kadarıyla bu kanunların Filistin'de yürürlüğe girdiği ilk yer ise Kudüs Sancağı idi. 1847'deki ilk tapu nizamnamesi onaylandıktan dört ay sonraki bir yazışmaya göre Kudüs Sancağının

³⁰ Halil Cin, "Arazi", *DİA*, III, Ankara, 1991, s. 342-346; M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", *DİA*, XXX, Ankara, 2005, s. 157-160.

³¹ Güler Yarcı, "Osmanlı Devleti'nde Modern Tapu ve Kadastro Sisteminin Tesisi ve Defterhâne-i Âmire Nezareti: İdarî Hukukî ve Malî Düzenlemeler ile Merkez ve Taşradaki Yankıları", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, Ankara, 2013, s. 34.

³² Kolektif, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, İstanbul, 2014, s. 20.

³³ Güler Yarcı, *a.g.m.*, s. 37-39.

mutasarrıfı yeni usule göre tapu senetlerinin düzenlendiğini bildirmişti.³⁴ Bu tarihten sonra Filistin ve Suriye bölgesinde mîrî arazilerin tapu tescilleri yeni nizamlara uygun olarak gerçekleştirildi.³⁵ Nizamname hükümlerine göre gerçekleştirilen tefviz ve ihale işlemleri neticesinde hak sahiplerine tapu senetleri verilmekteydi. 1860 yılında senetsiz tapu işlemi gerçekleştirilmesi yasaklandı.³⁶ Düzenlenen tapu senetlerinde mülk ve malikle ilgili detaylı bilgiler yer almaktaydı. Mülkün yeri, mevkii, sınırları, dönümü ve bedeli ile malik bilgileri tapu senetlerinde bulunan bilgilerdi.³⁷ Tapu senetlerine işlenen tüm bu bilgiler aynı zamanda taşra teşkilatındaki Defter-i Hâkânî memurları tarafından düzenlenen tapu defterlerine de kaydedilmekteydi.³⁸

Tüm taşra idari merkezlerinde olduğu gibi Filistin'deki idari merkezlerde de tapu senetlerinin tapu sicil defterlerine kaydedilmesi 1870'lerden itibaren başladı. II. Abdülhamid tahta çıktığında iyice yerleşmiş olan tapulama uygulaması bu dönemde de devam etti. Hazine-i Hassa Nezareti kurulup emlâk-i hümâyun arazileri genişletilmeye başlandığında buralar için de tapu senetleri hazırlanıp senetlerdeki tüm bilgiler tapu sicil defterlerine kaydedildi. II. Abdülhamid adına işlem yapılmış olan Filistin'deki ilk kayıtlar Ocak 1882 tarihlidir.³⁹ Bu tarihten 14 Ağustos 1906 tarihine kadar emlâk-i hümâyun olarak Filistin'de kaydedilen mülkler toplamda iki yüz elli dört adettir. Kudüs, Nablus ve Akka sancaklarına bağlı farklı idari merkez ve köylerde bulunan bu emlâk-i hümâyun arazileri mîrî ve mülk statülerinde kaydedilmiştir.

³⁴ BOA, *A.MKT*, 93/49, 07 N 1263 (19 Ağustos 1847).

³⁵ BOA, *A.MKT.MVL*, 20/63, 01 Z 1265 (18 Ekim 1849); *AMKT.UM*, 175/31, 04 R 1271 (22 Şubat 1855).

³⁶ Güler Yarcı, *a.g.m.*, s. 40.

³⁷ Örnek olarak saltanat namına Beşinci Ordu'ya ait bir tapu senedi için bkz.: BOA, *İ.DFE*, 15/36, 16 N 1322 (24 Kasım 1904); Ayrıca çeşitli tapu senet örnekleri için bkz.: Kolektif, *Osmanlı'dan Günümüze Tapu Arşivi*, Ankara, 2009, s. 47-55.

³⁸ Osmanlı döneminde Tanzimat sonrası tutulan tapu kütükleri günümüzde Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.

³⁹ BOA, *HH.EMK*, 138/26, 28 N 1303 (30 Haziran 1886).

Tablo 1.3: Filistin’de Tapu Sicil Defterlerine Kayıtlı Olan Emlâk-i hümâyun Mülklerinin Durumu⁴⁰

Sancak	Kaza	Eski Dönüm	Tapulanmış Arazi Adedi	Yapı Çeşidi / Sayısı
Akka	Safed	11.008	6	-
	Taberiye	36.000	1	-
Kudüs	Gazze	97.433	7	-
	Eriha	80.525	75	Hane: 59, Dükkân: 2
	Yafa	7.922	3	-
Nablus	Cenin	526.629	88	Dükkân: 2, Değirmen: 2
	Merkez	51.900	9	-
Toplam		811.417	189	65

*Tabloda verilen dönüm miktarları eski dönüm hesabına göre dir. Yapılan hesaplamalara göre 1 eski dönüm günümüz ölçü birimlerine göre yaklaşık olarak 916,8 m² – 919,302 m² dir.⁴¹

Tapu sicil defterlerinde emlâk-i hümâyun mülklerinin yerleri sancak, kaza ve köy şeklinde ayrıntılı olarak verilmektedir. Bundan başka tapu senetlerine yazılmış olan ayrıntılı sınır bilgileri de bu defterlere aynen geçirilmiştir. Sınır bilgileri kapsamında mülkün mevkii, kuzey-güney-doğu-batı yönlerinde hangi mülklerin bulunduğu ve o mülklerin de kime ait olduğu ayrıntılarıyla zikredilmiştir. Mekân tarifi yoluyla bahsedilen arazi veya mülkün konumunun tespit edilebilmesi günümüzde dahi mümkündür.

Sözü geçen iki yüz elli dört mülkün mutasarrıfı olarak II. Abdülhamid’in ismi verilmektedir. Bu kısımlarda Sultan II. Abdülhamid’in adı çeşitli yüceltme sıfatlarıyla

⁴⁰ Tablodaki bilgiler Filistin Platformu tarafından yürütülen Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, kapsamında bir araya getirilen Tapu Sicil Defteri’nden sağlanmıştır. Konumuzla ilgili kayıtlar (6301/731), (6304/1189, 1190, 1191, 192, 1193, 1194, 1201), (6312/737), (6317/1503), (6345/414), (6357/340), (6407/468, 469), (6415/916), (7050/2141), (7077/313), (7078/400), (7069/438, 455, 537), (7086/131, 132), (7093/519), (7099/481, 482), (7100/566, 567, 637, 638), (7101/733), (7134/102, 245), (7177/182, 184) ve (7218/217) numaralı defterlerde bulunmaktadır. (numaralar defter numarası/sayfa numarası şeklinde verilmiştir.) Bu bilgilere ulaşmamı sn. hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun sağlamıştır. Buradan sonra projeden faydalanılarak verilecek bilgiler dipnotlarda projeye atfen Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, *Tapu Sicil Kayıtları* şeklinde zikredilecektir.

⁴¹ Feridun Emecen, “Dönüm”, *DİA*, IX, Ankara, 1994, s. 521.

birlikte kullanılmıştır. Buradaki farklılık muhtemelen kayıtları tutan katiplere göre değişmektedir. Nitekim aynı tarihte tutulan kayıtlardaki ibareler aynı, farklı tarihtekiler ise birbirinden farklıdır. Bu kayıtlara örnek olarak şunları verebiliriz:

“Şevketlü kudretlü azametlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultan el-Gâzi Abdülhamid Hân-ı Sâni efendimiz hazretleri”

“Şevketlü kudretlü mehâbetlü azametlü velini ‘met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız es-sultan ibnü’s-sultân es-Sultan el-Gâzi Abdülhamid Hân-ı Sâni ibnü’s-sultan Abdülmecid Hân efendimiz hazretleri”

“Hâlâ şeref-efzâ-yı erîke-i saltanat-uzmâ ve revnak-bahşâ-yı taht-ı hilâfet-i kübrâ şevketlü kudretlü mehâbetlü azametlü velini ‘met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız el-sultan ibnü’s-sultan es-Sultan el-Gâzi Abdülhamid Hân-ı Sâni efendimiz hazretleri”

Emlâk-i hümayun mülklerinin büyük bir bölümü tarlalardan oluşmaktaydı. Bu tarlaların önceki statüsü mîrî veya mülk idi. Mülklerin bazıları ise tarlaların bir kısım hissesinden meydana gelmekteydi. Kayıtlara göre araziden başka en fazla mevcut olan mülk çeşidinin hane olduğu gözlenmektedir. Bu haneler kayıtlarda “bir oda”, “sahalı bir oda”, “hızâne, saha ve arişli iki oda” şeklinde tanımlanmaktadır. Tapu sicil kayıtlarında tüm Filistin genelinde emlâk-i hümayuna ait dört dükkân ve iki de değirmen kaydı bulunmaktadır. Bunlardan iki dükkân ve iki değirmen Bisan’da, diğer iki dükkân ise Eriha’da idi.

Tapu sicillerine göre değinilmesi gereken önemli bir nokta ise mülklerin emlâk-i hümayuna geçişi esnasında senetlerin alındığı kişi bilgileridir. Bu kayıtlardan mülklerin önceki mutasarrıfları ve bazılarında ise o kişilerin senetlerinin tescil tarihlerine ulaşılabilir. Bir kısım kayıtlarda mülklerin mutasarrıf silsilesi oldukça uzamaktadır. Mülkün ilk tescil edildiği kişi ile emlâk-i hümayuna devredilene kadar geçen sürede kimlerin mutasarrıf oldukları bu kayıtlardan anlaşılabilir. Daha önce âtil durumda olup kullanılmayan araziler de bu bilgiler ışığında belirlenebilmektedir. Nitekim bu tip mülkler için “arâzi-i hâliyeden” ibaresi bulunmaktadır.

1.4. MÜLKLERİN EMLÂK-İ HÜMÂYUNA KAYIT AŞAMASI

Filistin'deki arazi ve mülklerin emlâk-i hümâyuna geçirilme aşaması 1882 Ocak'ında başlamıştı.⁴² İlk olarak Kudüs'e bağlı Eriha'da belirlenen araziler belli prosedürler dahilinde emlâk-i hümâyuna geçirilmişti. Daha sonra aynı yılın Nisan ayında Nablus'a bağlı Cenin'de de pek çok tarlanın emlâk-i hümâyuna kaydedildiği görülmektedir. Bu aşamada mülklerle ilgili senetler hazırlanıp Hazine-i Hassa'ya gönderilir ve daha sonra da padişahın onayına sunulurdu. Pek çok meselede olduğu gibi II. Abdülhamid emlâk-i hümâyun teşkilatının genişlemesini de yakından takip etmişti. Padişahın onayının ardından tapu senetlerindeki bilgiler mahalli memurlarca tapu sicil defterlerine kaydedilir ve ayrıca bu kayıtların bir özeti de Hazine-i Hassa Nezareti'nde tutulan Hülâsâ Defterlerinde bulunurdu.⁴³

1882 Nisan'ında Cenin Kazasında emlâk-i hümâyuna geçirilen mülklerin tümü tarla idi. Toplamda iki yüz on yedi bin dönüm arazinin emlâk-i hümâyuna geçirildiği bu tarihte Filistin'de emlâk-i hümâyun teşkilatlanması tamamlanmamıştı. Bu mülkler yalnızca emlâk-i hümâyuna kaydedilmiş ve merkezle yapılan yazışmalar aracılığıyla idare olunmaya başlanmıştı. İkinci bölümde ayrıntısıyla anlatılacağı şekilde 1883'te bölgesel şubeler, idare merkezleri ve komisyonlar kuruldu. Böylece tüm ülke genelinde olduğu gibi Filistin bölgesindeki emlâk-i hümâyun mülkleri de teşkilat eliyle idare edilmeye başlandı.

⁴² Hazine-i Hassa Nezareti'nden gönderilen bir evrakta bu tarih zikredilmektedir: BOA, *HH.EMK*, 138/26, 28 N 1303 (30 Haziran 1886).

⁴³ Emlâk-i hümâyun mülklerinin tescili esnasında izlenen prosedür BOA'daki *Hazine-i Hassa (HH)* fonunda bulunan çeşitli belgelerden takip edilebilir. Ayrıca *Hazine-i Hassa Hülâsâ Defterlerinin* bir kısmı günümüzde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir. Bkz.: *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan Emlâk-i hümâyun-ı Mülûkânelerinin Hülâsa Defteri*, Hazine-i Hassa Nezâreti, Sene 1305.

Tablo 1.4: Filistin Emlâk-i hümâyun Mülklerinin Devir Miktarı ve Bedel Bilgileri⁴⁴

Mülkiyet Cinsi	Bedelli Devredilen		Bedelsiz Devredilen Dönüm / Adet
	Dönüm / Adet	Satış Bedeli (Kuruş)	
Tarla	12.522 (dönüm)	69.333	217.096 (dönüm)
Mîrî Tarla	31.334 (dönüm)	90.954,29	514.472 (dönüm)
Arazi	36.000 (dönüm)	30.000	-
Mülk / Hane	59 (adet)	51.770	-
Mülk Dükkân	4 (adet)	16.214	-
Mülk Değirmen	2 (adet)	14.414	-

*Tabloda verilen dönüm miktarları eski dönüm hesabına göre dir. Yapılan hesaplamalara göre 1 eski dönüm günümüz ölçü birimlerine göre yaklaşık olarak 916,8 m² – 919,302 m² dir.⁴⁵

Yukarıdaki tabloda 1882 yılında başlayan emlâk-i hümâyun politikaları çerçevesinde devir işlemleri yapılan mülklerin büyüklükleri, devir esnasında ödenen bedelleri ve bedelsiz devredilen mülkler gösterilmiştir. Tabloya baktığımızda Filistin’de emlâk-i hümâyuna kaydedilen mülklerin çok büyük bir bölümünü mîrî tarlalar oluşturmaktadır. Mîrî tarlalar Filistin’de emlâk-i hümâyuna geçirilen tüm arazilerin %74,6’sını oluşturmaktadır. Emlâk-i hümâyuna kaydedilen 605.426,29 dönüm arazinin 514.472 dönümüne bedelsiz olarak devir işlemi yapılmıştır. Bedelsiz olarak devir işlemleri yapılan mîrî arazilerin ise tüm mîrî arazilere oranı %84,9’dur. Buradan anlaşılacağı üzere devir işlemi için özellikle herhangi bir bedel gerektirmeyen mîrî araziler tercih edilmiş olup bu da devrin şartları düşünüldüğünde makul karşılanması gereken bir durumdur.

Bedelsiz olarak Filistin’de emlâk-i hümâyuna devredilen ilk mîrî araziler Eriha’daydı. 1882’de Eriha’da herhangi bir kimsenin mutasarrıflığında bulunmayan

⁴⁴ Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, *Tapu Sicil Kayıtları* (6301/731), (6304/1189, 1190, 1191, 192, 1193, 1194, 1201), (6312/737), (6317/1503), (6345/414), (6357/340), (6407/468, 469), (6415/916), (7050/2141), (7077/313), (7078/400), (7069/438, 455, 537), (7086/131, 132), (7093/519), (7099/481, 482), (7100/566, 567, 637, 638), (7101/733), (7134/102, 245), (7177/182, 184) ve (7218/217).

⁴⁵ Feridun Emecen, a.g.m., *DİA*, IX, Ankara, 1994, s. 521.

mîrî arazilerin tümünün emlâk-i hümâyuna kaydedilmesi kararı alındı. Bu araziler aynı zamanda bilindiği kadarıyla Filistin’de emlâk-i hümâyuna kaydedilen ilk araziler olma özelliği taşıyordu. 1882 Ocak’ında çıkartılan bir irade-i seniyye ile devir işlemleri yapılan bu arazilerin tapu senetleri 1886 Haziran’ında hazırlandı⁴⁶ fakat bu arazilerin tapu sicil defterlerine kaydedilme işlemi ise 1887 Şubat’ında gerçekleşti.⁴⁷

Filistin’deki emlâk-i hümâyunun bir bölümünün ise devir işlemleri esnasında bedelleri emlâk-i hümâyun idarelerince ödenmekteydi. Emlâk-i hümâyuna bedelleriyle birlikte devredilen arazilerin miktarı 79.856 dönümdü. Bedelleri ödenerek işlem yapılan bu miktar tüm Filistin genelinde emlâk-i hümâyuna geçirilen arazilerin %9,8’i idi. Bu arazilerin yanında hane, dükkân ve değirmen gibi yapıların devir işlemleri de bedelleri ödenmek suretiyle gerçekleştirildi. Mülklerin bedelli olarak emlâk-i hümâyuna geçirilmesi müzayede usulü ile satış işlemi başlatılan mülkler için geçerli oluyordu. Bedelleri ödenmeden devir işlemi yapılan diğer mülkler için ise bu türden resmi alım satım prosedürü uygulanmaksızın idari kararlar gereği süreç işletilmekteydi. Belirlenen bedeller, işlemi gerçekleştiren emlâk-ı seniyye idaresince peşin olarak kendi hasılatından karşılanmaktaydı. Emlâk-i hümâyun için gerçekleştirilen satın alma işlemleri eğer mülk miriye kayıtlı ise Maliye Nezareti ve Hazine-i Hassa Nezareti arasında gerekli prosedürler uygulanarak gerçekleştirilmekteydi.⁴⁸

Emlâk-i hümâyun mülklerinin genişletilmesinin ardında pek çok farklı nedenler bulunabilmekteydi. Örneğin ahalinin tasarrufunda olup vergi borcu bulunan araziler için oranın halkı emlâk-i hümâyuna katılma taleplerini sunabilmekteydiler. Bu tür talepler kimi zaman yerinde görülmeyip sakıncalı oldukları gerekçesiyle yerine getirilmezken⁴⁹ kimi zaman ise yabancıların ya da başkalarının eline geçmesi gibi tehlikelere karşı devir işlemleri yapılabilmekteydi. Örneğin Beşatve aşiretinin tapu ile mutasarrıf oldukları arazi hükümete olan üç yüz liraya yakın borçlarından dolayı

⁴⁶ BOA, *HH.EMK*, 138/26, 28 N 1303 (30 Haziran 1886).

⁴⁷ Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, *Emlâk-i hümâyun Tapu Sicil Kayıtları* (6301/731).

⁴⁸ Gazze Kazasında bulunan on bin iki dönümlük atıl mîrî arazinin emlâk-i hümâyunca satın alınması mukabilinde yüz bin kuruşluk bedel Kudüs Sancağı emlâk-i hümâyun gelirlerinden ödendi: BOA, *HH.EMK*, 156/103, 27 M 1304 (26 Ekim 1886).

⁴⁹ BOA, *HH.EMK*, 345/173, 18 Ra 1308 (30 Aralık 1890); *HH.EMK*, 361/126, 29 B 1308 (10 Mart 1891).

talepleri doğrultusunda emlâk-i hümâyuna geçirildi. Ancak aşiret halkı merkeze bir dilekçe göndererek arazilerinin tekrar mirîde kalmasını ve borçlarının da taksitlendirilmesini istediler. Bu istek de padişah tarafından kabul edildi. Daha sonra aşiret halkı borçlarını ödemenin bir yolu olarak arazilerini Hazine-i Hassa'nın kiralamasını ve bu yolla da borçlarının silinmesini açıkça belirttiler. Bunu ifade ederken de arazilerinin yabancıların eline geçme tehlikesini ileri sürdüler. Ancak bu usulün uygulanmasının mümkün olmadığı görüldü. Bunun üzerine aşiret mensuplarının orada malik olduğu şeylerin yalnızca kıl çadırları olduğu belirtilerek bahse konu olan arazi emlâk-i hümâyuna 1889'da geçirildi.⁵⁰

Emlâk-i hümâyun mülklerinin genişletilmesinin sebepleri arasında devlet otoritesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması ön plana çıkmaktaydı. Bunun yanı sıra yabancıların toprak satın alma teşebbüsleri de göz önünde bulundurulmuştu. Verimi en yüksek ve stratejik önemi en fazla olan araziler bu gerekçeyle Hazine-i Hassa'ya devredildi. Kudüs ile Yafa arasında inşa edilmiş olan demir yolu hattı gerek istasyonların çevresi ve gerekse hattın geçtiği yerler için kalkınmaya vesile olmuştu. Bu da bahsedilen yerlerdeki arazilerin son derece kıymetlenmesine sebep oldu. Henüz demir yolu hattının planlanması esnasında Kudüs arâzi-i seniyye İdaresi'nde müdür vekili olan Safvet Bey bu konuda bir rapor hazırlayarak haritalarla birlikte değerlendirilecek olan arazilerin yabancıların eline geçmesini engelleyecek adımların atılmasının gerekliliğini Hazine-i Hassa'ya sunmuştu.⁵¹

⁵⁰ BOA, *HH.İ*, 74/80, 28 Ş 1306 (29 Nisan 1889).

⁵¹ BOA, *HH.EMK*, 346/8, 19 Ra 1308 (2 Kasım 1890).

İKİNCİ BÖLÜM

BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ

2.1. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ'NİN KURULUŞU

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu Filistin'in kuzey bölgesinde arâzi-i seniyyeye ait olan zirai faaliyet, imtiyaz ve mülkleri idare etmek üzere teşkilatlandırılmış idari bir birimdir. Bisan çiftlik idaresi Nablus Sancak'ına bağlı Cenin Kazası dahilinde yer alan Bisan Nahiyesi'nde kurulmuş olsa da idari bakımdan Suriye Vilayeti'ndeki Arâzi-i Seniyye Komisyonu üzerinden Hazîne-i Hassa Nezareti'ne bağlıdır.⁵² Bisan idaresinin merkez ile yazışmaları, memur maaşlarının ödenmesi, gelir giderlerin sunulması ve teftiş gibi tüm idari tasarruflar Suriye vilayet merkezinde bulunan bu Arâzi-i Seniyye Komisyonu üzerinden idare edilmektedir.

Bisan çiftliği pek çok çiftlik idaresine göre geniş çaplı bir alana yayılması dolayısıyla büyük ekonomik faaliyetleri kontrol etmekteydi⁵³ Arâzi-i seniyye gelir-giderlerinin verildiği bir tabloya göre Bisan çiftliği en fazla gelir getiren çiftlik idaresi olarak görülmektedir. Bisan'ı Bağdat çiftliği ve daha sonra ise Dersaadet gelirleri takip etmektedir.⁵⁴ Bu rakamlar Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu gelirleri başlığı altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen bu belge Hazine-i Hassa İdaresi gelir icmalini gösteren çok erken tarihli bir kayıttır. Burada ismi yazılı olan çiftlik idarelerinden başka Hazine-i Hassa'ya bağlı çiftliklerin olduğu bilinse de elimizdeki bu belgeye tüm Hazine-i Hassa gelirleri kaydedilmemiştir. Fakat bir aylık süre zarfında Hazine-i Hassa'ya gönderildiği belirtilen gelirlerden Bisan Çiftliği'nin hacmiyle ilgili genel bir izlenim edinilebilir.

Filistin'deki arâzi-i seniyyenin büyük bir kısmı Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu tarafından idare edilmekteydi. Çiftliğin büyüklüğü ve genişliği sebebiyle idaresinin

⁵² BOA, *HH.EMK*, 82/103, 10 Ra 1302 (28 Aralık 1884).

⁵³ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

⁵⁴ BOA, *HH.EMK*, 73/81, 30 Ra 1302 (17 Ocak 1885); arâzi-i seniyye gelir-giderlerinin gösterildiği bu tablo 1300 senesi Kânunuevvel tarihine aittir.

kolaylaştırılması açısından kendi içinde iki şube daha kurulmuştu. Bunlar; üç köyün birleştirilmesiyle oluşturulan Deyr-Gazale ve Kudüs yakınlarındaki Gûru'l-Fâri'a ve beş mezraanın birleştirilmesiyle oluşturulan Hamra şubeleridir.⁵⁵ Sonraki yıllarda Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na dahil edilen araziler yeni şubelerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yine aynı şekilde Bisan'ın büyük bir idare olması sebebiyle sık sık memur takviyesi atamalarının gerekliliği Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bildirilmiştir.⁵⁶

Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin kuruluşuna dair herhangi bir karar metnine rastlanmamış olsa da Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nca kaleme alınmış bir evraka göre çiftlik idaresinin 1883 yılının Haziran ayında kurulduğu ve aynı tarihte de bu komisyona bağlandığı ifadesi yer alır.⁵⁷ Bu tarihten önce Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresiyle alakalı herhangi bir belge yahut bilgiye rastlanılmadığı için bu tarihin Bisan Çiftlik-i Hümayununun yeniden düzenlenmesi olarak değil de ilk kuruluş tarihi olarak kabul edilmesi mümkündür. Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi ile ilgili olan yazışmalar da bu tarihten itibaren başlamaktadır. Emlâk-i hümâyun mülklerini gösteren tapu sicil defterlerinde ise Bisan arazisinin emlâk-i hümâyuna kayıt tarihi 4 Nisan 1882 olarak gösterilmektedir.⁵⁸ Buradan hareketle Bisan arazisinin emlâk-i hümâyuna kayıt tarihinin 1882 yılının mayıs ayı olduğu fakat Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin kuruluş tarihinin ise 1883 Haziran'ı olduğu kabul edilebilir. Bu sonucu destekleyen diğer bir husus ise 1882'den idarenin kuruluş tarihine kadar olan arşiv belgelerinde Bisan 'dan müstakil bir idare olarak bahsedilmeyip karye ve arazi tanımlamalarının kullanılmasıdır.⁵⁹ Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin kuruluşundan sonra bölgenin önemi ve faaliyetlerin çeşitliliğinden kaynaklı olarak bu idare hızla genişlemiş ve aynı nispette önemli hale gelmiştir. Pek çok köy, arazi ve daha farklı ekonomik tasarruflar Bisan Çiftlik-i Hümayununa geçirilmiştir. Bu sebeple Osmanlı bürokrasisi tarafından Bisan ile ilgili çok sayıda belge üretilmiştir. 1883 yılından

⁵⁵ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁵⁶ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

⁵⁷ BOA, *HH.EMK*, 82/103, Lef: 108, 10 Ra 1302 (28 Aralık 1884).

⁵⁸ Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, *Emlâk-i hümâyun Tapu Sicil Kayıtları*; Aynı yerlerin emlâk-i hümâyuna geçirilme tarihi olarak Hazine-i Hassa Nezareti'ne ait olan Hülâsâ Defterleri'nde 4 Mayıs 1882 gösterilmektedir: *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan Emlâk-i hümâyun-ı Mülûkânelerinin Hülâsa Defteri*, s. 112.

⁵⁹ BOA, *HH.EMK*, 47/68, 16 L 1300 (20 Ağustos 1883).

sonraki belgelere bakıldığında Bisan'ın çiftlik idare merkezi kimliği bir nahiye merkezi kimliğinden ön plandadır. 1883 yılına gelindiğinde ise Bisan Çiftlik-i Hümayun merkezinde idare binası başta olmak üzere inşa edilecek binaların planlanması ve imar için gerekli olan koşulların yerine getirilmesi çiftlik teşekkülünün başlangıcı olarak görülebilir.⁶⁰

⁶⁰ BOA, *HH.EMK*, 38/37, 13 Z 1300 (15 Ekim 1883).

Harita 2.1: Bisan Çiftlik-i Hümâyunu'na Bağlı Köy ve Bazı Aşiretleri Gösteren Harita

2.2. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN İDARESİ

Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin kurulması sonucu ortaya çıkan idari birim ve onun fiziki yapısı zamanla ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenerek bölgenin gelişim göstermesine neden olmuştur. Filistin'de var olan imtiyaz potansiyeli neticesinde civardaki bazı araziler de arâzi-i seniyyeye katılarak Bisan çiftliğine dahil edilmiştir. Bununla birlikte genişleyen idari sistem ve yeni kurulan şubeler Bisan Çiftlik-i Hümayûnu'nun bulunduğu Bisan kasabasını kısa süre içerisinde canlı bir merkez haline dönüştürmüştür. Servet-i Fünûn gazetesinde dile getirilen “*Bisan Çiftlik-i Hümayun dahilindeki intizamı anlatmakla bitiremeyiz. Köylerde muntazam caddeler vücuda getirilip iki tarafına muntazam dükkanlar inşa olunmuştur*”⁶¹ ifadesi aynı zamanda ekonomik canlılığı da vurgulamaktadır.

Bisan çiftlik idaresinin kurulması ile birlikte Bisan merkezinde bir idare binası yapma gerekliliği ortaya çıkmıştı. İlk olarak üç odalı bir idarehane inşa edilmişti ancak burada görevli olan memur sayıları artıp kâtip ve ailelerinin kalacakları uygun yerler olmaması sebebiyle yeni bir bina ihtiyacı doğdu. Buna karşılık kasabada bulunan ve harap vaziyette olan eski hükümet binası yenilenerek dönüştürüldü. Yenilenen bu binanın dört odası idare merkezi olarak kullanılmakta olup mutfak ve abdesthane bölümleri de bulunmaktaydı. Ayrıca memurların ikameti için ikişer odalı iki ayrı hane daha inşa edildi. Bunların yanında bu binaya ek bir fırın ve bir de bahçıvan odası ilave edilerek yapı genişletildi.⁶²

Bisan idaresinin kurulmasından hemen sonra yapılan tetkikler esnasında Bisan kasabasında bulunan eski çarşının ihya edilmesi sonucu emlâk-i hümayun gelirlerinin artacağı ve kasabadaki ekonomiyi canlandıracağı tespit edilerek raporlara yazılmıştı. Bu tetkiklerden sonra yapılan çalışmalar ile on dükkândan oluşan çarşı tekrar ayağa kaldırılmış ve yalnızca Bisan ahali için değil çevre köylerin sakinleri için de burası bir alışveriş merkezi haline gelmişti. Öyle ki imar faaliyetleri ile birlikte popülasyonu artan bölge civar köylerdeki esnafların Bisan 'a yönelmelerine neden oldu. Her ne kadar eski çarşı içerisindeki dükkanlar tamir edilip buna ilaveten on adet yeni dükkân

⁶¹ *Servet-i Fünûn*, sayı: 306, sayfa: 12, 7 Kanunusani 1312.

⁶² BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

daha inşa edilmişse de yeterli gelmedi ve böylelikle yeni düzenlemelere gidildi. İdare binasının arka tarafına yeni dükkanların yapılmasına karar verildi. Ayrıca önceden yapılmış olan dükkanların küçük olmasından dolayı önüne ilaveten mağaza yapılması ve karşısına da yeniden on dükkânın daha inşa edilmesi planlandı.⁶³ İlerleyen süreçte Bisan kasabesindeki yeni dükkanların inşası devam etti. 1884 yılında yedi dükkân daha ilave edilirken⁶⁴ 1886 yılına gelindiğinde otuz dükkânın inşası kararlaştırılarak masrafın emlak-i hümayun hasılatından karşılanması bildirildi ancak yalnızca on tanesi tamamlanabildi. Diğer yirmi dükkânın inşasının sonraya bırakılması, muhtemelen o sıralarda bataklık kurutulması için harcanan masraflar ve bütçe yetersizliği gereği idi.⁶⁵

İslam geleneğine dayalı şehircilik ve imar faaliyetlerinde mühim bir yere sahip olan cami ve bunun etrafında şekillenen diğer yapılar Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin de fiziki yapısını belirleyen en önemli unsurlardandı. Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin ortaya çıkışıyla beraber Hz. Ömer tarafından yaptırıldığı kabul edilen caminin tamirâtı idare binasının teşekkülü ile birlikte gündeme gelen ilk meselelerden biri oldu ve hızlıca çalışmalara başlandı. Bisan çiftlik müdürü Osman Vâfi Efendi 1883 Mayıs'ında Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na gönderdiği bir raporda, caminin tamiri için Akka'dan ustalar istedi ve bunlar için bin kuruş yol masrafı ödemesi yapılacağını bildirdi. Fakat ustaların bölgeye gönderilmemesi sonucu derhal başka ustaların sevki gerçekleşti. Caminin tamirâtının kısa sürede bitirilmesi hedeflenerek yetkili mecralara bu konu hakkında teminat verildi.⁶⁶ Tamir çalışmalarına ek olarak caminin yanına bir havuz inşa edilmesi kararlaştırıldı. Böylece su yolu değerlendirilerek suyun çarşının merkezine ulaşması sağlandı. Caminin dış yapısının büyük ölçüde tamamlanması sonucunda iç organizasyonların gerekliliği ortaya çıktı. Bu minvalde mihrap seccadesi, halılar, şamdan ve kandillerin tedariki için girişimlerde bulunuldu. Çiftlik İdaresindeki diğer bir imar projesi ise Bisan kasabasına uzak bir mesafede bulunan mektebin merkezde faaliyet göstermesini amaçlayan proje

⁶³ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883); Mehmed Behçet, Refik Temimi, *Beyrut Vilayeti: Cenub Kısmı*, Beyrut, 1333, s. 411.

⁶⁴ BOA, *HH.EMK*, 61/8, 01 Ca 1301 (28 Şubat 1884).

⁶⁵ BOA, *HH.İ*, 62/25, 12 Ca 1303 (16 Şubat 1886).

⁶⁶ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883).

oldu.⁶⁷ Bu proje kapsamında caminin şimal kapısı önüne bir medrese inşa edilmesi kararlaştırılarak bir de hoca mahalli için yer tahsis edildi.⁶⁸ İmar faaliyetlerinin tamamlanması üzerine camiye bir imam atandı ve bunun yanı sıra mektep muallimliği görevini ifa etmek üzere bir memur daha tayin edildi.⁶⁹

Bisan merkezinde inşa edilen diğer bir yapı ise han idi. 1892 yılında inşası devam eden hanın yapımı esnasında birtakım zorluklar baş gösterdi. Bina her ne kadar sağlam yapılsa da bazı yerlerinin tamamlanamamasından dolayı ek bir bütçeye ihtiyaç duyuldu ve bu doğrultuda Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na haber verildi. Ardından sadrazamın, durumu padişaha arz etmesi neticesinde on altı bin altmış beş kuruşluk ek tahsisatın çıkarılması kararı onaylandı.⁷⁰ Daha sonraki yıllarda hanın üst katına bir otluk yapılarak kiraya verilebileceği ve bu yolla da Hazine-i Hassa idaresi için senelik otuz lira ek gelir getirebileceği anlaşıldı. Durumun Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonuna bildirilmesi sonucunda padişahın onayı ile otluğun inşası için otuz dokuz bin yedi yüz seksen yedi kuruş ayrıldı.⁷¹ Yapıların gerekliliği ve hizmete sunulması gelir getirici özelliklerinin ön plana çıkması doğrultusunda kabul ediliyor ve yapım aşamasına geçiliyordu. Nitekim bir yapının inşası için harcanacak olan masrafın emlak-i hümayun bütçesi tarafından karşılandığı göz önünde bulundurulduğunda getirisi olan bir sistemin faaliyette olması düzenin bozulmasını engelleyecek en önemli etkendi. Planlama ve masraflar yapılırken aynı zamanda emlak-i hümayun bütçesi göz önüne alındığında iktisadın sürekliliği sağlanıyordu.

Osmanlı şehir kültüründe mühim bir yere sahip olan hamam yine Bisan çiftliğinin merkezinde inşa edilen yapılar arasındaydı. 1902 yılında hamamın yapımı için çalışmalara başlanırken bu işin gerekliliği padişaha şu sözlerle aktarılmıştı: *“Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na merbut Bisan Çiftlik-i Hümayûnu sâye-i me'âlîvâye-i hazret-i pâdişahîde gündün güne kesb-i ümrân ve servet-i sekene-i mevcûdesi tekessür etmekde olduğu cihetle hem nezâfet ve sıhhat-i umûmiyenin te'minine medâr olmak hem de bedel-i icârından istifâde edilmek üzere...”*⁷² Bu

⁶⁷ BOA, HH.EMK, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁶⁸ BOA, HH.EMK, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883).

⁶⁹ BOA, HH.İ, 62/51, 22 C 1303 (28 Mart 1886).

⁷⁰ BOA, HH.İ, 82/53, 16 Za 1309 (12 Haziran 1892).

⁷¹ BOA, HH.İ, 130/46, 27 R 1318 (24 Ağustos 1900).

⁷² BOA, HH.İ, 142/57, 14 M 1320 (10 Nisan 1902).

ifadelerden anlaşılacağı üzere bu yapı hem halkın istifade etmesi için hem de kiralanması sonucu emlâk-i hümâyuna gelir getiren bir tesis olarak inşa edilmişti. İdare merkezi olarak Bisan merkezinin seçilmesi, kamu hizmeti için gerekli yapıların inşasını gerekli kılmıştı. Bu yazışmalar ile birlikte yapım kararı verilen hamamın planı ekte yer almaktadır.⁷³

Emlâk-i hümâyun Nezaretine bağlanan Bisan, Çiftlik İdaresi olarak yeniden yapılandırılması neticesinde sürekli bir şekilde gelişmeye devam etti. Civardaki arazi ve köylerin Bisan'a bağlanması sonucunda emlâk-i hümâyun için ürün ve imtiyaz çeşitliliği fazlalaşarak gelirlere yükselen bir ivme kazandırma fırsatı doğdu. Bunun yanında arazi verimliliğini arttırıcı politikalar yürütüldü. Bisan çiftliğine bağlı bütün köylerde mektep inşasının gerekli olduğuna dair bir rapor yayınlandı.⁷⁴ Tüm bunların yanında Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresi'nin teşekkülünden ayrı olarak imtiyazlar bölümünde ele alınmış olan değirmenler, köprüler, telgraf ve reji binası gibi daha pek çok yapının fiziki surette ortaya çıkması, aslında Bisan Çiftlik-i Hümayûnu vasıtasıyla yapılan imar faaliyetlerine geniş bir perspektiften bakmamıza imkân verir.

Osmanlı Devlet'inin ilk dönemlerinden itibaren ekseriyetle tarımsal faaliyetlerden oluşan artık ürünler halkın ihtiyaçlarına yönelik kamu hizmetleri olarak vakıflar aracılığı ile sunulmaktaydı.⁷⁵ Tanzimat reformları kapsamında pek çok alanda olduğu gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi de merkezi hükümet tarafından yürütülmeye başlandı. Hazine-i Hassa İdaresi bu işler için oluşturulan ek kaynaklardan biri olarak görüldü. Âtıl vaziyetteki üretim faaliyetlerini hayata geçirme vasıtası ile elde edilen gelirler merkezi yönetime ek bir kaynak oluştururken aynı zamanda cami, mektep ve hamam gibi sosyal hizmetler için de kullanıldı. Bisan kasabasının çiftliğin merkezi olarak seçilmesinin ardında, emlâk-i hümâyuna katılacak olan arazilere ulaşım avantajları, yeni bir yerleşim birimi oluşturmak ve her türlü kamu hizmetinin kolaylıkla sağlanabilir olmasından kaynaklanmaktaydı.

⁷³ BOA, *HH.İ*, 142/37, 11 M 1320 (20 Nisan 1902).

⁷⁴ BOA, *HH.EMK*, 195/86, 11 Za 1304 (1 Ağustos 1887).

⁷⁵ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul, 1971, s. 88.

2.3. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU'NA BAĞLI ARAZİ VE ÇİFTLİĞİN SINIRLARI

Bisan'da bir çiftlik idaresi kurulmasının ardından Emlâk-i hümâyun Nezareti'nin bölge üzerindeki çıkarları doğrultusunda civar arazi ve köylerin de Bisan'a bağlanmasıyla çiftliğin sınırları sürekli olarak genişlemeye devam etti. Ürün çeşitliliğini ve miktarını artırmak, bedevi Arap kabileleri üzerinde etkili olarak yerleşik sistem doğrultusunda istikrarlı bir büyüme elde etmek ve Yahudi göçünün önüne geçmek gibi pek çok faktör Bisan Çiftlik-i Hümayununa bağlı arazi ve sınırların değişkenlik göstermesine neden oldu. Bu değişkenlik yalnızca Bisan Çiftlik-i Hümayununa ilhak edilen araziler ile ilgili değil aynı zamanda mesafe uzaklığına bağlı idari zorluklar nedeniyle Akka Sancağındaki bazı emlâk-ı seniyyelerin Bisan idaresinden çıkarılmasıyla da ilgiliydi.⁷⁶ Bu sebeple burada kronolojik olarak Bisan Çiftlik-i Hümayununa bağlı olan mahaller incelenerek saptanabildiği ölçüde yıllara göre artan dönüm miktarı ve değişen sınırlar üzerinde durulacaktır.

Bisan'ın genel sınırları ve önemli noktalara olan uzaklığına bakıldığında, Nasıra yoluyla Akka ve Hayfa⁷⁷ iskelelerine on iki, Cenin'e beş buçuk ve Nablus'a on bir saat mesafede bulunmaktaydı. Çiftliğin genel sınırları ise bir tarafı Taberiye Kazası arazisi bir tarafı Şeria nehri ve diğer bir tarafı ise Sursuk ve Tubas köylerinin arazileriyle çevriliydi.⁷⁸

1884 yılına gelindiğinde Bisan Çiftlik-i Hümayununun ziraat miktarına ait bir raporda 1883 yılındaki tablodan farklı olarak üç köy ve bir de aşiret adına rastlanmaktadır. Bunlar Hüseyniye, Mansûra, Tel-eş-Şûk köyleri ve Sakr aşiretidir.⁷⁹ Köy isimlerinin tamamının belgelerde bir bütün olarak yer almaması raporların özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 1883 yılındaki belgede fellah ve urban miktarına ait bilgilerin kayda geçirildiği görülmektedir.⁸⁰ Verilere göre oluşturulan bu raporlar bütünü değil o anda değerlendirilmeye elverişli olan arazilerin bilgilerini

⁷⁶ BOA, *HH.EMK*, 104/64, 18 S 1303 (26 Kasım 1885).

⁷⁷ Belgede "Akka ve Yafa iskelelerine" ibaresi bulunmakta olup yanlışlıkla yazıldığı düşünülerek metinde Hayfa olarak düzeltilmiştir: BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁷⁸ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁷⁹ BOA, *HH.EMK*, 56/100, 25 Z 1301 (16 Ekim 1884).

⁸⁰ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883).

içermektedir. Bazı bölgelerde yapılan bataklık kurutma çalışmaları yahut arazinin işlene bilirliliği açısından ormanlık alanların akıbetlerinin belirlenmesi gibi birçok sebep, arazi ve köylerin bir bütün olarak listelenmesini engelleyici bir neden olarak görülebilir. Hüseyniye, Mansûra, Tel-eş-Şûk köyleri ve Sakr aşiretinin bir yıl öncesinde isimlerine rastlanamaması, bu yerlerin 1884 yılında Bisan çiftliğine katıldığını göstermez. Bilakis bu köylerin de layihada bahsedilen yirmi altı köyün⁸¹ içerisinde olduğu tahmin edilebilir. Bunun diğer bir nedeni ise köy isimlerinin bu köyler ile birlikte yalnızca yirmi bire ulaşmasıdır.

Bisan çiftliği kurulduktan sonra yirmiden fazla köyün Bisan 'a katılmasıyla birlikte idari anlamda birtakım düzenlemelere gidildiği görüldü. Arazilerin idaresini kolaylaştırmak adına Bisan çiftliğine bağlı farklı şubeler kuruldu. Bu bağlamda Cenin kazası karşısında yer alan Deyr-Gazale, Tel-ez-Zeheb ve Zülfe köyleri birleştirilerek bir şube meydana getirildi. Bunun üzerine dört yüz kuruş maaşla bir memur tayin edilmesi kararlaştırıldı. Bisan 'a üç buçuk saat mesafede bulunmasının yanı sıra pek çok yere uzak olan Deyr-Gazale köyü diğer iki köyle birleştirilip bir şube olarak ortaya çıktı. Hemen ardından bölgeye cami ve mektep yapılması gündeme gelerek çalışmalara başlandı. Bisan Çiftlik-i Hümayununun teşekkül etmesiyle birlikte kamusal faaliyetlerin yoğunluğu artarak merkeze uzak olan bölgelere kadar ulaştı. Bisan çiftliği dahilinde oluşturulan diğer bir şube ise yedi saat mesafede bulunan Hamra şubesi oldu. Bu bölgede şube oluşturulmasının diğer bir amacı, mevcut uzaklığın idari anlamda yol açtığı zorluklardan ayrı olarak potansiyeli olan bir arazinin verimliliğini arttırmak içindi. Nitekim Hamra arazisinde yerleşim yeri bulunmadığından dolayı yalnızca kışın ziraat yapılıyordu. Üç mezranın bulunduğu bu bölge, su kanalının aktif olarak kullanılması sonucunda hem yazları hem de kışları verim alınabilen bir arazi niteliğindedir. Bu sebeple Kudüs arazisine kadar uzanan Guru'l-Faira arazisi Bisan Çiftlik-i Hümayununa ilhak edildikten hemen sonra Hamra ile birleştirilerek beş mezradan oluşan bir şube meydana getirildi.⁸² Böylece hızlı bir şekilde şubelerin organize edilmesi idari anlamdaki koordinasyonun iyi bir noktaya getirilmesini sağladı.

⁸¹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁸² BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresinde işlerin kolaylaşması adına ilk etapta oluşturulan şubeler olduğu gibi daha geç tarihlerde de şube planlaması yapılmıştı. Bunun nedeni artan dönüm miktarı ve genişleyen araziler neticesinde idari anlamda yeni düzenlemelere gidilmesinin gerekliliği idi. Bu sayede merkez ve şubeler arasında iyi bir noktaya getirilen koordinasyonun devamlılığı sağlanıyordu. Geç tarihlerde rastlanan iki şube de muhtemelen bu sebepler doğrultusunda oluşturuldu. Bunlardan biri Ürdün nehrinin membaında Taberiye gölünün hemen bitişiğinde yer alan Sahûru'l-Gûr⁸³ diğeri ise Zûru'l-Zerka Şubesi idi.⁸⁴

Bisan çiftliğinin kuruluşuna müteakip civar köylerin de derhal Bisan'a bağlanmasıyla bölgeye tecrübeli memurlar atandı. Ayrıca bahsedildiği üzere uzak olan mahallerin idaresi için şubeler meydana getirilerek arazilerin işleyişi merkez ve şubeler vasıtası ile yürütüldü. Tüm bu faaliyetleri denetlemek adına Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu Bisan çiftliğine bir müfettiş gönderdi. Teftiş ekibinin gözlemleri sonucunda idarenin büyüklüğünden dolayı Bisan çiftliğine iki memurun daha atanması gerekliliği ortaya çıktı. Bisan çiftliğinin emlak-ı hümayuna kaydından yalnızca üç yıl sonra büyük bir idare olarak nitelendirilmesi Bisan'a bağlı olan arazi ve dolayısıyla sınırların da genişlediğini göstermektedir. Nitekim Cenin Kazasına bağlı olan Ramman ve Sâlim arazilerinin sâkinleri uzun süredir Bisan'a bağlanmayı talep ediyorlardı. Bunun üzerine bir senet hazırlanarak önce Kaza'ya daha sonra ise Liva'ya tasdik ettirildi. Yine aynı şekilde 1885 yılında Guru'l-Mesa'id urbanı da arazilerinin Bisan'a bağlanmasını istedi.⁸⁵ Bu istekler, gelişen bölgenin bir parçası olabilmenin sağlayacağı imkanları kovalamak olarak okunabilir. Emlak-ı hümayuna ilhak olunan yerlerde kamusal alanda yaşanan gelişmeler ve bunun haricinde tarımsal faaliyetlerde verimliliği desteklemek adına pulluk gibi araç gereçlerin bölgeye sevkıyatı ve artan ürün miktarı, civar arazilerin Bisan çiftliğine katılma arzusunun doğurmuş olabilir. Emlak-ı hümayuna dahil edilmek istenen araziler, Komisyon tarafından belirlenirken aşiretlerin böyle bir talepte bulunması dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkar.

⁸³ BOA, *ML.EEM*, 697/32, 03 06 1324 (16 Ağustos 1908).

⁸⁴ BOA, *ML.EEM*, 682/47, 11 04 1324 (24 Haziran 1908).

⁸⁵ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu tarafından belirlenen ve önemle üzerinde durulan diğ er bir mesele eml ak-i h m ayuna dahil edilen arazilerin yanında bazı arazilerin Bisan'dan çıkarılmasıydı. Bunun sebebi, o günün Őartları doğrultusunda ulaşım konusunda yaşanan zafiyetti. Bisan  iftliđi dahilindeki köylerin, arazilerin ve oluşturulan Őubelerin arasındaki mesafe sonucu çiftliğin bir bütün olarak iyi bir Őekilde koordine olamaması, bu gibi kararların alınmasını gerekli kılıyordu. İdari anlamda yaşanan sıkıntılar bertaraf etmek adına oluşturulan Őubeler yeterli olmadığından bazı bölgelerin çiftlik dahilinden çıkarılması gerekiyordu. Yeni Őubelerin oluşturulması düşüncesi ise Őubeye tahsis edilmesi gereken idare binası ve memurlar dolayısıyla fazla harcamalara sebebiyet verebilirdi. Ayrıca idari anlamda bölünmenin önünü açarak işleri daha da zorlaştırabilirdi. Bu sebeple Akka sancağı dahilindeki eml ak-i h m ayun her ne kadar Bisan tarafından idare edilse de on beř saat mesafeye kadar uzanan mevcut uzaklığın oluşturduğu sıkıntılar nedeniyle bu Őubenin 1885 yılında mahalli kaymakamlar tarafından idare edilmesine karar verildi.⁸⁶ Nihayetinde merkezin mesuliyetinde olan Őubelerin sıkı bir Őekilde denetim altında tutulması gerekliliği Őubelerin  ođalmasý sonucunda kontrol mekanizmasını zayıflatacak bir unsur olarak görülebilir. Aynı zamanda Akka gibi önemli bir mevkiye bulunan ve idari anlamda tecrübeye sahip olan bölgede Őube oluştırmaktan ziyade farklı statüde bir yönetimin sürdürülebileceği de anlaşılmış olabilir. Bunun akabinde 1887 yılında Semh, Hüseyniye, Mansure köyleri ile H la ve Zuru'l-Zerka arazileri Bisan  iftlik-i H mayunundan  ıkarılarak Akka Mutasarrıflığı bünyesinde oluşturulan ayrı bir birimin idaresine verildi.⁸⁷ Eml ak-i h m ayunun sancak merkezinden bu Őekilde idare edilmesi faydalı görülmediği için daha sonra kaymakamlar nezdinde ayrı birimlerin kurulması kararlaştırıldı. Akka Sancağı içinde bulunan eml ak-i h m ayun kaza merkezlerinde bulunan bu birimlerden idare edilmeye başlandı.⁸⁸

Hazine-i Hassa Nezareti, haritası bulunmayan çiftliklerin haritalandırılması adına bir müfettiş ekibi oluşturdu. Bunun  zerine 19 Aralık 1886'da Bisan  iftliği ile G r cihetlerinin sınırlarını belirlemek için bölgeye arâzi-i seniyye müfettişi Abdülhamid Bey gönderildi. Müfettiş bölgede yaptđı çalışmalar sonucunda Bisan

⁸⁶ BOA, *HH.EMK*, 104/64, 18 S 1303 (26 Kasım 1885).

⁸⁷ Ali İhsan Aydın, *Osmanlı Filistininde Bir Sancak: Akka*, İstanbul, 2016, s. 145.

⁸⁸ BOA, *HH.EMK*, 168/133, 4 Ca 1304 (29 Ocak 1887).

çiftliğinde on üç köy ile on bir mezradan oluşan toplamda yirmi dört parçayı kapsayan bir alan olduğunu tespit etti. Derhal planlamalar kapsamında haritalandırma işinin birkaç seneye kadar devam edeceğini Hazine-i Hassa Nezaretine bildirdi.⁸⁹ Yukarıda bahsedildiği üzere 1887 yılında bazı köylerin Akka idaresine bağlanması sonucunda bu çalışma ile ilgili yeni düzenlemenin yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir. Ayrıca haritalandırma işinin uzun bir süreci kapsamı bölgede değişen bağlı arazi ve sınırlar meselesinin ne kadar takip edilebildiği sorusunu sormaya imkân verir.

Müfettişin çalışmalarına konu olan diğer bir nokta ise Bisan Çiftlik-i Hümayununa bağlı bazı köylerin kendi aralarında çıkan sınır ihtilaflarını belirlemektir. Bu ihtilaflar da belirlendikten sonra sıkıntının giderilmesi için iki taraflı anlaşmaya dayalı bir çözüm üretilmeye çalışıldı.⁹⁰ Bisan Çiftlik-i Hümayununa bağlı köy ve arazilerin değişkenlik gösterebilmesi ve bunlarının takibinin zorluğu nedeniyle, artan dönüm miktarı üzerinden genel bir sonuca ulaşmak daha sağlıklı bir yol olarak görülebilir. Çiftlik idaresinin kurulduğu yıllara ait bir layihada Bisan çiftliğine bağlı yirmi altı köyden⁹¹ bahsedilmektedir. Aşağıda verilen tabloda 1883 yılında Bisan çiftliğine bağlı olan köylerin isimleri ve çift sayıları verilmiştir.

Tablo 2.1: 1883 Yılında Bisan Çiftlik-i Hümayunu'na Bağlı Köyler ve Çift Sayıları⁹²

Köyler	Çift Sayısı
Bisan Karyesi	61
Mersas Karyesi	77
Yubla Karyesi	27
Küfra Karyesi	35
Kevkeb Karyesi	40,5
El-Bîra Karyesi	27,5
Denne Karyesi	37
Et-Tîra Karyesi	27,5
Kefr-Mısır Karyesi	46
Sîrin Karyesi	81
Cubul Karyesi	72

⁸⁹ BOA, *HH.EMK*, 173/45, 4 C 1304 (28 Şubat 1887).

⁹⁰ BOA, *HH.EMK*, 173/45, 4 C 1304 (28 Şubat 1887).

⁹¹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

⁹² BOA, *HH.EMK*, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883).

Deyr-Gazale Karyesi	24,5
Zülfe Karyesi	16
Gazâviye Aşireti	91
Sakr Aşireti	174
Samiriyye Karyesi	21
Semh Karyesi	69
Tel-el-Zeheb karyesi	12
Hüseyniye Karyesi	26
Mansûra Karyesi	11
Tel-el-Şûk Karyesi	20
Toplam	996

Tabloda verilen köy isimlerinden bazıları aşiret olarak zikredilmektedir. Çünkü bu aşiretler konar göçer oldukları için sürekli mukim oldukları tek bir mahal yoktur. Bu sebeple aşiretler bulunduğu bölgelere kendi isimlerini vermiş ve bu yerler de köy isimleri arasında zikredilmiştir.⁹³ Her ne kadar layihada sayı olarak yirmi altı köyden bahsedilmişse de yine 1884 yılına ait başka bir belgede köy isimlerinin yalnızca yirmi birine ulaşılabilmektedir. Diğerleri ise sınırlar baz alınarak harita üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

Verilen bir istatistiklere göre Bisan çiftliğine bağlı 996 çift arazi bulunmaktaydı. Bu rakam iki yıl önce 832,5 çift iken iki sene içerisinde 163,5 çift arazi eklenmişti. Bir çift arazinin yaklaşık olarak 95 dönüm olduğu kabul edilirse⁹⁴ 1884 yılında Bisan Çiftliği'ne bağlı 94,620 dönüm arazi bulunduğu sonucuna ulaşılır.⁹⁵ 1887 yılında bazı köyler Akka idaresine bağlanmış olsa da pek çok arazi ve köy Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresine bağlanmaya devam etti. Diğer taraftan Zûru'l-Zerka arazisi de Akka idaresine verilmişti⁹⁶ ancak 1908'li yıllarda bu arazinin Bisan Çiftlik-i Hümayununa bağlı bir şube olduğu görülür.⁹⁷ Bu tamamen idare şekilleri ve verimlilik sonucunda şekillenen bir durumdur.

⁹³ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 28 Z 1300 (30 Ekim 1883).

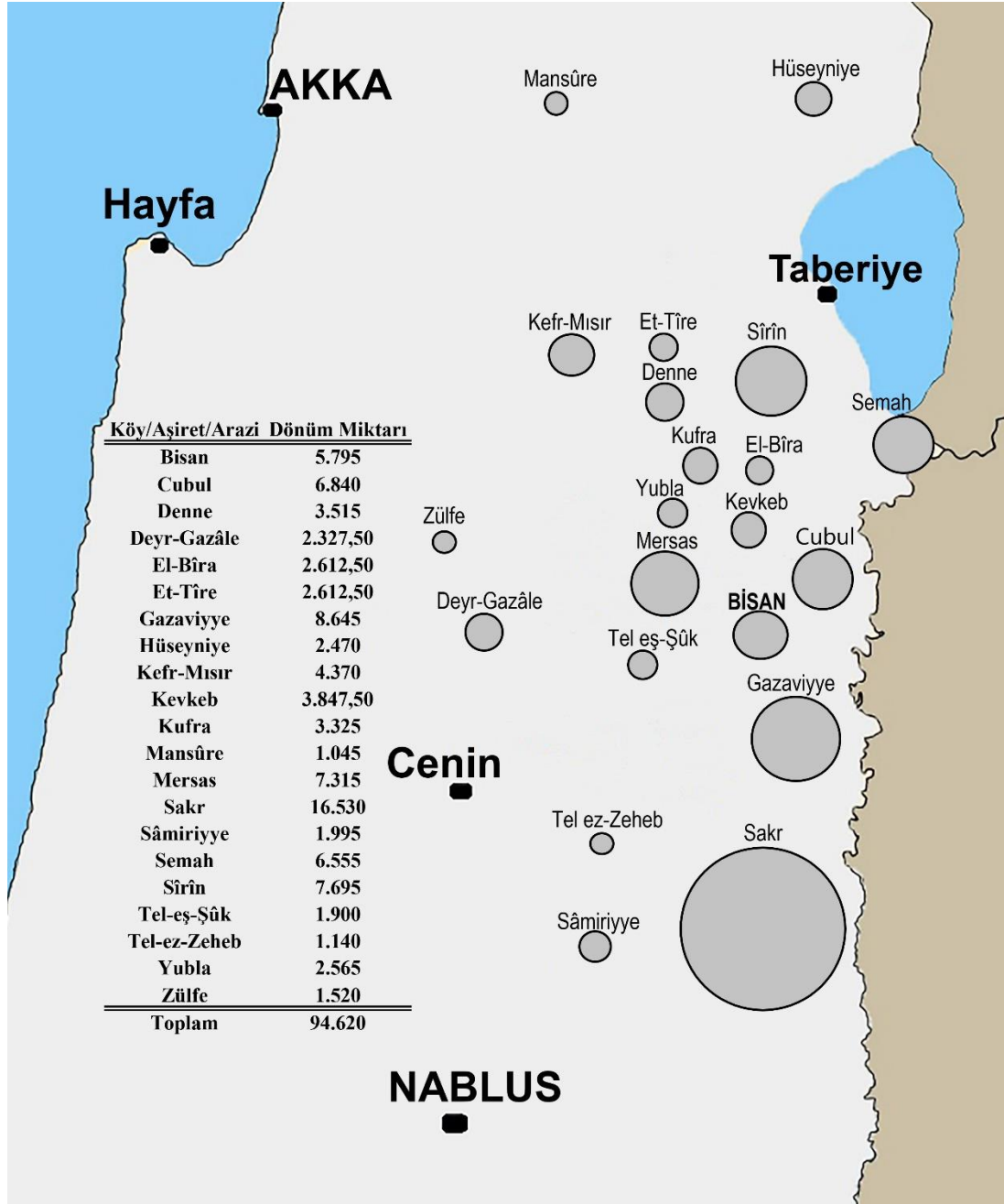
⁹⁴ Klasik Osmanlı toprak sisteminde çift ölçüleri belli bir standartta olmayıp arazinin verimliliğine göre değişkenlik göstermekteydi. Kanunnamelerle belirlenen çift ölçüleri 60-150 dönüm arasındaydı. Bisan arazileri için bu konuda herhangi bir veri bulunmadığından dolayı belirlenen bu hesap ile ortalama bir ölçü kabul edildi: Halil İnalçık, "Çiftlik", *DİA*, VIII, Ankara, 1993, s. 313-314.

⁹⁵ BOA, *HH.EMK*, 56/100, 25, B 1301 (21 Mayıs 1884).

⁹⁶ BOA, *HH.EMK*, 168/133, 4 Ca 1304 (29 Ocak 1887).

⁹⁷ BOA, *ML.EEM*, 682/47, 11 Haziran 1324 (24 Haziran 1908).

Harita 2.2: 1884 Yılı Bisan Çiftliğine Bağlı Arazilerin Dönüm Miktarları⁹⁸

⁹⁸ Bu harita yukarıdaki tabloda yer alan verilere göre hazırlanmıştır: BOA, *HH.EMK*, 56/100, 25, B 1301 (21 Mayıs 1884).

Çiftliğin kuruluşunun ilk on yılında çeşitli vesilelerle eklenen araziler oldukça fazlaydı. Örneğin 1889 başlarında Bisan Çiftliği'nin yakınlarında bulunan ve yüz elli altı bin dönüm araziye havi olan Gûru'l-Erbain bölgesinin emlak-i hümâyuna ilhakı meselesi gündeme geldi. Verimli ve mahsuldar olduğu belirtilen bu arazinin daha önce hiçbir bayındırlığa ait olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine her bir dönüm için otuz para bedel ile toplamda yüz on yedi bin kuruşun Hazine-i Hassa Nezareti tarafından ödenmesi kararlaştırıldı.⁹⁹

1890 yılında Beşatve aşiretinin sahip olduğu arazi farklı bir biçimde Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresine bağlandı. Birinci bölümde de farklı bir mevzu çerçevesinde bahsedildiği üzere aşiret halkı tapu ile mutasarrıf oldukları on dört bin kûsur dönüm arazide ziraat yapmaktaydı. Mîriye kayıtlı olan bu arazi için aşiretin hükümete üç yüz liraya yakın¹⁰⁰ vergi borçları vardı. Buna karşılık bu borcun emlak-i hümâyun hasılatından ödenmesi suretiyle arazinin arâzi-i seniyye olarak kaydedilmesi teklifinde bulunuldu. Başlangıçta aşiret muhtarı¹⁰¹ bu duruma razı olsa da resmi işlemler başlayınca aşiret halkının arazilerinin mîride kalmasını ve borçlarının taksitlendirilmesini istemeleri yönünde dilekçe gönderildi. Bu istek de kabul edildi ve borçları taksitlendirildi. Fakat aşiret mensuplarının borçlarını bir şekilde ödemeleri gerektiğinden mutasarrıfı oldukları arazinin Hazine-i Hassa tarafından kiralanmasını ve borçlarının da bu şekilde silinmesini istedi. Ancak bu istekleri kabul edilmeyip arazileri emlak-ı hümâyûna devredildi.¹⁰²

Buna benzer diğer bir gelişme ise Sabih aşiretinin arazisi ile ilgiliydi. Yine aynı yılda cereyan eden olayda arazinin emlak-i hümâyuna geçirilmesi talep edilmişti. Bu talebin nedenlerinden biri, arazinin emlak-i hümâyuna katılması sonucu düzenli bir şekilde ziraat yapılarak istifadenin çoğalmasıydı. Öte yandan Sabih halkının, emlak-i hümâyuna bağlı olan arazi ve burada yaşayan ahalinin sahip olduğu refah ve

⁹⁹ BOA, *HH.EMK*, 73/2, 1 Ca 1306 (3 Ocak 1889).

¹⁰⁰ 1844'te oluşturulan bir altın birimi olan lira (1 lira 6,6 gr altın) hesabı, 1914'e kadar 100 kuruş / 1 lira paritesi ile geçerlilik kazandı. Buna göre üç yüz lira otuz bin kuruşa denk gelmektedir: Şevket Pamuk, "Kuruş", *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, s. 458-459.

¹⁰¹ II. Mahmud döneminde mahallerde oluşturulan muhtarlık teşkilatı zamanla aşiretleri de kapsamış ve aşiretlere birer muhtar atanmıştı. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.; Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, 2006, s. 191-211; Necmettin Aygün, "Nüfus Defterlerine Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845)" *Belleten*, c. LXXXII, sayı 295, 2018, s. 899-956.

¹⁰² BOA, *İ.DH*, 1135/88591, 1 N 1306 (1 Mayıs 1890).

kazançlarını görüp işitmeleri idi. En önemlisi de Fransız rahiplerinin Beyrut'ta bulunan merkezinde görev yapan müdür vekilinin Sabih aşiretini borçlu hale getirerek ellerinde bulunan araziyi parça parça almak istemesiydi. Bu sebeple Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu arazisiyle sınır komşusu olan arazinin otuz bin kuruş zimmet-i mîrîyyesi karşılığında Emlâk-i hümâyûn 'a geçirilmesi kararlaştırıldı.¹⁰³ Böylece Sabih aşiretinin idaresinde bulunan Hırbetü'l-Mugir köyü arazisinin üç bin sekiz yüz dönümlük kısmı emlâk-i hümâyûna katıldı. Başkalarının elinde bulunan arazinin diğer kısmı ise ferağ harcı Hazine-i Hassa'ya ait olmak üzere beş yüz elli Fransız altınına satın alındı.¹⁰⁴ Hırbetü'l-Mugir köyü arazisinin kesin bir bilgi olmamakla birlikte Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresine bağlandığı tahmin edilebilir. Nitekim Bisan ile sınır komşusu olması ve arazinin emlâk-i hümâyûna geçirilmesi sonucunda idaresinin Bisan Çiftlik-i Hümayununa verilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Bisan 'a bağlı arazi ve sınırların tespiti noktasında Nemrin köyü Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresine bağlı bir araziydi.¹⁰⁵ Bunun yanı sıra Nablus'ta Evkaf-ı İbrahimiyye 'den olan Samiriyye arazisi de Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresine katılmıştı.¹⁰⁶ Böylece 1908 sonrasında da bazı araziler Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na ilhak edildi. Çiftliğe bağlı köy, arazi ve mezzalar çiftliğin kuruluşundan itibaren artarak devam etti. Dolayısıyla bu durum Bisan Çiftlik-i Hümâyûn İdaresine bağlı olan dönüm miktarında artışa neden oldu. Öyle ki Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun sahip olduğu araziler 500.000 dönüme kadar ulaştı.¹⁰⁷ Bazı yerlerin idari zorluklar sebebiyle Bisan çiftliği dahilinden çıkarılması hiçbir zaman önemli bir küçülmeye neden olmadı.

2.4. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU'NDA BULUNAN AŞİRETLER

Bisan çiftliğinde bulunan belli başlı aşiretler kuzeyden güneye doğru Beşatve, Gazaviyye ve Sakr aşiretleriydi. Bu aşiretleri teşkil eden bedeviler çadırlarda

¹⁰³ BOA, *HH.EMK*, 333/82, 3 Z 1307 (21 Temmuz 1890).

¹⁰⁴ BOA, *Y.MTV*, 121/1, 14 Mayıs 1310 (26 Mayıs 1895).

¹⁰⁵ BOA, *HH.EMK*, 477/119, 26 Z 1310 (11 Temmuz 1893).

¹⁰⁶ BOA, *ML.EEM*, 799/22, 15 03 Mayıs 1326 (28 Mayıs 1910).

¹⁰⁷ BOA, *ML.EMM*, 1081/14, 01 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914).

yaşamakla birlikte bunların bir kısmı belli arazilerde ziraat yapmaktaydılar.¹⁰⁸ Yoğun bir nüfusa sahip olan aşiretlerin üretim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu İdaresi için son derece önemli bir meseleydi. Bedevilerin askerlikten muaf tutulması gibi birtakım ayrıcalıklar ile toprağa ve yönetime bağlanmaları hedeflenmekteydi.¹⁰⁹ Konar göçer bir yaşam stiline sahip olan bu grupların istedikleri zaman arazileri terk ederek başka bölgelere yerleşmeleri olasılığı, üretimi etkileyerek gelir dengesinin bozulmasına sebebiyet verebilirdi. Bu nedenle bedeviler üzerinde yürütülen politikalar yönetimin mutlak hakimiyetinin sağlanması açısından son derece önemliydi.

Beşatve aşiretinin tapu ile sahip oldukları arazi 1890 yılında Bisan çiftliğine ilave edilmişti. Beşatve aşireti dahilinde yaklaşık olarak iki yüz çadır bulunuyordu. Mehmed Behçet ve Refik Temimi'nin verdiği bilgilere göre bir çadırın nüfusu beş ila yirmi beş kişi arasında değişmekteydi.¹¹⁰ Bu rakamlara göre Beşatve aşiretinin nüfusu en az bin en fazla beş bin kişiden oluşmaktaydı. Bölgede ortalama olarak iki bin kişinin yaşadığı varsayıldığında ve nüfusun yarısının iş gücü dahilinde olduğu düşünüldüğünde aşiretin önemli bir üretim kapasitesi olduğu görülür.

Nüfus bakımından en kalabalık aşiret, içerisinde dört yüz kadar çadırı barındıran Sakr aşiretiydi. Aşiretin reisleri vaktiyle Necid'den geldikleri gibi aynı zamanda Abbasiye hanedanına mensuptu. Reisin şeceresi hakkında malumata sahip olunsa da son cedden sonra nesep silsilesi aşiretçe bilinmiyordu.¹¹¹ Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu dahilinde olan Sakr aşireti sâkinleri her sene yaklaşık olarak yüz feddanlık¹¹² arazi ekmekteydiler. Feddan başına on kile¹¹³ buğday, altı kile de arpa ekiyorlardı. İyi hava şartlarında ekilen ürünlerin verimliliği yüksek olduğundan bu gibi zamanlarda hububattan yüz kile kadar ürün elde edilebilmekteydi.¹¹⁴ Sakr ve Gazaviye

¹⁰⁸ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 414.

¹⁰⁹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹¹⁰ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 414.

¹¹¹ *A.g.s.*, s. 414.

¹¹² Bir feddan yaklaşık olarak 4200,8329m² idi: Cengiz Kallek, "Feddan", *DİA*, c. XII, Ankara, 1995, s. 293-294.

¹¹³ 1881 tarihli kararname ile 1 kile = 10 yeni şinik = 100 ölçek = 1000 kutu = 10000 zarf idi: Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, c. XXV, Ankara, 2002, s. 568-571.

¹¹⁴ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 415.

aşiretleri Guru'l-Erbain arazisinde ziraat ediyorlardı. Bu arazinin 1889 yılı başlarında emlâk-i hümâyuna katılması kararlaştırılarak yüz on yedi bin kuruşa satın alınmıştı.¹¹⁵

Gazaviyye aşireti Bisan'ın Seybe diye tabir edilen bölgesinde bulunuyordu. Bu arazide bataklık olduğu için pek fazla ziraat yapılamamaktaydı. Aşiret halkı sekiz dokuz feddanlık arazi ile Seybe civarındaki dört beş feddanlık araziye ekiyordu. Bu yerlere altı kile buğday ve dört kile arpa ekilmekteydi. Ancak Gazaviyye aşiretinin bir kısmının bulunduğu Cerm köyünde feddan başına on altı kile buğday ve dokuz kile arpa ekiliyordu. Nitekim Gazaviyye arazisi dört kısma taksim edilmişti. Bir kısmı bahsedildiği üzere Guru'l-Erbain arazisi üzerinde bulunuyordu.¹¹⁶ Taksim edilmiş olan bu arazilerin birincisinden yetmiş beş kile, ikinci kısımdan doksan kile, üçüncüsünden yüz kile ve son kısımdan yüz on üç kile ürün elde edilmişti.¹¹⁷ Her ne kadar arazinin bir kısmı verimsiz olsa da sahip olunan iki bine yakın nüfus gücü sayesinde bölgeye yayılan ve üretim yapan Gazaviyye aşireti geçimini büyük oranda tarımdan sağlamaktaydı.¹¹⁸

Guru'l-Fâri'a arazisinde bulunan Guru'l-Mesaid urbanı 1885 yılında Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na bağlanmak istedi.¹¹⁹ Bunun üzerine meselenin Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bildirilmesi sonucunda işlemlere başlanarak Guru'l-Fâri'a arazisi aynı yıl içerisinde Bisan çiftliğine ilhak edildi.¹²⁰ Gru'l-Fâri'a arazisinde üç yüzden fazla çiftçi bulunuyordu. Burası Bisan çiftliğinin merkezine on altı saat kadar mesafedeydi. Sıcaklığın yüksek olduğu bu bölge Kudüs'e bağlı Eriha arazisine sınırdı. Nablus'un bazı köy sâkinleri Guru'l-Fâri'a'nın suyundan istifade etmek için yazın burada ziraat edip sonrasında köylerine dönüyorlardı.¹²¹

Guru'l-Mesaid urbanı kıl çadırlarda ikamet ediyordu. Arazilerinden Şeria Nehri'nin geçmesi, toprağı hayli verimli yapmaktaydı. Sulama derdinin olmaması ve iklimin yumuşak bir şekilde seyretmesinden ötürü bu bölgede yazın ve kışın ziraat yapılabilirdi. Buğday ve arpa haricinde aynı zamanda çiftçiler tarafından hıyar

¹¹⁵ BOA, *HH.EMK*, 73/2, 1 Ca 1306 (3 Ocak 1889).

¹¹⁶ BOA, *ML.EEM*, 1007/16, 17 Teşrinisani 1329 (30 Kasım 1913).

¹¹⁷ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 415,416.

¹¹⁸ *A.g.s.*, s. 414.

¹¹⁹ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

¹²⁰ BOA, *HH.EMK*, 100/88, 20 M 1303 (29 Ekim 1885).

¹²¹ BOA, *ML.EEM*, 1007/16, 17 Teşrinisani 1329 (30 Kasım 1913).

tarlaları ekilerek her sene hıyar mahsulü elde edilip Nablus'ta ve başka mahallerde satılıyordu. Düzenli bir şekilde hıyar üretiminin yapılmasından dolayı bu üründen de vergi olarak beşte bir hesabıyla humus bedeli alınmaktaydı.¹²²

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu dahilinde bulunan bir diğer aşiret ise Sabih aşiretiydi. Bu aşiret Bisan çiftliği sınırındaki Hırbetü'l-Mugir köyünde yaşıyordu. 1893 yılında Sabih aşiretinin idaresinde bulunan Hırbetü'l-Mugir köyünün üç bin sekiz yüz dönümlük kısmı emlâk-i hümâyuna geçirilerek Bisan çiftliği işletmesine bırakıldı. Emlâk-i hümâyuna katılan kısım yaklaşık olarak köy arazisinin yarısına tekabül ediyordu. Başkalarının elinde bulunan diğer yarısı ise beş yüz elli Fransız altını karşılığında sahiplerinden senet alınarak satın alınmıştı.¹²³

Semh arazisi ise Cezayir'den gelen iki yüz kadar göçmen ailenin yerleştirildiği bir bölgeydi. Bu arazi Hazine-i Hassa Nezaretince tapulandıktan sonra burada yaşayan halktan kira ücreti alınmaya başlandı¹²⁴. Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu sınırları genişlemeye devam ettikçe içerisinde farklı aşiret gruplarını barındırmaya devam etti.

Her aşiretin bir reisi vardı. Önemli konularda karar verileceği zaman reise başvuruluyordu. Çiftlik idaresine bildirilecek meseleler aşiret reisi tarafından iletilmekteydi. Aşiretler çadırlarda yaşıyorlardı. İstedikleri zaman farklı bir yere göç edip evlerini kolay bir şekilde taşıyorlardı. Çadırlar koyunların yününden dokunarak elde edilen parçaların birbirlerine dikilmesi sonucunda yapılıyordu. Yünden elde edilen bu yaşam alanı yaz ve kış mevsimleri için ideal bir barınak niteliğindediydi. Kışın yağmurlar arttığı zaman çadırların üzeri sazlarla ya da meylan dedikleri kamışlarla örtülüyordu. Mehmed Behçet ve Refik Temimi'nin gözlemlerine göre aşiret halkını tamamıyla bedevi olarak algılamak doğru değildi. Nitekim aşiret mensupları uzun yıllardan beri kasaba halkı ile temas halinde bulunuyordu. Kasaba halkı gibi aşiret reisleri de sofralarında çatal bıçak gibi aletler kullanıyorlardı. Ayrıca bir rivayete göre reislerin Bisan'da inşa edilmiş olan bazı binaları dahi bulunmaktaydı.¹²⁵ Bisan Çiftlik-

¹²² BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹²³ BOA, *Y.MTV*, 121/1, 14 Mayıs 1311 (26 Mayıs 1895).

¹²⁴ BOA, *ML.EEM*, 1007/16, 17 Teşrinisani 1329 (30 Kasım 1913).

¹²⁵ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 420, 421.

i Hümâyûnu İdaresi içerisinde sosyal yaşama katılan ve ciddi miktarda ürün yetiştiriciliği yapan bu gruplar belki de yarı yerleşik olarak görülebilirler.

Aşiretlerin giyim tarzları birbirlerine oldukça benzemektedir. Beyrut vilayetinin güney kısmı hakkında bilgi toplayan Mehmed Behçet ve Refik Temimi'nin anlattıklarına göre aşiret reisleri mavi ya da kırmızı renkte çuhadan kısa kollu bir ceket giyiyorlardı. Ceketin kenarlarında başka bir renkten süs bulunuyordu. Deraiye dedikleri bu kıyafetin altına iki yanında yırtmacı olan entarileri vardı. Bu entariler patiskadan yahut yerli kumaşlardan yapılıyordu. Entarinin kolları uzun olup ceketin altından ellere kadar uzanıyordu. Deraiye ile entari arasına yelek giyiliyor, kıyafetin daha altında ise mintan bulunuyordu. Reisler bir yere gidecekleri zaman bunların üzerine ayrıca abalarını alıyorlardı. Aşiret halkı da bu tarzda giyindikleri gibi başlarına beyaz bir kefiye takıyorlardı. Ayaklarında kırmızı ya da sarı renkte mavi bir püskülün sallandığı bedevi çizmesi bulunuyordu. Bu çizmelerin altı demirden olduğu için çorapsız giyiliyordu. Daha çok işlemeli kılıçlar tercih ediliyordu. Zenginlerin kılıçları işlemeli olup aynı zamanda gümüştendi. Erkekler saçlarını kestirmeyerek kıyafetlerinin altında tutarlardı. Kadınlar ise genellikle mavi renkte elbise giyiyorlardı. Kadınların saçları çoğunlukla siyah ve gözleri de kara renkteydi.¹²⁶

2.5. ÇİFTLİK GÖREVLİLERİ

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun idare ve işletmesi kapsamında ihtiyaca yönelik görev tanımlamaları yapılıyor ve bu doğrultuda memur atamaları gerçekleştiriliyordu. Çiftlik idare sisteminin en üst düzeyinde müdürlük pozisyonu yer alıyordu. Bisan Çiftlik İdaresi, Emlâk-i hümâyûn Nezareti tarafından atanan müdürler vasıtasıyla yönetiliyordu. Müdürlerin tayin kriteri bölgeyi iyi bilmeleri ve daha önce çiftlik idaresinde edindikleri tecrübeler doğrultusunda iyi bir yönetim ortaya koyabilmeleriydi.

Müdürün görevi öncelikli olarak Bisan Çiftlik-i Hümayûn İdare merkezinde yapılacak işlerin planlanmasıydı. Ayrıca Bisan'a bağlı olan arazilerin denetimi ve

¹²⁶ A.g.s., s. 423, 424.

buradan elde edilecek gelirler doğrultusunda sürekli olarak teftiş de müdürün vazifelerindendi. Bu bağlamda müdür, Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na bağlı olan köylerin hepsini dolaşmak zorundaydı. Her ne kadar köyler arasındaki mesafeler uzak olsa da müdür yanına aldığı hizmetlisi ile birlikte teftişleri tamamlıyordu.¹²⁷ Hayvanların sayımı, hasılatın keşfi, bazı otlakların elden çıkarılması gibi görevler müdürler tarafından icra ediliyordu. Bedevi kabilelerin yerleşik hayata geçmesi sonucunda toprağa bağlı olan ekonomik büyümenin gerçekliği urban ile iyi iletişim becerilerinin geliştirilmesini gerekli kıldı. Bu hususta müdürlere çok iş düşüyordu. Bazı kabilelerin kendi istekleri ile Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na katılmaları ise arazi kullanım alanını arttırarak üretimi daha fazla destekliyordu. Aynı zamanda müdür çiftlik içerisindeki gerekli yapıların tespit çalışmalarını yaparak projelendirilmesi konusunda teşviklerde bulunuyordu. Bu yapılar küçük çaplı ise halktan toplanan yardımlar neticesinde hayata geçiriliyordu. Bozuk olan yolların saptanması yahut eğitim konusunda yaşanan eksiklikler gibi pek çok iş, müdür vasıtasıyla Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bildirilerek gereğinin yapılması hususunda girişimlerde bulunuluyordu.¹²⁸

Bisan Çiftlik İdaresinin tespit edilen ilk müdürü Osman Vâfi Efendi'dir. Elde tayini ile ilgili bir kayıt olmasa da çiftliğin kuruluş tarihi olan Haziran 1883 tarihi¹²⁹ göz önünde bulundurulduğunda Osman Vafi Efendinin görev yılları ile örtüşmektedir.¹³⁰ Osman Vâfi Efendi, bölgeyi bilen bir müdür olarak atanmıştı. Bisan arazisi 1882 yılında emlâk-i hümâyûn defterine kaydolduktan sonra¹³¹ burada bir çiftlik idaresi kurma çalışmalarına başlandı. Bu yıllarda Osman Vâfi Efendi Suriye Vilayetinde defter-i hakâni arazi müfettişi olarak görev yapıyordu. Bu görev kapsamında Bisan arazisinin teftişi için bölgeye gönderildi ve Gûr-Bisan ziraatının muhafazası için bazı mahallere asakir-i zabtiyenin konuşlandırılmasının gerekliliğini bildirdi.¹³² Bundan yaklaşık bir yıl sonra Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun kurulmasıyla

¹²⁷ BOA, *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884).

¹²⁸ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹²⁹ BOA, *HH.EMK*, 82/103, 10 Ra 1302 (28 Aralık 1884).

¹³⁰ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 13 Z 1300 (15 Ekim 1883).

¹³¹ *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan Emlâk-i hümâyûn-ı Mülûkânelerinin Hülâsa Defteri*, s. 112.

¹³² BOA, *HH.EMK*, 30/34, 20 S 1299 (11 Ocak 1882).

Osman Vâfi Efendi tecrübelerinden ötürü çiftlik müdürlüğüne atandı.¹³³ Nitekim bölgeyi iyi biliyordu ve bu sebeple çiftlik idaresinin kuruluşunu müteakip görevlendirilecek isimlerin başında yer almaktaydı. Osman Vâfi Efendi bir yıl kadar müdürlük yaptıktan sonra Bisan Çiftlik-i Hümayûnu'na nazır olarak atandı.¹³⁴

Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresinin ilk yıllarında yöneticiler arasında nazır da bulunurken, kısa bir zaman sonra idari düzende bir ıslah çalışması yapıldı. 1884 Mayıs'ında yapılan bu yeni düzenleme ile nazırlık görevi kaldırılarak maaşlar hususunda gereksiz harcamaların önüne geçilmesi planlandı. Ayrıca eski memurların görevlerinden farklı olarak yeni düzenlemeler kapsamında memurlara ödenecek maaş tutarlarında da değişiklik gözlemlendi.¹³⁵

Tablo 2.2: Bisan Çiftlik-i Hümayunu Görevlilerinin İki Ayrı Dönemdeki Maaş Miktarları

Eski Tahsis	Maaş (kuruş)	Yeni Tahsis	Maaş (kuruş)
Nazır maaşı	1500	Müdür	1000
Katib-i evvel	900	Katib-i evvel	800
Katib-i sani	250	Katib-i sâni	400
Bahçivan	150	Mea anbarcılık-sandık emaneti maaşı	600
Bisan müdürü	500	Toplam	2800
Anbar memuru	200	Şimdilik mevkuftutulması lazım gelen fazlası	700
Toplam	3500		

Yukarıda yer alan tablodaki verilere göre ıslah sonrasında 700 kuruş kadar tasarruf edildiği görülmektedir. Böylece Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresinde icra edilen görevler gözden geçirilerek maaşlar ve görev dağılımı hususunda yeni bir taksimat yapıldı. Nazır görevi kaldırılarak müdür maaşında bir artış gerçekleşti. Çiftlik idaresinde görevlendirilmiş olan nazırın ve müdürün ne gibi iş bölümlerinin olduğu, alt görevlilerin kime bağlı olduğu ve diğer işleyişleri kimin yürüttüğü gibi soruların

¹³³ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 13 Z 1300 (15 Ekim 1883).

¹³⁴ BOA, *HH.EMK*, 55/115, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884).

¹³⁵ BOA, *HH.EMK*, 56-105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884).

cevapları bilinmemektedir. Fakat nazırlık kaldırıldıktan sonra çiftlik idaresiyle ilgili tüm sorumluluk çiftlik müdürüne ait oldu. Katib-i evvel ve katib-i sani maaşlarında da azalmaya gidildi. Tüm bu gelişmeler idare sistemi içerisinde birtakım yeniliklere ihtiyaç duyulması sonucunda meydana geldi.

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda görev yapan müdürlerin isimleri yazışmalardan çıkarılabilmektedir. Ancak bu müdürlerin göreve geliş-ayrılış tarihleri bilinemediğinden müdürlerin görev sürelerini gösteren kesin bir liste sunulamamaktadır. Buna göre çiftlikte görev yaptığı tespit edilmiş olan müdürlerin isimleri şunlardır: Osman Vâfi Efendi, Kara Mehmed Efendi, Çerkes Ali Bey, Mehmed Lütü Efendi, Mehmed Efendi, Sadi Efendi, İzzet Efendi, Rıfat Efendi, Hüseyin Efendi.¹³⁶ Bu görevlilerin hangi vasıfları taşıdıkları, daha önce ne tür görevler üstlendikleri ve kim oldukları ile ilgili bilgiler mevcut değildir. Bu yüzden çiftlik müdürlerinin yetkinliklerinin tam olarak ne düzeyde olduğu bilinmemektedir. Yalnızca çiftliğin ilk nazırı ve daha sonra da müdürü olan Osman Vâfi Efendinin buradaki görevine atanmadan önce Suriye Vilayetinde defter-i hâkâni arazi müfettişliği görevini üstlendiği bilinmektedir.¹³⁷

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda görev yapan memur sayısı çiftliğin genişlemesine paralel olarak artış gösterdi. Bu sebeple büyüyen idari yapının yönetimi için çözümler üretilerek işlerin kolaylaştırılması hedeflendi. Çiftlikte var olan idari boşluklar tespit edilip doldurulmaya çalışıldı. Müdürden sonra idari işlerin yürütülmesinde yardımcı olan müdür muavinleri de yeni düzenlemeler doğrultusunda ortaya çıktı.¹³⁸ Muavinler idarenin işleyişinde ve dolayısıyla şubeler arasındaki haberleşme kanallarının kontrol edilmesine katkı sağlıyorlardı. Bu sayede Bisan'a bağlı şube ve araziler teftiş edilerek ekonomik süreklilik sağlanmaya çalışılıyor aynı zamanda bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda bir planlama yapılarak durum Suriye Arazi-i Seniyye komisyonuna bildiriliyordu. İhtiyaçlar genel olarak ebniye memurunu

¹³⁶ BOA, *HH.EMK*, 42/93, 13 Z 1300 (15 Ekim 1883); *HH.EMK*, 54/3, 16.C.1301 (14 Mart 1884); *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884); *HH.EMK*, 82/103, 10 Ra 1302 (28 Aralık 1884); *HH.EMK*, 54/3, 16 C 1301 (14 Mart 1884); *HH.İ*, 73/44, 28 Ca 1306 (30 Ocak 1889); *ML.EEM*, 219/67, 08 Ke 1311 (2 Ocak 1896); *Y.MTV*, 309/71, 09 R 1326 (11 Mayıs 1908); *ŞD*, 1067/64, 18 M 1327 (9 Şubat 1909).

¹³⁷ BOA, *HH.EMK*, 30/34, 20 S 1299 (11 Ocak 1882).

¹³⁸ BOA, *HH.EMK*, 196/39, 16 Za 1304 (6 Ağustos 1887).

ilgilendiren yapı meseleleri ile ilgiliydi. Yapılacak olan binalar halkın istifadesi için inşa edilen kamu hizmetleri sektöründe yahut imtiyazların çeşitlendirilmesi noktasında üretilen fikirler doğrultusunda gerçekleşiyordu.¹³⁹

Çiftlik idaresinde yönetim işleyişinin sürdürülmesinde en önemli görevlilerden biri de katiplerdi. Katiplik görevi çiftlik teşkilatının kurulduğu ilk zamandan beri mevcudiyetini devam ettirdi. Resmi yazışmaları yöneten katipler bilgi alışverişini sağlıyordu. Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu İdaresi tarafından iletilen talepler, ekonomik faaliyetlerin merkeze bildirilmesi gibi yönetim sistemi içerisinde bulunan her şey yazışmalar neticesinde ortaya çıkıyordu.

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na bağlı arazi ve sınırların belirlenip deftere yazılması görevini ise tapu kâtipleri icra ediyordu. Bisan çiftliğine katılması istenen araziler ya da aşiretlerin arazilerinin çiftliğe ilhak olunmasını istemeleri sonucunda tapu katipleri yeni düzenlemelerde bulunarak bu değişiklikleri kayda geçiriyorlardı.¹⁴⁰

Çiftliğin mali işleri de alanında tecrübeli kişiler tarafından idame ettirilirdi. Sandık emini üretim faaliyetleri neticesinde elde edilen çiftlik gelirlerinin saklanmasından sorumlu olan kişiydi. Yine mali işlerden sorumlu muhasebe refiki ise hesap işlerini yöneterek işletmenin gelir gider ayağının dengeli bir şekilde yürütülmesini sağlıyordu. Aynı zamanda bu görevde verimlilik grafiğine dayalı olarak kâr elde etmek en önemli hususlardan biri idi.

Toprağa bağlı üretimin geliştirilmesi ve devamlılığı için atanan memurlar arazilerdeki ıslah çalışmalarını sürdürdü. Çiftlik muavinleri gelir getiren ürünlerde bilgisi olan kişilerden seçilerek verimli mahsul hedefleniyordu. Bu sebeple pirinç ve pamuk üretiminin başında daha önceden Mısır'da ziraat yapmış olan tecrübeli bir çiftlik muavini duruyordu. Donanımlı memurlar bulunamadığı takdirde eğitilmeleri için muallimler gönderilerek bu açık kapatılıyordu.¹⁴¹ Bahçıvanlar bağ ve bahçelerin bakımını üstlenen görevlilerdi. Meyve ağaçlarının ve işletme kapsamında gelir getiren otların bakımını yapıyorlardı. Olgunlaşan ürünlerin toplanması, ağaçların budanması

¹³⁹ BOA, *HH.İ*, 145/40, 8 R 1320 (15 Temmuz 1902).

¹⁴⁰ BOA, *HH.EMK*, 104/73, 20 M 1303 (29.Ekim 1885).

¹⁴¹ BOA, *HH.EMK*, 210/106, 26 Ra 1305 (12 Aralık 1887).

ve aşılması icra ettikleri görevlerdi.¹⁴² Otlak memurları ise çiftlikte güdülen hayvan sayısı ve buna göre belirlenecek olan vergi miktarını tespit ederek idare merkezine ulaştırıyorlardı.

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu için güvenlik son derece önemliydi. Yeni dikilen fidanların muhafazasını sağlamada ve arazilerin emniyeti hususunda zaptiye ve kolcular görevlendirilmekteydi.¹⁴³ Kamu hizmetleri kapsamında ise öğretmenler, doktorlar ve hizmetçiler çiftlik teşkilatı içerisinde yer almaktaydı.¹⁴⁴

¹⁴² BOA, *ML.EEM*, 697/32, 7 H 1324 (20 Ağustos 1908).

¹⁴³ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

¹⁴⁴ *Suriye Vilayet Salnamesi (Salname-i Vilayet-i Suriye)*, 1316, s. 133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU İŞLETMESİ

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu kuruluşunun iki önemli özelliği vardı. Birincisi idare merkezinin bulunduğu bölge ve buraya bağlı olan arazilerin verimliliği idi. Faaliyet mekanizmasının kilit noktası olan çiftlik idareleri padişah tarafından taşrada yapılan yatırımların organize edildiği bir işletme aracıydı. Bu sebeple araziler beklentileri karşılayacak bir verimlilik planlaması kapsamında mülk topraklara dahil ediliyorlardı. Bölgede arazinin oldukça münbit olması hem yazın hem de kışın ziraat yapılmasına imkân veriyordu. Bunun yanı sıra iklimi dolayısıyla ürün çeşitliliği de oldukça fazlaydı.¹⁴⁵ İkinci husus ise çiftliğin idare merkezinin stratejik bir konumda yer almasıydı. Bisan sahip olduğu bu konumundan dolayı avantajlı bir pozisyonda yer alıyordu. Burası Merc İbn Amir vadisi aracılığıyla iç mekanlara ulaşım sağlayan bir bölgeydi.¹⁴⁶ Taberiye Gölü'nden Lut Gölü'ne kadar uzanan Şeria Vadisi ise merkezin verimli arazilere ulaşımını kolaylaştırmakta ve bu vadideki arazilerin çiftliğe katılımı konusunu gündeme getirmekteydi. Ayrıca Bisan, Hicaz Demiryolunun Hayfa kolu üzerinde bulunuyordu. Bisan'daki tren istasyonu çiftlik merkezi tasavvurunun gelişmesinde etkili olmuştu. Bu sayede Bisan çiftliğinde yetişen mahsulatın diğer bölgelere sevki kolay bir şekilde gerçekleşiyordu.¹⁴⁷ Bisan'dan Hayfa istasyonuna ulaşan ürünlerin buradan deniz yoluyla da kolay bir şekilde ihraç edilmesi bölgenin önemini daha da arttırıyordu. Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu İşletmesi nakliyat konusunda pek çok avantaja sahipti ve bu durum bölge için bir imtiyaz niteliğindedi. Hem arazi işlevselliği hem de lojistik olarak ürünlerin profesyonel bir şekilde elden çıkarılması sonucunda elde edilecek kâr bölgede bir işletme mekanizmasının varlığını gerekli kıldı.

¹⁴⁵ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁴⁶ Ruth Kark and Seth J. Frantzman, "Bedouin, Abdül Hamid II, British Land Settlement and Zionism: The Baysan Valley and Sub-district 1831-1948", *Israel Studies*, vol. 15 no: 2 (Summer 2010) s. 51.

¹⁴⁷ Mehmed Behçet, a.g.s., s. 411.

3.1. BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUNU'NDA TARIM VE HAYVANCILIK:

Bisan Çiftlik-i Hümâyûn İdaresine bağlanmış olan araziler büyük oranda Şeria Nehri ve Şeria Nehri'ne dökülen diğer akarsuların havzasında bulunmaktaydı. Bu sebeple araziler son derece verimliydi. 1914 yılında bölgeyi gezerek incelemelerde bulunan Mehmed Behcet ve Refik Temimi Bisan çiftliğinin Maliye Hazinesine devredildikten sonraki sürecinde bölgede bulunan arazilerin işlevselliği ve iklimsel şartları konusunda ayrıntılı bilgiler aktarmışlardı. Buna göre Bisan arazisini oluşturan topraklar yapıları bakımından üç kısma ayrılıyordu. Bunlar volkanik siyah topraklar, kırmızı topraklar ve killi topraklardı. Toprağın verimliliğinin yanında iklimin de ziraata elverişli olması arazinin potansiyelini arttıran en önemli sebepti. Yazları sıcak kışları ılık bir iklime sahip olan Bisan bölgesi yaklaşık olarak beş ay boyunca yağış alıyordu. Şeria Nehri boyunca uzanan Bisan'a bağlı araziler deniz seviyesinden iki yüz elli metre kadar aşağıda olduğu için ürün çeşitliliği fazlaydı. Mahsuldar olan bu arazilerde her türlü ağaç, tahıl ve pamuk gibi pek çok ürün yetiştirilebiliyordu. İklim şartları dolayısıyla bölgede hem kışları hem de yazları ziraat yapılıyordu.¹⁴⁸

Bisan Çiftlik-i Hümâyûn İdaresinin teşekkülü sürecinde ilk olarak toprağa bağlı olan üretimin iyi bir şekilde icra edilebilmesi için çalışmalara başlandı. Nitekim çiftlik idare sistemi, ekonomik faaliyetlerin merkezinde bulunan arazi işlevselliği ve buradan elde edilecek gelirler neticesinde yürüyordu. Bölgeye gönderilen pulluk, saban ve yedekler aracılığıyla tarlalar üretime hazır hale getiriliyordu.¹⁴⁹ Bisan çiftlik arazisi çok verimli olmasına rağmen teftişler sonucunda bazı bataklıkların keşfedilmesi birtakım planlamaları da beraberinde getirdi. Özellikle idare merkezinin yakınında bulunan bataklığın imha edilmesi gerekiyordu çünkü buraya inşa edilecek olan otuz dükkân çiftlik gelirlerini yükseltecekti.¹⁵⁰ Aynı zamanda düzenlemeler kapsamında kullanılabilir arazi miktarı artırılıp mevcut üretim kapasitesi geliştirilecekti. Bu bağlamda 1883 yılında idare merkezi yakınındaki bataklığın

¹⁴⁸ A.g.s., s. 411.

¹⁴⁹ BOA, *ML.EEM*, 86/116, 06 ? 1302 (1884-1885).

¹⁵⁰ BOA, *HH.EMK*, 93/32, 15 Za 1302 (26 Ağustos 1885).

kurutulması ve sazlıkların sökülmesi ile arazilerin meydana çıkarılması hedeflendi.¹⁵¹ 1887 yılında bataklığın kurutulması sağlansa da¹⁵² sonraki yıllarda bazı bataklıkların yeniden oluşması problemi devam etti. Ancak bu durum üretimi pek fazla etkilemedi. Nitekim burada üretilen ürünlerin yüzde otuzu Bisan halkına yetiyor geri kalanı ise ihraç ediliyordu.¹⁵³ Başarıyla kurutulmuş olan bataklıklardan ortaya çıkan araziler ise Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'ndan istenen pulluklar aracılığıyla sürülüyor ve ürün yetiştirmeye hazır hale geliyorlardı.¹⁵⁴ Toprağın sulanabilmesi için de iki üç metre derinliğinde kanallar kazılarak su araziye ulaştırılıyordu.¹⁵⁵

Çiftliğin kuruluşu esnasında yönetimin merkezi olan idarehanede ve Bisan'a yarım saat mesafede bulunan mahalde bir bahçe ile bir bağ yapılmıştı. Bu bağ ve bahçelere bin beş yüz kırk yedi adet farklı ağaçlardan oluşan fidanlar ile bin altı yüz adet kavak fidanı ekildi. Bu işlem sonrasında incir gibi bazı ağaçlar tutmadı. Bunun üzerine Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu Bisan'ın iklim ve havasının ziraata elverişli olmasından dolayı şiddetle ağaç dikiminin devam etmesi gerektiğini belitti. Böylece yeni bütçe oluşturularak hala günümüze kadar üretimi devam eden limon, portakal, elma, ayva ve erik fidanı gibi meyve ağaçları dikildi.¹⁵⁶ 1883 senesinde Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na dikilen bu fidanlar toplamda on sekiz bin adetti.¹⁵⁷ Yeni dikilen ağaçlar haricinde beş bin dönüm kadar alandan oluşan sedir ağacı ormanlığı bulunuyordu. Bu ağaçların kesilerek büyük bir tarla alanı elde edilmesi düşünülmüşse de yeterli miktarda ürün elde edilebildiğinden burasının gölgelik olarak bırakılmasına karar verildi.¹⁵⁸ Aynı zamanda Aydın Emlâk-i hümâyûn İdaresinden istenen Okaliptus fidanları da bölgeye gönderilerek belirlenen yerlere dikildi.¹⁵⁹

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu dahilinde olan ve daha sonra çiftliğe bağlanan araziler taksim edilip köylerdeki ahalinin işletmesine bırakıldı. Bu mahaller üçe

¹⁵¹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁵² BOA, *HH.EMK*, 195/52, 10 Za 1304 (31 Temmuz 1887).

¹⁵³ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 411.

¹⁵⁴ BOA, *HH.EMK*, 116/39, 14 Ca 1303 (18 Şubat 1886).

¹⁵⁵ BOA, *HH.İ*, 67/2, 14 Za 1304 (4 Ağustos 1887).

¹⁵⁶ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁵⁷ BOA, *HH.EMK*, 86/91, 28 Ca 1302 (15 Nisan 1885).

¹⁵⁸ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁵⁹ BOA, *ML.EEM*, 586/42, 20 Mayıs 1322 (5 Mayıs 1907).

ayrılarak her bir feddan¹⁶⁰ için gerekli olan ikişer yüz dönüm arazinin tahsis edilmesinin daha faydalı olacağı belirlendi.¹⁶¹ Aynı zamanda ahalinin hayvan miktarına göre mera alanlarının bölünmesi sistem işleyişi açısından oldukça önemliydi. Bisan Çiftlik-i Hümâyûn İdaresi ziraat potansiyeli olan hiçbir araziye başıboş bırakmak istemiyordu. Nitekim bu durum elde edilecek gelir miktarında düşüşe neden olabilirdi. Bu sebeple hazinenin ve dolayısıyla halkın istifadesi için bazı çözümler üretmek gerekiyordu. Bu bağlamda köy dışında kalan arazilerin düzenli olarak ekilebilmesi için bedevilerin yerleşik hayata geçmesi yönetim tarafından sürekli teşvik edildi. Tüm bunların sonucunda bedevi kabilelerin iskanı halinde askerden muaf tutulabilecekleri gündeme geldi. Konu hakkında Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonuna yazı gönderilerek bu düzenlemelerin icra edilmesi neticesinde ziraatın iki misline kadar çıkabileceği belirtildi.¹⁶²

Toprağa bağlı olan kazancın arttırabilmesi için sonuç odaklı çözümler üretmek son derece önemliydi. Bu bazen iskân edilecek olan nüfus üzerinden gerçekleşirken bazen de işletme mekanizmasının bir bütün olarak iş yapabilme özelliğinden kaynaklanıyordu. Üretilen ürünün kullanıma hazır halde ihraç edilmesi maliyeti düşüren önemli bir husustu. Nihayetinde ürünlerin işlem görmesi gerekliliği nakliyat masrafına kapı aralayan bir gelişme olabilirdi. Bu sebeple elde edilen hububatın öğütülmesi için kullanılan değirmenler Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu işletmesinin önemli bir parçasıydı. Çiftliğe bağlanan arazilerde değirmen bulunmadığı takdirde derhal yeni bir değirmen inşasına başlanıyor ya da arazi keşif edilerek yıkık olan değirmenlerin tamir girişimlerinde bulunuluyordu. Bisan çiftliğine ilhak edilen Guru'l-Erbain mezrasında da ürünler öğütülemediği için değirmenin eski yeri keşfedilerek bu eksiklik giderilmişti.¹⁶³ Bu değirmenin planı ekler bölümünde yer almaktadır.

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda kazancı fazla olan ürünlerin yetiştirilmesi, alanında uzman kişilerin bilgi ve tecrübeleriyle gerçekleşiyordu. Aynı zamanda daha önce bölgede ziraatı yapılmayan ve üretim çeşitliliği kapsamında yetiştirilmesi

¹⁶⁰ Tek veya çift öküzle sürülebilecek arazi miktarı: Cengiz Kallek, "Feddân", s. 293.

¹⁶¹ Klasik Osmanlı toprak sisteminde "çiftlikler" genel olarak 60 ilâ 150 dönüm arasında değişmekteydi: Feridun Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, VIII., Ankara 1993, s. 309.

¹⁶² BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁶³ BOA, *HH.İ*, 91/41, 18 L 1311 (24 Nisan 1894).

planlanan yeni ürünler de alanında uzman kişilerce kontrol ediliyordu. Bu sebeple önceden Mısır'da çiftlik muavinliği yapmış olan Emin Bey tecrübelerinden ötürü Bisan çiftliğinde pamuk ve pirinç yetiştirmek için göreve getirildi. Yeterli niteliklere sahip görevliler bulunamadığı taktirde ise muallim için bütçe ayrılarak çiftçilerin istihdam edilmesi sağlanıyordu.¹⁶⁴

Bisan çiftliğinde şeker kamışı ve muz yetiştirilmesi sonucunda bundan fayda elde edilebileceği Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonuna bildirilmişti.¹⁶⁵ Bölgede yeni ürünlerin üretilmesine karar verilmeden önce tohumların maliyeti ve ürünlerden ne kadar gelir elde edilebileceği gibi bilgilerin derlenmesi önem arz etmekteydi. Bu gibi hususlar belirlendikten sonra az miktarda üretim yapılarak ürünün bölge ziraatına uygunluğu konusunda karar alınıyordu. Kararın ardından ürünlerin üretilmesi için uygun araziler belirlenerek tohumların tedarik edilmesi ve çiftliğe gönderilmesi süreci başlıyordu. Bu bağlamda şeker kamışı, meşe, çam ve ıhlamur ağaçlarının yetiştirilmesinin münasipliği de yapılan tahkikler doğrultusunda sonuçlanacaktı.¹⁶⁶ Daha ziyade su kenarlarında yetişen şeker kamışı için Bisan çiftlik arazileri son derece uygundu. Arazilerin hem Şeria Nehri havzasında yer alması hem de verimlilik potansiyelinin yüksek olmasından dolayı pek çok müfettiş ve bilir kişi şeker kamışının bölgede yetiştirilmesini tavsiye ediyorlardı. Ürünün ziraatına ek olarak şeker kamışının derhal işlenip hazır hale getirilmesi için şeker fabrikalarının kurulması gerekiyordu. Bu sayede Avrupa'dan alınan şeker miktarında bir düşüş gerçekleşerek yerli üretim desteklenecekti.¹⁶⁷ Ancak ziraat memurları ve müfettişler tarafından tavsiye edilen bu uygulama hayata geçirilemedi. Bundan yaklaşık olarak yirmi yıl sonra 1914 yılına ait salnamede yine aynı şekilde şeker kamışı fabrikalarının kurulmasının faydalı olacağı belirtiliyordu.¹⁶⁸ Buradan anlaşıldığı üzere uzun bir zaman zarfında fabrikanın kurulmasıyla ilgili somut bir adım atılamamıştı. Şeker kamışı üretilmeye başlansa da işlenecek fabrikanın inşası ve aynı zamanda fabrika için tedarik edilecek olan araçların mali açıdan bir yük oluşturması bu işin ertelenmesine

¹⁶⁴ BOA, *HH.EMK*, 210/106, 26 Ra 1305 (12 Aralık 1887).

¹⁶⁵ BOA, *HH.EMK*, 459/10, 20 Ş 1310 (9 Mart 1893).

¹⁶⁶ BOA, *HH.EMK*, 522/48, 21 Za 1311 (26 Mayıs 1894).

¹⁶⁷ BOA, *HH.EMK*, 522/48, 21 Za 1311 (26 Mayıs 1894).

¹⁶⁸ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 419.

neden olmuştur. Diğer bir sebep ise hali hazırda Suriye’de bir şeker fabrikasının bulunmasıydı.¹⁶⁹

Tablo 3.1: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu’nda Yetişen Ürün Listesi¹⁷⁰

Hububat	Meyve	Ham Madde	Ağaç
Buğday	Muz	Pamuk	Kavak
Arpa	Limon	Şeker kamışı	Sedir
Pirinç	Portakal	Okaliptus	Meşe
Mısır	Elma	Kök boya otu	Çam
	Ayva	Meyan kökü	Ihlamur
	Erik	Palamut	Gül
	İncir		
	Patates*		

Yukarıda listesi verilen ürünlerin Bisan çiftliğinin hangi bölgesinde yetişip ne kadar mahsul elde edildiğine dair net bilgilere ulaşılamamıştır. Arpa ve buğday miktarına ait detaylı bilgilere ulaşılsa da bunlar bölgede yaşayan aşiretler bölümünde zikredilmiştir. Ayrıca bu bilgiler çiftliğin Maliye Hazinesi’ne devredildiği 1914 yılına aittir. Bu yıllarda emlâk-i hümâyûn mülkleri devredilerek emlâk-ı müdevvere ismini almıştır. Bu konu üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Büyük oranda tarımdan sağlanan kazancın yanında hayvancılık alanında da gelir elde edilmekteydi. Nitekim hayvanların sayımı yapılarak buna göre vergileri toplanıyordu. Bu görevi ise Bisan Çiftlik-i Hümayun İdaresince görevlendirilen kişiler

¹⁶⁹ Ertuğrul Acartürk, Ramazan Kılıç, “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 29, Sayı 2, 2011, s. 14.

¹⁷⁰ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s.415; BOA, *HH.EMK*, 210/106, 26 Ra 1305 (12 Aralık 1887); BOA, *HH.EMK*, 459/10, 20 Ş 1310 (9 Mart 1893); BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883); BOA, *HH.EMK*, 249/73, 15 M 1306 (21 Eylül 1888); BOA, *MLEEM*, 586/42, 20 Mayıs 1322 (5 Mayıs 1907); BOA, *HH.EMK*, 522/48, 21 Za 1311 (26 Mayıs 1894); BOA, *HH.EMK*, 522/55, 21 Za 1311 (26 Mayıs 1894); BOA, *MLEEM*, 210/24, 05 H 1311 (17 Haziran 1895); BOA, *MLEEM*, 718/77, 19 09 1324 (2 Ağustos 1908).

icra etmekteydi.¹⁷¹ Bisan ahalisi koyun, keçi gibi küçük baş hayvan yetiştiriciliği yapmaktaydı. Verimli arazilerde geniş otlak alanları bulunması bu iş için artı bir durumdu. Bisan çiftliğine otlanmak üzere dışarıdan da deve ve ağnam geliyordu. Ancak bunlardan otlakiye rüsumu alınamamasından dolayı kontrollerin arttırılması kararlaştırıldı. Bisan çiftlik müdürü Sadi Efendi 1890 yılında bu işte kullanılmak ve urbanı idare edebilmek için yüksek rütbeli zabıtlerin iki yüz elli kuruş maaşla bölgede görevlendirilmesini istendi. Aynı zamanda otlakiyeden hasıl olan gelirler ile maaşlar desteklenecekti.¹⁷² Kaçak şekilde çiftlik topraklarından yararlanmak isteyenlere kesin bir çözüm üretmek hem arazilerin güvenliği açısından hem de yolsuzlukların önüne geçebilmek için son derece önemliydi.

3.2. ARAZİ GELİRLERİ

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun sahip olduğu mahsuldar topraklar gelir elde edilebilmesi açısından ana unsur olarak ortaya çıkmıştı. Nitekim bölgenin verimliliğinin yüksek olması ve toprağın sahip olduğu potansiyel güç çerçevesinde şekillenen ekonomik yapı bu esası belirleyen iki önemli nedendi. Bundan dolayı hububat dışında da farklı ürünlerden gelir sağlanması hedeflendi. Çiftliğin teşekkülü ile birlikte derhal meyve ağaçları dikilerek en kısa sürede ürün elde edilmesi planlandı.¹⁷³ Narenciye ürünlerinin günümüzde dahi bölgede önemli miktarda üretilmesi, zamanında Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu tarafından iklim ile uyumlu ürünlerin yetiştirilmesi noktasında yapılan çalışma ve yatırımları göstermektedir. Yalnızca hububat alanında üretim faaliyetlerinin sürdürülmeyip farklı ürünlerin üretiminin denenmesi arazi gelirlerini çeşitlendiren bir gelişme olmuştur.

Bisan çiftliğinde araziden elde edilen gelirler büyük ölçüde hububat hasılatı ve ağnam rüsumundan sağlanmaktaydı. Bunların yanı sıra hububat hasılatı sonrası elde edilen samanlar Dersaadet'e ihraç ediliyordu.¹⁷⁴ Ayrıca bazı arazilerden iltizam bedeli alınması başka bir arazi geliri çeşidiydi. Üretilen meyveler Bisan'daki pazarları

¹⁷¹ BOA, *HH.THR*, 2227/68, 14 N 1307 (1 Mayıs 1890).

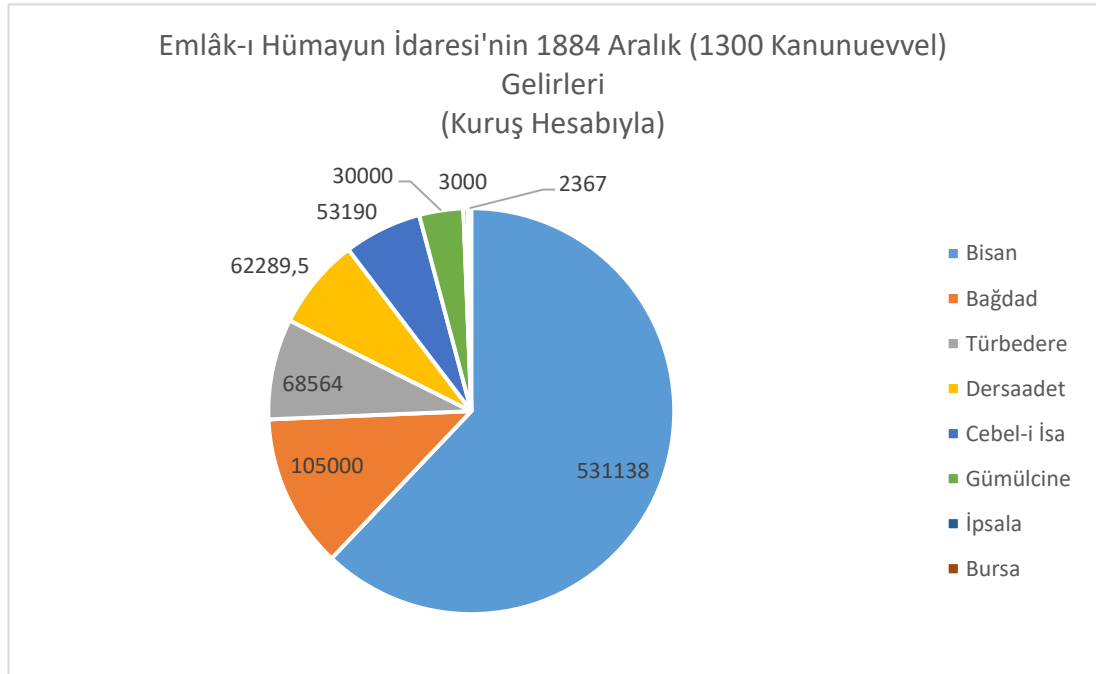
¹⁷² BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁷³ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

¹⁷⁴ BOA, *ML.EEM*, 642/47, 12 11 Kânunusani 1323 (25 Ocak 1908).

canlandırdığı gibi bir kısmı da ihraç edilmekteydi. Bisan çiftliğinin merkezi konumunda yer alan Bisan kasabasında yetişen mahsulatin yüzde otuzu halk tarafından tüketilirken geri kalanı Hayfa, Nasıra, Cenin, Taberiye ve Nablus kazalarına sevk ediliyordu.¹⁷⁵ Merkezden ayrı olarak Bisan çiftliğine bağlı köy ve mezralar düşünüldüğünde arazi gelirleri noktasında üretilen ürün ve ihracat kapasitesinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.1: 1884 Yılı Aralık Ayı Emlâk-i hümâyun Gelirleri¹⁷⁶

Grafikte verilen gelir rakamları farklı kalemler şeklinde kaydedilmiştir. Bu bilgiler farklı gelir kaynaklarından elde edilen kazancın toplamını sunmaktadır. Verilere göre Bisan çiftlik hasılatından elde edilen gelirden ayrı olarak Hûlâ Gölü'nden sağlanan kazanç da yer almaktadır. Grafikte öne çıkan asıl unsur Bisan Çiftlik-i Hümayûnu tarafından elde edilen gelir miktarıdır. Hûlâ Gölü'nün işletilmesi

¹⁷⁵ Mehmed Behçet, Refik Temimi, *a.g.s.*, s. 418.

¹⁷⁶ BOA, *HH.EMK*, 73/81, 30 Ra 1302 (17 Ocak 1885).

neticesinde elde edilen miktar 52.550 kuruş¹⁷⁷ iken arazi gelirlerinden elde edilen miktar gelir diliminin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.¹⁷⁸

Bisan çiftlik ekonomisi büyük ölçüde toprak ürünlerine bağlıydı. Gelir gider dengesinin korunması, üretilen mahsullerin ihracatında düşüş yaşanmamasıyla ilgiliydi. Bu alanda yapılan yatırımlarla birlikte arazilerin istihdam ve verimliliğinin sağlanması için modern tarım aletleri olan pullukların kullanılması son derece önemliydi. Bu uygulamalar sonucunda iş gücü hafifleyerek kolay üretim sağlanıyordu. 1885 yılında Hazine-i Hassa Nezaretine ağnam rüsumu ve iltizam bedellerinden sağlanan kazançtan¹⁷⁹ ayrı olarak 50.198 kuruş gönderilmişti.¹⁸⁰ 1886 yılında ise yalnızca humus hasılatından 64.000 kuruş Hazine-i Hassa Veznesine teslim edilmişti. Araziden elde edilen gelirler işletme kalemlerinde olduğu gibi çeşitlilik arz etmekteydi. Üretilen mahsulün yanı sıra arazilerin kira bedelleri yahut hayvan başına alınan vergiler toprak üzerinde farklı kazançların elde edilmesini sağlıyordu. Hazine-i Hassa Nezaretine gönderilen meblağlar kesilen makbuzlardan anlaşılacağı üzere her zaman toplu şekilde olmayıp belli kategorilere ayrılabilirdi. Yukarıda bahsedildiği üzere yalnızca humus hasılatının gönderilmesi buna bir örnek olarak görülebilir. Aynı zamanda aylık ya da yıllık hasılat bedelleri olmayıp ihtiyaç doğrultusunda da elde edilen kazanç hesaplanarak merkeze gönderilebiliyordu. İncelenmesi açısından makbuzlara ek bölümünde yer verildi.

Bisan çiftliğinin sahip olduğu araziler hayvanların otlaması için son derece uygundu. Toprağın verimli olmasından dolayı kendiliğinden biten türlü otlar hayvan yetiştiriciliğini teşvik eden doğal bir unsur olmaktaydı. Bu sebeple Bisan çiftliği halkı tarımın yanında hayvancılık da yapmaktaydı. Bölgede daha ziyade küçükbaş hayvancılık tercih ediliyordu. Yetkili memurlar tarafından toplanan ağnam rüsumu gelir sağlayan bir vergi çeşidiydi. 1885 yılında Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu ağnam rüsumu 46.997 kuruştı. Nasıriyye arazisinin iltizam bedelinden de 4150 kuruş elde edilmişti. Toplamda 51.147 kuruş kazanç sağlansa da meblağının hepsi merkeze

¹⁷⁷ BOA, *HH.EMK*, 73/81, 30 Ra 1302 (17 Ocak 1885).

¹⁷⁸ İlgili belgede gelir kalemlerinden birinde Bisan ve Resülayn çiftliklerinin hasılatı ortak olarak verilmiştir. Bu miktar 217.644 kuruştur. Miktarın yarısının Resülayn çiftliğine ait olduğu varsayılsa da en yüksek gelir miktarı Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na aittir.

¹⁷⁹ BOA, *ML.EEM*, 82/34, 22 T 1301 (2 Aralık 1885).

¹⁸⁰ BOA, *ML.EEM*, 82/39, 30.T 1301 (12 Aralık 1885).

gitmiyordu. Bir kısmı bankaya masraf olarak bırakılmaktaydı. Yapılan bu işlem sonucunda bankaya 948 kuruş bırakılarak 50.198 kuruş merkeze iletilmişti.¹⁸¹

Arazi gelirlerinden sağlanan kazanç sonrasında bir takım işletme kanallarının da devreye sokulmasıyla birlikte elde edilen çiftlik hasılatlarında gelişme kaydedildi. Bu bağlamda 1908 yılında Hazine-i Hassa Nezaretine gönderilen bir telgrafa göre Bisan çiftlik gelirleri yüzde yirmiye kadar artmıştı.¹⁸² Böylece Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu düzenli gelir akışının sağlandığı önemli bir merkez haline gelmişti. Çiftliğin sahip olduğu gelir potansiyeli sebebiyle Hazine-i Hassa Nezareti ihtiyaç olduğu zaman derhal Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'ndan para talep ediyordu. Her ne kadar toplanan hasılatlar belli zamanlarda merkeze gönderilse de acil durumlarda bu tür talepler gerçekleştirilebiliyordu. Bu istek doğrultusunda 1908 yılında 150.000 kuruş hazineye gönderilmişti.¹⁸³ Bisan çiftliğinden aylık olarak beklenen tahsilat ise 1000 lira kadardı. Kuruş hesabına vurulduğunda bu rakam aylık 100.000 yıllık ise 1.200.000 kuruş ediyordu.¹⁸⁴

3.3. İŞLETME VE İMTİYAZ GELİRLERİ

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda toprağa bağlı ekonomik yapı yalnızca tarıma dayalı olmayıp farklı alanlardaki işletmelerin yürütülmesi sonucunda çeşitlilik kazandı. Çiftliğin sahip olduğu mahsul türleri ve aynı zamanda gelir getirisi olan alanlarda ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi artı değer kazanımının önünü açtı. Gelir kalemlerinin istikrarlı bir şekilde üretime destek olmaları, alanında tecrübeli kişilerin göreve getirilmesi aracılığıyla desteklendi. Çiftlik İdaresinin sorumluluğu kapsamında işleyiş daima takip edilerek Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu ile irtibat halinde olundu.

Bisan çiftliğinin stratejik bir konumda yer almasının en belirgin özelliklerinden biri su kaynaklarına yakın olmasıydı. Bu durum lojistik olarak avantaj sağladığı gibi

¹⁸¹ BOA, *ML.EEM*, 82/34, 22 T 1301 (2 Aralık 1885).

¹⁸² BOA, *ML.EEM*, 693/6, 20 Temmuz 1324 (2 Ağustos 1908).

¹⁸³ BOA, *ML.EEM*, 658/74, 18 Mart 1324 (31 Mart 1908).

¹⁸⁴ BOA, *MK.EEM*, 675/59, 15 M 1324 (28 Mayıs 1908).

birtakım işletme kanallarının da önünü açmıştı. Bu bağlamda Şeria Nehrinde yapılan kayık işletmeciliği ve Hûlâ Gölü'nde yapılan balıkçılık kazanç sağlamaktaydı. Şeria Nehri üzerinde taşımacılık sektöründe kullanılan kayık Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu ve Nablus Belediyesi ortaklığı ile işletiliyordu. Bu sebeple gelirlerin yarısı emlâk-i hümâyuna diğer yarısı da emlak-ı mîrîyyeye aitti. Başlangıçta bu gelirlerin yarısının emlâk-i hümâyuna gönderilmemesi gibi bir durum söz konusu olması halinde yeni bir kayığın yapılacağı ve çiftlik idaresince işletileceği Bisan Çiftlik-i Hümâyûn müdüriyetinden bildirilmişti.¹⁸⁵ Ancak ortaklık bozulmayarak devam etti. Nitekim yaklaşık olarak bir yıl sonra 1893 senesinde üç yüz gümüş mecdiye bir kayık daha imal edilerek kayık masrafının yarısı Nablus Belediyesi tarafından karşılandı. Böylece kayık işletmesinden elde edilen gelirlerin ortaklık sonucu yarı yarıya paylaşılması usulü devam etti.¹⁸⁶

Hûlâ Gölü'nde icra edilen balıkçılık faaliyetleri Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na önemli miktarda kazanç sağlıyordu. Kişilere imtiyaz verilmesi şeklinde işletilen ve bunun sonucunda elde edilen balıkçılık vergisi (saydiye rüsumu)¹⁸⁷ Bisan çiftliği vasıtasıyla emlâk-i hümâyuna aktarılıyordu. Kasım 1884'e ait Emlâk-i hümâyun İdaresi gelir cetveline göre Hûlâ Gölü'nün bir aylık hasılatı 52550 kuruştı. Bu rakam yine aynı yılın Kasım ayı gelirleri olan Bisan çiftliği hasılatının yaklaşık olarak yüzde onuna tekabül ediyordu.¹⁸⁸ Ciddi bir gelir getirisi olan bu işletme bir süre daha kazanç sağlamaya devam etti. Sonrasında ise Hûlâ Gölü ve yakınındaki bataklığın kurutulup ziraata açılması planlandı.¹⁸⁹

Bisan çiftliğinin sahip olduğu verimli arazilerde bulunan ormanlık alanlar ihracat kapsamında çiftliğe gelir getiren başka bir işletme aracıydı. Ormanlardan elde edilen keresteler cinsi ve ebatlarına göre ayrılıp sınıflandırılarak ihraç ediliyordu.¹⁹⁰ İltizam usulüyle işletilen bu yerler yine kişiler tarafından idare edilmekteydi.¹⁹¹ Çiftliğe bağlı Armudlu yaylasında kütüklerin toplanması için bahçecilere ruhsat

¹⁸⁵ BOA, *HH.THR*, 2221/61, 11 B 1309 (10 Şubat 1892).

¹⁸⁶ BOA, *HH.EMK*, 476/115, 21 Z 1310 (6 Temmuz 1893).

¹⁸⁷ BOA, *ML.EEM*, 759/26, 04 06 Ağustos 1325 (17 Ağustos 1909).

¹⁸⁸ BOA, *HH.EMK*, 73/81, 30 Ra 1302 (17 Ocak 1885).

¹⁸⁹ BOA, *ML.EEM*, 773/1, 12 Teşrînisâni 1325 (25 Kasım 1909).

¹⁹⁰ BOA, *HH.EMK*, 452/160, 07 B 1310 (25 Ocak 1893).

¹⁹¹ BOA, *HH.EMK*, 451/73, 22 R 1310 (13 Ekim 1892).

verilmişti. Toplanan kütük sayılarına göre çiftlik idaresi tarafından vergi alınıyordu.¹⁹² Bisan çiftliği dahilinde olan Sabîh arazisinde ise palamut ağaçları yetişmekteydi. Farklı bir sektörde kullanılmakta olan bu ağaçlar ürün çeşitliliğini göstermekle birlikte aynı zamanda ürünlerin istifadesi doğrultusunda yapılmış olan yatırımları ortaya koyuyordu. Deri terbiyesi ameliyatında kullanılan palamut ağaçlarının meyveleri önce muayene ettirilip yabancı olmayan kısımlarının ayrılmasıyla birlikte işleme alınıyorlardı. Ürünün vergisinden ve ihracatından sağlanan gelirler çiftlik hasılatına katkı sağlayan diğer bir unsurdu.¹⁹³

Ekonomik döngüde önemli bir yere sahip olan ham madde üreticiliği Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu tarafından işletilmekte olan başka bir yatırım alanıydı. Fabrikaların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bu sektör, ürün yetiştiriciliği konusunda verimlilik derecelerinin yüksek olduğu yerlerin tercih edilmesini gerekli kılıyordu. Bu gereklilik kapsamında Bisan çiftliğinde kök boya otu yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Elde edilen ürünler işlenip kullanılmak üzere Dersaadet'te bulunan Hereke dokuma Fabrikasına gönderiliyordu. 2 Şubat 1895 tarihinde üç yüz yirmi okka kök boya otu fabrikada kullanılmak üzere Dersaadet'e ihraç edildi. Nakliyat süreci ve öncesinde gerekli olan masrafların ödenmesi ayrıca ürünlerin güvenli bir şekilde ulaşımının sağlanması gibi pek çok husus iyi bir koordinasyon gerektiriyordu. Bu nedenle kök boya otunun çıkarılması için yüz otuz dokuz işçi istihdam edilerek bu işçilere bin dört yüz altmış yedi kuruş maaş ödendi. Daha sonra ürünler elli kuruş masrafla satın alınan çuvallara konuldu ve nakliyat için hazır hale getirildi. Kök boya otları ilk olarak Bisan'dan Hayfa'ya yüz otuz üç kuruş nakliyat bedeli ile gönderiliyor daha sonra ise Hayfa'dan vapur aracılığıyla yetmiş üç kuruşa Dersaadet'e naklediliyordu.¹⁹⁴ Sahip olunan lojistik yeterlilik ürünlerin kolay bir şekilde ihraç edilmesini sağlıyordu. Çiftlikte ham madde olarak yetiştirilen diğer bir ürün ise meyan kökü bitkisiydi. Bu ürün de aynı şekilde toplanıp işlenmek üzere fabrikalara gönderiliyordu. Kiralama usulü ile işletilen meyan kökü arazilerinin iltizam bedeli on üç bin beş yüz kuruştur.¹⁹⁵ Bu sayede Çiftlik İdaresi bazı arazilerinin işletmesini kişiler

¹⁹² BOA, *HH.EMK*, 243/69, 23 Za 1305 (1 Ağustos 1888).

¹⁹³ BOA, *HH.EMK*, 522/55, 21 Za 1311 (26 Mayıs 1894).

¹⁹⁴ BOA, *ML.EEM*, 210/24, 05 H 1311 (17 Haziran 1895).

¹⁹⁵ BOA, *ML.EEM*, 718/77, 14 Kânunuevvel 1324 (27 Aralık 1908)

bazında özel teşebbüslere açarak rekabet kapsamında daha fazla kâr elde etmeyi amaçlıyor olabilirdi.

Tekel işletmesi olarak kurulan reji şirketleri tütün tarımında önemli gelişmelere neden olsa da pek çok problemi beraberinde getirmişti. Ancak konu dahilinde olmadığı için bu problemlere ve gelişmelere değinilmedi. Bisan çiftliği merkezinde reji idarehanesinin inşa edilmesi fikrinin gündeme gelmesi bölgede tütün üretiminin de yapıldığını göstermekteydi. 1902 yılında reji şirketi tarafından kiralanmak üzere bir hane inşa edilmesi kararlaştırıldı. Bunun için keşif defteri hazırlanarak masraflar çıkarıldı. Yapılacak olan binanın bedel-i icarından istifade edilmesi Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu tarafından merkeze iletildi. Bu durum Hazine-i Hassa Nezareti tarafından kabul edilerek keşif defteri ve resminin hazırlatılıp merkeze iletilmesi istendi. Binanın resmi ekler bölümünde yer almaktadır.¹⁹⁶ Her ne kadar tütün yetiştiriciliği noktasında işletmeyi elinde tutan reji idaresi olsa da şirkete sağlanan bina ve bu binanın kirasından istifade edilmesi çiftlik idaresine aitti. Planı verilmiş olan reji binasının gerçekten inşa olunduğu ve icara verildiği geç tarihli belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim 1908 sonrasında emlak-i hümayunun maliye hazinesine devredilmesiyle birlikte Bisan çiftliğine gönderilen inşaat memurunun icara verilmekte olan reji binasının da tamire muhtaç olduğunu bildirmesi kurumun işletilmekte olduğunu göstermektedir.¹⁹⁷

Bisan Çiftlik-i Hümayûnu topraklarında yetiştirilen ürünlerin işlenip kullanabilir hale getirilmesi önemli bir meseleydi. Bu nedenle çiftliğe katılan arazilerde öncelikli olarak değirmen keşfi yapılıyor ve sonuca göre tamirat ya da yeni bir inşaata başlanıyordu. Hububat alanında mahsulün işlevsel hale getirilmesi değirmenler aracılığıyla gerçekleştirilerek ürün ihraca hazır hale geliyordu. Hububat alanında elde edilen gelirlerin yanı sıra işletilmekte olan değirmenlerin kira bedellerinden de kazanç sağlanmaktaydı.¹⁹⁸ Bu tür kazancın sağlandığını diğer bir alan ise Bisan çiftliğinde inşa edilmiş olan dükkanlardı. On sekiz dükkândan kira bedeli

¹⁹⁶ BOA, *HH.İ*, 145/40, 08 R 1320 (15 Temmuz 1902).

¹⁹⁷ BOA, *ML.EEM*, 1052/3, 09 12 1329 (22 Şubat 1914).

¹⁹⁸ BOA, *ML.EEM*, 714/82, 06 12 1324 (20 Ekim 1908).

olarak üç bin beş yüz kuruş alınırken yeni yapılacak olan yedi dükkânın toplam kira bedeli bin dört yüz kuruş olarak belirlenmişti.¹⁹⁹

Bisan çiftliğinde ürün fazlasından elde edilen artı değer gelir kaynaklarının çeşitlenmesine neden oluyordu. Tahıl, meyve ve ham maddelerin yanı sıra saman ihracatı geri dönüşüm sonucunda ortaya çıkan başka bir gelir kaynağıydı. Fazla maliyeti olmayan bu ürünün üretimden nakliyata kadar olan serüveni kolay bir şekilde tamamlanmaktaydı. Tahılların başaklarından ayrılması sonucunda samanlar toplanarak kullanılmaya ve ihraç edilmeye hazır hale getiriliyordu. Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu tarafından saman ihracatının yapılması aynı zamanda bölgede yetişen tahıl ürünlerinin çeşitliliği ve çokluğu ile yakından ilgiliydi. Nakledilecek samanlar öncelikle Hayfa limanına getirilmekteydi. Malların ihraç edilmesi için kullanılacak vapurların limanda hazır olmaması halinde bir dükkân kiralanarak samanlar burada bekletiliyordu. İhraç edilen ürünler İdare-i Mahsusa²⁰⁰ yahut Bahr-ı Cedid vapurları vasıtasıyla Dersaadet'e nakledilmekteydi.²⁰¹ 1908 yılında bu şekilde dört yüz yetmiş üç çuval saman Dersaadet'e gönderilmişti.²⁰²

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu bünyesinde oluşturulan işletme ağı ve buradan elde edilen gelirler yıllık hasılat miktarını yükseltmişti. Nitekim Hazine-i Hassa Nezaretine çekilen bir telgrafta 1908 yılı Bisan çiftliği varidatının yüzde yirmiye kadar arttığı haber verildi.²⁰³ İşletme kanallarının çeşitlilik kazanması yeni gelir alanlarının ortaya çıkmasını sağlayarak üretimi destekledi. Bu sayede var olan potansiyelin geliştirilmesi sonucu gelir ivmesi yükselişe geçti. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu hasılatı için Osmanlı Bankası 1909 yılında bir teklifte bulundu. Daha önce Hayfa'daki acentalar vasıtasıyla Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na aktarılan gelirler teklif doğrultusunda Hayfa'daki Bank-ı Osmani ve Dersaadet Bank-ı Osmani şubeleri aracılığıyla doğrudan merkeze gönderilecekti. Bu teklif Hazine-i Hassa

¹⁹⁹ BOA, *HH.EMK*, 61/25, 06 Z 1301 (29 Haziran 1884).

²⁰⁰ BOA, *ML.EEM*, 642/47, 12 Kânunusânî 1323 (25 Ocak 1908).

²⁰¹ BOA, *ML.EEM*, 648/92 12 Şubat 1323 (25 Şubat 1908).

²⁰² BOA, *ML.EEM*, 642/47, 12 Kânunusânî 1323 (25 Ocak 1908).

²⁰³ BOA, *ML.EEM*, 693/6, 20 Ağustos 1324 (2 Ağustos 1908).

Nezareti tarafından kabul edilerek Bisan Çiftlik İdaresi ve Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na bildirildi.²⁰⁴

Bisan Çiftlik İdaresi kurulduktan sonra bölge üretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir merkez haline dönüştü. Civar köy ve arazilerin de çiftliğe bağlanmasıyla daha fazla toprak idare edildi ve bunun sonucunda artan ürün miktarı ihracat kanallarını geliştirdi. Toprağa bağlı ekonomiden bağımsız olarak yürütülen bazı işletme kalemleri ise alternatif gelir kaynakları olarak ortaya çıktı. Bisan çiftliğinin büyümesi ve gelişmesine paralel olarak bölgeye verilen önem de arttı. Bu bağlamda Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu merkezine haberleşme alanında yatırım yapılması kararlaştırılarak bölgeye telgraf hattı döşendi.²⁰⁵ Nitekim Bisan stratejik bir mevkide bulunuyordu ve aynı zamanda bölgede üretilen ürünlerin güvenli bir şekilde ihraç edilmesi gerekiyordu. Bunun yanında çiftliğin Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu ile sağlıklı ve hızlı bir iletişim ağına sahip olması son derece önemliydi. Bu şekilde işler daha hızlı yürütülerek kolaylaşıyordu.²⁰⁶

3.4. ÇİFTLİK GİDERLERİ

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu giderleri başta memur maaşları olmak üzere yeni yapıların vücuda getirilmesi, eski ve kullanılabilir yapıların tamir edilmesi, arazilerin istihdamı kapsamında yapılan çalışmalar ve çiftlik için gerekli eşyaların sağlanması gibi pek çok alanda sarf edilen masraflardan oluşmaktaydı. Çiftliğin teşekkülü sürecinde ilk etapta harcanan meblağlar merkezde inşa edilen idare binası ve arazilerden istifade edilmesi adına toprağa yapılan yatırımlar sonucunda bağ ve bahçelerin oluşturulmasıydı. Aynı zamanda ekilebilir alanlardan büyük ölçüde faydalanabilmek için bataklıkların keşfi ve bunların kurutulması çalışmaları²⁰⁷ çiftliğin kuruluşundan itibaren uzun süreler boyunca harcama yapılan bir alan olmuştu. Bütün bir süreci kapsayan inşaat ve tamirat masraflarının yanında memur maaşlarının

²⁰⁴ BOA, *ML.EEM*, 737/38, 08 Mayıs 1325 (21 Mayıs 1909).

²⁰⁵ BOA, *BEO*, 1693/126907, 05 R 1319 (22 Temmuz 1901).

²⁰⁶ BOA, *DH.MKT*, 2586/121, 02 Za 1319 (10 Şubat 1902).

²⁰⁷ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

ödenmesi ve zaman zaman maaşlara yapılan zamlar gelir gider dengesinin korunması sonucunda ortaya çıkan gelişmelerdi.

Çiftlik idaresi için ihtiyaçlar doğrultusunda belli kategorilerde sarf edilen meblağlar bölgede sosyal ve ekonomik canlılığın oluşmasını sağladı. Kamusal alanda sürdürülen faaliyetlerden başka arazilerden düzenli bir şekilde istifade edilmesi gider bütçesinin kontrollü bir şekilde kullanımı neticesinde gerçekleşti. Yalnızca Bisan çiftliğinin merkezinde değil Bisan çiftliğine bağlı köylerde de mektep gibi pek çok kamu binasının inşası gelir gider dengesinde esas alınan tasarruf unsurunun önemini göstermekteydi. Nitekim yapılacak olan tamirat ve inşaatlar kapsamında hazırlanması istenen keşif defterlerinde, ince hesaplamaların ardından en düşük bütçe teklifinin sunulması bekleniyordu. Aynı zamanda memurların görev nitelikleri değerlendirildikten sonra iş gücü fazlalığı tespit edildiği takdirde görevlendirme alanında istihdam çalışmaları yapılmaktaydı.²⁰⁸ Çiftlik bünyesinde üretilen ürünler ve bundan sağlanacak kazanç ne kadar önemliyse giderler bazında elde edilen kazancın doğru yerlere aktarılması da son derece önemliydi. Bu doğrultuda yapılacak hesaplamalar ve ardından yatırım alanlarının iyi bir şekilde belirlenmesi bütçe açığı riskini ortadan kaldıracaktı. Bu sebeple Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu gelir gider dengesinin esas alındığı bir sistem çerçevesinde idare edilmekteydi. Çiftliğin ilk yıllarında yalnızca araziye bağlı bir üretimden söz edilirken sonraki yıllarda kayık işletmeciliği gibi farklı işletme kanallarının devreye sokulması giderler için ayrılan bütçenin de çeşitlendiğini gösterdi. Bisan çiftliği bünyesinde üretilen ürünlerin büyük bir bölümünün ihraç edilmesi gelirlerin fazlalaşmasını ve dolayısıyla farklı yatırım alanlarının değerlendirilmesini gündeme getirdi. Nitekim çiftliğin ilk zamanlarında yalnızca toprağa bağlı ekonomik yapının geliştirilmesi söz konusuydu.

²⁰⁸ BOA, *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1883).

Tablo 3.2: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nun 1885-1886 Yılına Ait Gelir-Gider Tablosu²⁰⁹

Çiftlik Gelirleri	Kuruş	Çiftlik Giderleri	Kuruş
Ağnam Rüsümü	99.500	Maaşlar	47.584
Humus Hasılatı	871.460	Harcırah ve Harita	39.409
Hasılat-ı Saire	31.700	Mesarif-i Müteferrika	2372
		İnşaat – Tamirat ve Ağaç dikimi	112.724
Toplam	1.002.660	Toplam	202.089

Bisan çiftliğinin ilk yıllarına ait olan yukarıdaki gelir gider tablosunda büyük oranda topraktan kazanç sağlandığı anlaşılır. Dikkat çeken asıl unsur ise gelir gider arasında görülen farktır. Bu durum gider bütçesinde uygulanan tasarruf politikalarının başarılı olması ile yakından ilgilidir. Aynı zamanda oluşturulan çiftlik teşkilatıyla birlikte masrafların iki katı kadar gelir elde edilmesi merkezi hükümetin Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'ndan beklediği kazancın sağlandığını gösterir. Bu sebeple mahalli gelişim projelerine ihtiyaç duyulduğunda bölgenin imarı gibi konularda mali bakımdan daha rahat bir şekilde hareket edilmiştir.

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu merkezinin yanı sıra çiftliğe bağlanan köylerde kamusal alanda yapılacak olan inşaat faaliyetlerinin sürdürülmesi elde edilen kazancın sürekliliği neticesinde ortaya çıktı. Topraktan sağlanan üretimin zaman içerisinde çeşitlilik göstermesiyle birlikte zaten halihazırda sahip olunan mahsuldar topraklar, ihraç kapasitesini arttırarak gelirlerde yükselişe neden oldu. Bu sayede artan gelir miktarına paralel olarak gider bütçesinden sarf edilecek meblağının nereye harcanacağı konusunda yeni düzenlemelere gidilerek farklı yatırım kanallarına kapı aralandı. Böylece başlangıçta büyük oranda topraktan sağlanan kazanç sonrasında farklı gelir kalemleriyle desteklenmeye başladı.

²⁰⁹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte yönetim merkezinde ve sahada işlerin yürütülmesi adına bölgeye memurlar atandı. Görevlendirme sürecinde öncelikli olarak iş bölümleri ortaya çıktı ve bu doğrultuda memurların maaş miktarları gider bütçesi göz önünde bulundurularak belirlendi. Nitekim maaşlar için ayrılan ödenekler Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu gider kaleminin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Çiftlik idaresinin idame ettirilebilmesi için bu gider kalemi süreklilik arz etmekteydi. İcra edilecek işlerin en iyi şekilde yapılarak olası aksaklıkların önüne geçilmesi ve doğrudan arazilerden sağlanacak olan kazancın planlanması gibi pek çok faktör maaşların sürekliliğine bağlıydı. Her zaman bir motivasyon kaynağı olan maaş ödenekleri gelir gider verilerinin değerlendirilmesi sonucunda bazen arttırılıyor bazen de iş bölümü noktasında yapılan ıslah çalışmaları sonrasında görevler birleştirilerek tek bir memurun sorumluluğuna veriliyordu. Bu sayede maaş giderlerinde de tasarruf uygulanarak bütçenin gereksiz yere harcanmasının önüne geçilmekteydi.

Tablo 3.3: Yıllara Göre Bisan Çiftlik-i Hümâyunu Memurları ve Maaşları²¹⁰

Yıl	Görevliler	Maaş Miktarı
1883	Nazır	1500
	Müdür	500
	Baş Kâtip	900
	İkinci Kâtip	500
	Ebniye Memuru	500
	Kolcu	200
	Bahçıvan	300
1884	Müdür	1000
	Baş Kâtip	800
	İkinci Kâtip	400
	Ambarcılık – Sandık Emaneti	600

²¹⁰ BOA, *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884); BOA, *HH.İ*, 62/51, 22 C 1303 (28 Mart 1886); BOA, *HH.EMK*, 196/39, 16 Za 1304 (6 Ağustos 1887); BOA, *HH.EMK*, 328/23, 11 L 1307 (31 Mayıs 1890); BOA, *HH.EMK*, 332/29, 18 Za 1307 (5 Temmuz 1890); BOA, *HH.EMK*, 32/144, 15 C 1307 (6 Şubat 1890); BOA, *HH.İ*, 87/31, 11 R 1311 (22 Ekim 1893); BOA, *HH.İ*, 94/59, 18 R 1312 (19 Ekim 1894); BOA,

1886	Mektep Muallimi	200
1887	Çiftlik Muavini	1000
1890	Tahrirat Kâtibi	500
1890	Mektep Muallimi	500
1890	Müdür Muavini	375 / 450
1893	Yüzbaşı	700
1894	Ferraş (Hizmetçi)	100
1894	Bevvab (Kapıcı)	100
1908	Muhasebe Kâtibi	?
?	Tapu Kâtibi	?
?	Otlak Memuru	?
?	Tabip	?

Yukarıdaki tabloda yer alan 1883 ve 84 yıllarına ait maaş ödenekleri tasarrufa gidilmesi sonucunda meydana gelen gelişmelerdi. Bu bağlamda yapılan ıslah çalışmaları kapsamında nazırlık görevinin kaldırılması ve baş kâtip ve ikinci kâtipin maaşlarının azaltılması bu sonucu doğurmuştu. Aynı zamanda nazırın görevinin de müdüre devredilmesiyle birlikte idare görevi tek bir kişinin sorumluluğuna indirildi.²¹¹ Böylece iş bölümü tanımlamalarının gözden geçirilmesi sonucunda memur fazlalığı saptanarak zaman zaman yeni düzenlemelere gidildi. Tabloda belirtilmiş olan diğer yıllar ise görev tanımının ve maaşlarının tespit edilebildiği belgelerin tarihlerini göstermektedir. Verilere göre memurların aldığı maaşlar muhtemelen ellerine geçen net miktarı göstermekteydi. Bisan çiftlik müdürü muavininin maaşıyla ilgili olarak kendisi için aylık yedi yüz elli kuruş tahsis edildiği ancak bunun üç yüz yetmiş beş kuruşunun emekli sandığına gittiği belirtilmekteydi. Tahsis edilen rakamdan emekli sandığına giden miktar çıkarıldığında geriye üç yüz yetmiş beş kuruş kalmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere tabloda, emekli sandığı için ayrılmış olan miktardan ayrı olarak direkt olarak memurun almış olduğu maaş miktarı belirtilmektedir. Sonrasında ise aynı yıl içerisinde göreve başlayan Nuri Efendi memurluğa getirilerek düzenleme kapsamında yapılan zam miktarıyla birlikte dört yüz

²¹¹ BOA, *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884).

elli kuruş almaya başlamıştı.²¹² Gider bütçesi dahilinde olan memur maaşlarında yapılmış olan zamlar iki görevin tek bir memurda birleştirilmesi sonucunda yahut zaman içerisinde gelirlerin artmasıyla birlikte masrafların da artmasından dolayı gerçekleşmekteydi. Ekonomik gelişmeler ve parasal süreç göz önünde bulundurulduğunda gelir gider dengesinin sürekli olarak değişebilme olasılığı maaşlara da yansıyan bir unsurdur. Modern tabirde enflasyon olarak nitelenen bu durum gelişen şartlar neticesinde maaşların arttırılmasını gerekli kılmaktaydı. Bu bağlamda tabloda gözlemlenen mektep muallimi maaşı 1886 yılında iki yüz kuruş iken 1890 yılında beş yüz kuruşa çıkartılmıştı.²¹³

Tablo 3.4: 1884 Yılına Ait Bisan Çiftlik-i Hümayunu Masraf Listesi²¹⁴

Kıtaat	Bisan Çiftlik-i Hümayunu	Nu	Kuruş
1	Nazır İzzetlû Osman Vâfi Efendi senedi	1	3000
3	Başkatip Cafer Efendi	3	2700
3	Katib-i sani Arif Efendi	3	750
3	Bisan Nahiyesi Müdürü Hakkı Efendi	4	1500
3	Bahçıvan Hacı Mehmed ve Ömer Ağalar	5	600
2	Ambar Memuru Ali Ağa	6	450
2	Ağnam Ta' dad Memurları	7	1000
1	Hula Gölü Saydiye Rusumu Memuru Corci Efendi	8	750
1	Beş adet değirmen taş için Osman Vâfi	1	1083
1	Akka Belediye Katibiyle Ebniye Muallimleri	10	303/ 20
1	Başkatip Cafer Efendi'nin Harcırah senedi	11	672

²¹² BOA, *HH.EMK*, 32/144, 15 C 1307 (6 Şubat 1890).

²¹³ BOA, *HH.EMK*, 332/29, 18 Za 1307 (5 Temmuz 1890).

²¹⁴ BOA, *HH.EMK*, 55/115, 08 B 1301 (4 Mayıs 1884).

2	Müdür-i Sabık Ali Bey senedi	13	3000
1	Müdür-i Lahik Kara Mehmed Efendi senedi	13	3600
3	Başkatip Mehmed Tahir Efendi senedi	14	2550
3	Katib-i sani Arif Efendi	15	2000
1	Mumaileyhin (...)	16	500
1	Akka'nın (...) musaddak bir kıta defteri	17	102871 / 25

1884 yılına ait olan yukarıdaki tablo maaşların yanı sıra memurlar için harcanan masrafları da içermektedir. Belgede bu masrafların ne olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte muhtemelen memurlar için emekli sandığına ayrılan masraflar ve ödenek olarak çıkartılan yol masrafları olarak okunabilir. Nitekim memurların geliş güzergahına göre değişebilen yol masrafları bazen yüksek miktarda olabilmekteydi. Görevini icra etmek için İzmir'den Şam'a gelen Karnik Efendi'ye dokuz yüz elli yedi buçuk kuruş yol masrafı ödenmişti.²¹⁵ Daha önce bahsedildiği üzere çiftlik memurlarının emekli sandığı için ayrılan bütçe haricinde aldıkları net maaşlar belirtilmişti. Bu tabloda ise maaşlarla birlikte memurlar için harcanan başka masrafların toplamı verilmiştir. İki verinin toplamının sunulduğu bu tablo gider bütçesi dahilinde memurlar için yalnızca maaş masrafı yapılmadığı bunun yanında ek masrafların olduğunu göstermektedir. 1883 yılının sonunda yapılan ıslah çalışmaları neticesinde nazırlık görevinin kaldırıldığı bilirse de²¹⁶ bu tabloda nazırın yer alması tekrardan görevin icra edilmesinin gerekliliği yahut karardan bir süre sonra daha görevin sürdürüldüğü anlamlarına gelebilir. Nitekim 1884 yılından sonra Bisan Çiftlik-i Hümayûnu'nda nazır terimine rastlanmamıştır.

²¹⁵ BOA, *ML.EEM*, 641/24, 05 Te 1323 (18 Ocak 1908).

²¹⁶ BOA, *HH.EMK*, 56/105, 28 B 1301 (24 Mayıs 1884).

Tablo 3.5: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda İnşaat Alanında Yapılan Bazı Masraflar²¹⁷

1883	Çiftlik merkezine 10 adet dükkân inşası	15.000 ila 20.000 kuruş
1883	Çiftlik merkezine mektep inşası	?
1886	Bisan çiftliğine 30 adet dükkân inşası	56.000 kuruş
1887	Cenin'e giden yolun inşası	?
1887	Bisan çiftliğine bağlı köylere mektep inşası	?
1892	Çiftlik merkezinde inşa edilen han için ek masraf	16.065 kuruş
1896	Bisan çiftliğine bağlı Guru'l-Fâri'a'da bir adet dükkân inşası	5460
1898	Bisan çiftliğine bağlı Hamidiye köyü civarına yeni evlerin inşası	?
1900	Çiftlik merkezindeki hanın üst katına otluk inşası	39.787 kuruş
1902	İki adet değirmen inşası	18.651 kuruş
1902	Çiftlik merkezine hamam inşası	18.634 kuruş
1902	Bisan çiftliği dahilindeki Şeria Nehri üzerine köprü inşası ²¹⁸	?
1902	Çiftlik merkezinde reji idarehanesi inşası	16.870 kuruş

²¹⁷ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883); BOA, *HH.EMK*, 114/31, 04 Ca 1303 (28 Mart 1886); BOA, *HH.EMK*, 195/86, 11 Za 1304 (1 Ağustos 1887); BOA, *HH.İ*, 82/53, 16 Za 1309 (12 Haziran 1892); BOA, *HH.EMK*, 441/54, 03 R 1310 (16 Mart 1896); BOA, *HH.İ*, 113/73, 25 Za 1315 (17 Nisan 1898); BOA, *HH.İ*, 130/46, 27 R 1318 (24 Ağustos 1900); BOA, *HH.İ*, 147/70, 19 Ca 1320 (24 Ağustos 1902); BOA, *HH.İ*, 142/57, 14.M.1320 (23 Nisan 1902); BOA, *HH.İ*, 145/13, 03 R 1320 (10 Temmuz 1902); BOA, *HH.İ*, 145/40, 08 R 1320 (15 Temmuz 1902); BOA, *Y.MTV*, 302/182, 27 Ş 1325 (5 Ekim 1907).

²¹⁸ Köprünün çizimi 5 numaralı ekte yer almaktadır.

1907	Bisan çiftliğine bağlı Semh köyündeki köprünün yeniden inşası ²¹⁹	39.924 kuruş
------	--	--------------

Yukarıda yer alan veriler, inşaat masrafları hakkında birtakım fikirler edinmeye imkân verir. Yıllık olarak Bisan çiftliği dahilinde icra edilen yapı çalışmalarına ulaşamamıştır. Ancak gider bütçesi içerisinde faaliyet gösteren inşaat sektörü ve yapılan işler doğrultusunda harcanan masrafların bir kısmının tespit edilebilmesi genel değerlendirmelerde bulunmak için oldukça önemlidir. Bisan çiftliğinin kurulmasıyla beraber ilk etapta çiftlik merkezinin yer aldığı Bisan kasabasında başlayan imar çalışmaları sonraki süreçte çiftliğe bağlanan bütün arazi ve köylere yayılmıştı. Öncelikli olarak çiftliğin yönetilmesi adına oluşturulan idare binası ve bu binanın etrafında şekillenen yapılar vücuda getirildi. Zaman içerisinde çiftliğin büyümesiyle beraber kamusal faaliyetlerin de yeni bölgeler üzerinde yaygınlaştırılması amaçlandı. Artan ekilebilir alanın çoğalması sonucunda elde edilen gelirler gider bütçesinde harcanacak tutarda esneklik sağlayabilmekteydi. Aynı zamanda yatırım amacıyla inşa edilen yapılar uzun vadeli düşünüldüğünde gider bütçesine zarar vermeyen unsurlardı. Nitekim inşa edilen dükkânlar, han ve değirmenler gibi pek çok yapının işletilmesi neticesinde alınan kira bedelleri başlangıçta binaların yapımı için harcanan masrafı zaman içerisinde karşılıyordu. Bunun yanında oluşturulan kamusal düzen bölgeyi cazip hale getiriyordu. Bisan çiftliğinde sürdürülen imar faaliyetleri, bölgeyi canlandırarak ekonomiye olumlu yönde etki ediyordu. Bu bağlamda 1886 yılında gelirleri arttırmak amacıyla otuz adet dükkânın inşasına karar verilmişti.²²⁰ Çiftliğin iyi bir konumda yer almasından dolayı sahip olunan artı faktörün geliştirilmesi yine inşaat alanında yapılan çalışmalar sonucunda gerçekleşti. Yolların yapımı ve Şeria Nehri üzerine inşası planlanan köprülerin projelendirilmesi, Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'na pek çok konuda avantaj sağlayarak bölgenin önemini arttırdı.

²¹⁹ Köprünün çizimi 5 numaralı ekte yer almaktadır.

²²⁰ BOA, *HH.EMK*, 114/31, 04.Ca.1303 (28 Mart 1886).

Tablo 3.6: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Tamirat Alanında Yapılan Bazı Masraflar²²¹

1883	Memuriyet ikameti için iki hane ve iki ahırın tamiri	28.297 kuruş
1883	Cami tamiri	?
1883	Değirmen tamiri	?
1886	Cami kapısının tamiri	500 kuruş
1887	Memurların ikameti için eski hükümet dairesinin tamiri	86.164 kuruş
1892	Arce ve Kûm (?) değirmenlerinin tamiri	16.165 kuruş
1896	Şum değirmeninin kuyu ve su yolunun tamirâtı	850 kuruş 10 para
1896	Maliha değirmeninin tamiri	1781 kuruş 10 para
1894	Değirmen harabesinin keşfi ve tamiri	7083 kuruş
1900	Asakir-i Nizamiye koğuşlarının yağmurdan dolayı tahrip olması üzerine tamiri	6165 kuruş
1902	Değirmen tamiri	7196 kuruş
1903	Bisan çiftliği dahilindeki Şeyh Abdurrahman Hamdi Efendi'nin türbesinin tamiri	2045 kuruş
1908	Kayık tamirâtı	?

²²¹ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883); BOA, *HH.EMK*, 112/54, 19 R 1303 (25 Ocak 1886); BOA, *HH.EMK*, 182/99, 27 B 1304 (21 Nisan 1887); BOA, *HH.EMK*, 2229/98, 12 L 1309 (10 Mayıs 1892); BOA, *HH.EMK*, 441/55, 03 R 1310 (16 Nisan 1896); BOA, *HH.EMK*, 441/64, 03 R 1310 (16 Nisan 1896); BOA, *HH.EMK*, 91/41, 18 L 1311 (24 Nisan 1894); BOA, *HH.İ*, 129/1, 02 M 1318 (2 Mayıs 1900); BOA, *HH.İ*, 144/22, 27 S 1320 (5 Haziran 1902); BOA, *HH.İ*, 158/31, 23 S 1321 (21 Mayıs 1903); BOA, *ML.EEM*, 679/9, 29 03 1324 (11 Haziran 1908).

Çiftlik giderlerinin bir kısmını oluşturan tamir masrafları, yapılan keşifler sonucunda belirlenen meblağalar çerçevesinde Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'na sunularak onay bekleniyordu. Çoğunlukla yeni bir yapının inşasının daha masraflı olacağından eski yapıların tamir edilmesi tercih ediliyordu.²²² Böylelikle fazla harcama sarf edilmeden yapıların kullanılabilir hale getirilmesiyle tasarruf sağlanmaktaydı. Bisan çiftliğine bağlanan köylerde hububatların öğütülmesi açısından değirmenlerin bulunup bulunmadığı son derece önemliydi. Bu sebeple ilk etapta bölgede keşif yapılarak değirmenlerin tamiri ya da yeniden inşasına başvuruluyordu. Yukardaki tablodan da değirmen tamirlerinin aksatılmadan tespit edilip çalışmalara derhal başlandığı anlaşılabilir. Çiftliğin teşekkülü ile birlikte bazı kamu binalarının tamir ettirilmesi zaman içerisinde yıpranmalarını önlemek adına bakımlarının yapılmasını gerekli kılmaktaydı. Muhtemelen bu hususta tamir masrafları içerisinde yerini alıyordu.

Tablo 3.7: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Yapılan Islah Çalışmalarına Dair Bazı Masraflar²²³

1883	Bağ ve bahçe yapımı	50.381 kuruş
1883	Ağaç fidanı ekimi	?
1886	2500 dönüm olan arazideki bataklıkın kurutulması	36.000 kuruş
1886	Pulluk	?

Bisan çiftliğinin teşekkülü sürecinde ilk etapta arazi işlevselliğinin ön plana çıkarılması için bazı çalışmalar yürütüldü. Bu çalışmalar kapsamında öncelikli olarak Bisan çiftliği merkezine ve bu noktaya yarım saat mesafede bulunan bölgeye bağ ve bahçe yapıldı.²²⁴ Bunun yanı sıra arazilerdeki bataklıkların tespit edilerek kurutulması

²²² BOA, *HH.EMK*, 182/99, 27 B 1304 (21 Nisan 1887).

²²³ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883); BOA, *HH.EMK*, 114/31, 04 Ca 1303 (8 Şubat 1886); BOA, *HH.EMK*, 116/39, 14 Ca 1303 (18 Şubat 1886).

²²⁴ BOA, *HH.EMK*, 45/108, 1300 (1882-1883).

çalışmalarına başlandı. Özellikle bataklıkların kurutulması için harcanan masraflar önemli bir yer teşkil etmekteydi. Nedeni ise kesin bir çözümün bulunamamasından ötürü problemin belli aralıklarla tekrar edebilmesiydi. Islah edilen arazilerin sürülmesi için pulluklara ihtiyaç duyulması yine gider bütçesinden sarf edilen meblağalar neticesinde sağlanıyordu.

Tablo 3.8: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu'nda Yapılan Diğer Masraflar²²⁵

Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu için gerekli olan eşyalar	5000 kuruş
Ürün nakliye masrafları	133 kuruş
Kırtasiye masrafları	?

Çiftlik giderleri dahilinde tüm bunlardan ayrı olarak düzenli bir şekilde ödenen başka masraflar da bulunmaktaydı. Camideki aydınlatma her ay on beş kuruş paranın ödenmesiyle birlikte gerçekleşiyordu.²²⁶ Bundan başka her sene çiftçilere üç bin lira destek akçesi ödenmekteydi. 1894 yılında ihtiyaçlar temin edilemediğinden bu miktar 5500 liraya çıkarılmıştı.²²⁷ Zaman zaman hesapta olmayan masrafların çıkması da kaçınılmaz bir durumdu. Çekirge istilaları sonucunda humus hasılatında zarar edilmesi sonucunda tohumluk bedeli ödeniyordu. 1908 yılında 3500 lira kadar tohumluk bedeli ödenmişti.²²⁸ Ayrıca çiftlik idaresi için yapılan kırtasiye masrafları ya da mektep için basılan kitap masrafları gibi daha pek çok husus için gider bütçesi devreye girerek ihtiyaçlar karşılanmaktaydı.

²²⁵ BOA, *HH.EMK*, 334/122, 17 Z 1307 (4 Ağustos 1890); BOA, *M.L.EEM*, 210/24, 05 H 1311 (17 Haziran 1895).

²²⁶ BOA, *HH.İ*, 142/37, 11 M 1320 (20 Nisan 1902).

²²⁷ BOA, *Y.MTV*, 109/12, 21 Ca 1312 (20 Kasım 1894).

²²⁸ BOA, *Y.MTV*, 313/59, 04 Za 1326 (28 Kasım 1908).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1908 SONRASINDA BİSAN ÇİFTLİK-İ HÜMÂYUN MÜLKLERİNİN DURUMU

Tanzimat sonrasında padişahların devlet bürokrasisi dışında bizzat kendi tasarrufları ile idare ettikleri gelir kalemlerinden oluşan Emlâk-i hümâyun İdaresi Abdülhamid döneminde çok fazla gelişip büyümüştü. II. Meşrutiyetin ilanının hemen ardından devlet yönetiminde saraya karşı güç kazanan yeni aktörler padişahın mali bakımdan elinde olan bu tasarruf yetkisini sınırlandırmak istediler. Aynı zamanda Hazine-i Hassa'nın gelir-gider dengesinin bozularak bütçe açıklarının ortaya çıkması bu emlakın devir işlemlerindeki gerekçelerden biriydi.²²⁹

1909 yılında emlâk-i hümâyunun tamamının maliye hazinesine aktarılmasıyla birlikte “emlak-ı müdevvere” olarak anılmaya başlayan mülkler,²³⁰ padişahın şahsi mülkü statüsünden çıkarıldı. Böylece padişahın tasarrufundan alınarak devlete devredilen bazı araziler için aşağıda bahsedileceği üzere satın alma ve kiralama girişimleri vuku buldu. Nitekim bundan önce padişahın özel mülkü olan bu arazi ve çiftliklerin satılabilmesi ya da kiralanabilmesi yalnızca kişinin yani padişahın mülkünü elden çıkarmak istemesi sonucunda söz konusu olabilecek bir durumdu. Maliye hazinesine aktarılmış olan emlak-ı müdevvere arazilerinin devlet tarafından idare edilmesi meselesi her ne kadar eski bir toprak geleneğine dayansa da özel mülkiyete sahip olma fikrinin 1858 Arazi Kanunnamesi ile ortaya çıkması ve bu fikrî alt yapının Tanzimat reformlarıyla desteklenmesi kişi teşebbüslerinin önünü açan bir durum olmuştu.

²²⁹ Arzu Terzi, *a.g.e.*, s. 139-140.

²³⁰ Bu süreçte ortaya çıkan emlak-ı müdevvere terimi II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca Hazine-i Hassa Nezareti'ne geçirilen ve 1908'den itibaren tedricen Maliye Nezâreti'ne devredilen mülkleri ifade etmekteydi. Nitekim II. Abdülhamid öncesinde saltanat makamına ait olan ve “emlâk-ı kadime” olarak isimlendirilen mülkler “emlâk-ı hâkânî” ismiyle Hazine-i Hassa İdaresi'nde kalmaya devam etti: Arzu Terzi, *a.g.e.*, s. 158-159

4.1. MÜLKLERİN MALİYE'YE DEVRİ SÜRECİ

Emlâk-i hümâyunun maliye hazinesine devredilme süreci iki aşamada gerçekleşti. İlk olarak 9 Eylül 1908'de emlâkin bir kısmı devredilirken 9 Mayıs 1909 tarihine gelindiğinde II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra geri kalan kısım da hazineye devredilmiş oldu.²³¹ Geçiş sürecinde yeni sistemi oturtmak adına birtakım düzenlemeler yapılsa da bazı aksaklıklar ortaya çıktı. Suriye'de bulunan emlak 1908'de ilk devir işlemleri sırasında maliye hazinesine aktarılanlar arasındaydı. 24 Eylül 1908 tarihi itibarıyla Hazine-i Hassa ile hiçbir ilişkisi kalmayan bu topraklarda yeni işleyişin uygulanabilmesi için hükümet tarafından harekete geçildi. Babîâlî mahalli idarelere emirler göndererek bilgilendirmede bulundu. Emlâkin bağlı bulunduğu valilerin başkanlığında mal memurları ve Hazine-i Hassa'dan gönderilecek olan memurlardan oluşan bir komisyon kuruldu. Suriye ve Kudüs'e Hazine-i Hassa memurlarından Esad Bey gönderildi. Esad Bey'in yardımcılığına da Yunus Efendi getirildi. Devir işlemleri esnasında tutulacak olan defterler Hazine-i Hassa'ya gönderilecekti.²³²

Arazilerin hazineye aktarılmasından sonra bölgede bulunan yerleşik halk arazi üzerine bina inşa etmek istediklerinde ve mülk alım satım işlemleriyle ilgili herhangi bir konuda idareye başvurup izin alacaklardı. Aynı zamanda araziye ağaç dikmek de izin gerektiren bir durumdu. Ancak bu konular hakkında vergi politikalarının belirlenmemesinden dolayı bölgede yapılan muameleler hakkında gerekli takip yoktu. Önceki dönemde alım satım işlemleri ve yapılacak olan inşaatlar Hazine-i Hassa adına yapılıyordu özellikle Meşrutiyetin ilanıyla birlikte emlâk-i hümâyun mülklerinde bulunan ahali bu tür işlemleri kendi tasarruflarıyla serbestçe yapmaya başladı. Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu'nun lağvedilmesinden sonra²³³ emlak işlerinin takibini

²³¹ Taha Bey, *a.g.e.*, s.276; Emlâk-i hümâyun'un ilk aşamada Maliye Hazinesi'ne devri esnasında devletin Osmanlı Bankası'ndan borçlanması gündemdeydi. Hazine-i Hassa Nezareti'nin bir milyon yüz elli bin lira kadar borcu olduğu ve bu borcun kapatılmasının da ancak Osmanlı Bankası'ndan alınacak borç ile mümkün olduğu yazışmalarda belirtilmişti. Buna mukabil Emlâk-i hümâyun gelirlerinden elli bin liranın karşılık gösterilerek borçlanma tutarının bir milyon lira daha artırılması kararı II. Abdülhamid tarafından onaylandı: *Düstur*, II. Tertip, c. 1, s. 76; Arzu Terzi, *a.g.e.*, s. 141; Ömer Tellioglu, *a.g.e.*, s. 164.

²³² BOA, *ML.EEM*, 704/121, 13 07 1324 (26 Eylül 1908).

²³³ Bisan çiftliği ve buraya bağlı olan araziler 1887'den itibaren Beyrut Vilayeti dahilinde yer almaktaydı; Ali İhsan Aydın, *a.g.e.*, s. 28; Beyrut Vilayeti dahilinde yer alan Bisan çiftliği arazileri Suriye Valiliği bünyesindeki arâzi-i seniyye Komisyonu'nca idare edilmekteydi. Suriye Arâzi-i seniyye

yapmakla görevlendirilen tapu katibinin görev süresinin dolması sonucunda bu alanda bir boşluk oluşmuştu. Bundan sonra bu tür işlerin hangi hukuka göre yapılacağı meselesi ortaya çıktı. Bisan bir ziraat ve ticaret merkeziydi. Bu sebeple Bisan çiftliğindeki araziler her ne kadar hazineye ait olsa da orada bulunan ahaliye inşaat izinlerinin belli bir prosedür dahilinde kolaylıkla verilmesi bölgenin canlılığını daha da arttırabilirdi. Tüm bunların sonucunda Bisan, Gurul-Faria ve Safed şubelerinin tahririni tamamlamak için ferağ ve intikal işlemlerini devam ettirmek üzere tapu kâtibi gönderilmesi gerekliliği ortaya çıktı.²³⁴ Bisan çiftliği hazineye devir edildikten sonra bölgeye inşaat memurluğu alanında istihdam edilmiş olan bir zabıt gönderildi. Zabıtın yaptığı çalışmalar sonucunda bazı dükkân, ev ve değirmenlerin tamir edilmesi gerekliliği ortaya çıktı. Aynı zamanda Bisan'daki idare binası, otel, han ve reji binasının tamiri için bölgeye bir mühendis istendi. Bunun üzerine Nablus'tan gönderilen mühendis yapmış olduğu keşif çalışmaları sonucunda otuz bir bin kuruş masraf çıkardı. Ancak bu meblağ fazla geldiğinden yeni bir mühendis göreve getirildi. Bunun üzerine yeniden çalışmalara başlanarak on bin kuruş masrafın çıkartılmasıyla birlikte gerekli yerlerin derhal tamir edilmesi kararlaştırıldı.²³⁵

4.2. BİSAN ÇİFTLİK ARAZİLERİ İÇİN HAZIRLANAN BAZI TEKLİFNAMELER VE HALKIN DURUMU

1908'de başlayan emlak-i hümayunun maliye hazinesine devir sürecinde, maliyenin içinde bulunduğu zor koşullardan dolayı yukarıda bahsedilen borçlanma girişimi ortaya çıkmıştı. Aynı zarurete binaen Bâbîâlî bu müdevver emlakın taliplerine satışını da kararlaştırdı.²³⁶ Böylece satılan mülklerden hazineye ek gelir kazandırılacaktı. Bâbîâlî'nin kararının aşikâr olmasıyla birlikte Filistin'de bulunan Bisan çiftlik arazilerinin satın alınması ve kiralanması noktasında teklifnameler

Komisyonu'nun lağv edilmesiyle birlikte bu emlak Beyrut Valiliği sorumluluğuna verildi. Çiftlik mülklerinin durumu hakkında Beyrut Vilayeti'nin 1908 sonrasında merkezle pek çok yazışması bulunmaktadır. Örnek olarak bkz.: BOA, *DH.İD*, 73/8, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

²³⁴ BOA, *ML.EMM*, 1081/14, 01 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914).

²³⁵ BOA, *ML.EEM*, 1052/3, 09 Şubat 1329 (22 Şubat 1914).

²³⁶ Dahiliye Nezareti yaptığı yazışmada bu zarureti şu ifadelerle anlatmaktaydı: "İhtiyâcât-ı şedide-i mâliyyeye binâen hükümetçe çiftlikât-ı müdevverenin fûruhtu takarrür etmiş...": BOA, *DH.İD*, 73/8, lef. 34, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

hazırlanarak Maliye Nezareti'ne gönderildi. Bu teklifnameler genel olarak verimliliğe sahip olan Bisan çiftliği arazileri üzerinde yatırım planlamaları kapsamında projelendirilmiş olan fikirleri içermekteydi. Devletin sahip olduğu mahsuldar toprakların satın alınması işlemi kolay bir şekilde gerçekleşmeyeceğinden devletin ve kişilerin kârlı çıkacağı öneriler hazırlanarak maliye nezaretine ulaştırılmaktaydı. Bazı arazilerin Yahudilerin eline geçme ihtimaline karşı devlet yetkilileri bu tekliflere temkinli bir şekilde yaklaşıyordu.

Bisan çiftliği dahilinde bulunan Sahuru'l-Gur ve Guru'l-Fâri'a arazileri için 1909 yılında Minase Efendi tarafından maliye nezaretine bir teklif sunuldu. Bu teklife göre arazilerin son beş yıllık gelirlerine yüzde beş zam yapılarak kırk sene boyunca kiralanması talebinde bulunuluyordu. Teklifnamenin maliye nezaretine gönderilmesi sonucunda derhal incelemelere ve değerlendirmelere başlandı. Bunun sonucunda arazinin kiralanmasının mahzurlu olup olmadığı tespit edilecekti. Yürütülen çalışmalar sonucunda arazilerin kiralanmasının sakıncalı olduğuna dair iki husus öne çıktı. Bunlardan birincisi Musevi olan Minase Efendi'nin ve genel olarak Musevilerin Siyonist harekete hizmet etmeleri göz önünde bulundurulduğunda tehlike arz edecek bir durumun oluşmasıydı. Nitekim Ürdün Nehri civarında bulunan bu arazilerin kiralanması halinde Ürdün Nehri bölgesi tamamen Musevilerin eline geçebilirdi. Diğer husus ise Nablus mutasarrıflığının dikkat çektiği gelir meselesiydi. Bu değerlendirmeye göre senede yüzde elli oranında artış gösteren arazi gelirleri mevcuttu. Aynı zamanda bölgede var olan bataklıkların kurutulması sonucunda gelirlerde yüzde on beş ila yüzde yirmiye kadar bir artış beklenmesi söz konusuydu. Bu nedenle Sahuru'l-Gur ve Guru'l-Fâri'a arazilerinin uzun süreyle kiraya verilmesi uygun değildi. Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu da bu kararı destekleyerek olumlu bir cevabın verilmesi halinde bölgede bulunan çiftçilerin yerlerinden çıkarılacağına dikkat çekti. Teklifin kabul edilmesinden önce çiftçilerin verimli bir şekilde ziraat yapmaları noktasında teşvik ve yardımların süreklilik kazanması devlet menfaatine daha uygun bir durumdu.²³⁷ Bu konu hakkında karar metnine ulaşılamasa da arazilerin kiraya verilmedikleri bilinmektedir. Beyrut valiliği, Nablus mutasarrıflığı ve Suriye Arâzi-i Seniyye Komisyonu tarafından yapılan olumsuz değerlendirmeler

²³⁷ BOA, *ML.EEM*, 769/30, 24 Te 1325 (6 Kasım 1909).

teklifnamenin reddini kuvvetlendiren önemli bir husustur. 1912 yılında aynı topraklar için başka bir teklifin maliye nezaretine bildirilmesi ise arazilerin kesin olarak kiraya verilmemiş olduğunun göstergesidir.²³⁸

Habib Lütfullah Paşa ismiyle 1912’de Bisan çiftliğinin kendisi tarafından satın alınması meselesine dair Maliye Nezareti’ne bir dilekçe gönderildi. Habib Lütfullah, iki sene önce aynı konuda bir talepte daha bulunduğu bahsederek herhangi bir yanıt alamadığını belirtiyordu. Yeniden gönderilen dilekçede aslen Beyrut ahalisinden olduğunu ancak uzun süredir Mısır’da ikamet ettiğinden söz eden Habib Lütfullah, çiftliği satın alması halinde burada birtakım anonim şirketlerin kurulmayacağı ve arazilerin küçük parçalara ayrılarak şahıslara satılmayacağı teminatını vermekteydi. Ayrıca amacının yalnızca ailesine mahsus bir çiftlik vücuda getirmek olduğunu belirtiyordu. Bundan başka Bisan çiftliğinin kendisine satılması halinde arazilerin modern usullere göre işetlenmesi sonucunda çiftçilerin ve bölge ahalisinin hicret etmesinin önüne geçilerek, hükümeti memnun edecek olan bir refah düzeyine ulaşılmış olacaktı.²³⁹ Bisan çiftlik arazisinde yerleşik olup tarım yapmakta olan halkın bu tekliften bir şekilde haberi oldu. Şayialar gittikçe arttı ve tepkiler büyüdü. Hatta bazı urbanlar toplanarak silahlarıyla birlikte durumu protesto etmek için Hayfa’ya yürüdüler. Bu protesto yerel yöneticiler tarafından yatıştırılarak durum acil bir şekilde İstanbul’a bildirildi. Dahiliye Nezareti de Bisan çiftliğindeki arazilerin satışıyla ilgili herhangi bir muamelenin olmadığını Beyrut Valiliği’ne bildirdi.²⁴⁰

Bisan çiftliği için bir başka teklifname 1914 yılında Paris’te yaşayan Musevi Baron Edmond De Rothschild tarafından vekili aracılığıyla yapıldı. Bu talebe göre yaklaşık olarak 500.000 dönüm olan Bisan çiftliği arazileri ve içerisindeki binaların bir sene müddetle satın alınması istenmekteydi. Buna göre bölgede yaşayan ahali kendisine yetecek kadar bir arazide ziraatla meşgul olacaktı. Bunun karşılığında ahali maliyeye verdiği ücret miktarının aynısını Edmond De Rothschild’e ödeyecekti. Ahaliye ayrılacak olan tarlalar Rothschild’in kendi adamları ve hükümet tarafından gönderilecek olan memurların ortak çalışması neticesinde belirlenecekti. Halk araziyi

²³⁸ BOA, *HR.TO*, 597/39, 18. Eylül 1328 (1 Ekim 1912).

²³⁹ BOA, *HR.TO*, 597/39, 18 Eylül 1328 (1 Ekim 1912).

²⁴⁰ BOA, *DH.İD*, 73/8, lef. 44-45, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

terk etmeyecek ve müşteri tarafından da bu araziler işgal edilmeyecekti. Ancak müşteriler mahsulleri istedikleri şekilde nakil edebileceklerdi. Ayrıca yol inşası, bataklıkların ıslah edilmesi, nehir ve göllerden istifade edebilmek için yapılacak olan inşaatlar serbest olup bu gibi durumlarda halkın muhalefeti söz konusu olmayacaktı. Ahaliye ayrılmış olan araziler haricindeki yerlerde samanlık, han, mağaza gibi yapılar inşa edilip müşteriler tarafından tasarruf sağlanabilecekti. Bunların yanı sıra kurutulan bataklıklarda ziraat yapmak serbest olacak ve yeniden ziraata açılan bu yerler için iskân gerçekleştirilebilecekti. İskân edilecek olan kişilerin Osmanlı vatandaşı sayılması talep edilmekteydi. Teklifnamede arazinin kıymet bedelinin 350.000 Osmanlı altını olduğu belirtildi. Bir yılın ardından daha fazla teklif veren bir kişi çıkarsa çiftlik o kişiye satılacaktı.²⁴¹

1915 yılında Alfred Sursuk²⁴², Bisan çiftliği arazilerinin bulunduğu Ürdün nehri çevresinde kışlak inşası için Maliye Nezareti'ne teklifte bulundu. Bu projeye göre inşa edilecek tesisin Taberiye Gölü ve Ürdün Nehri sahilinde yapılması planlanıyordu. Yaklaşık olarak üç bin hektar genişliğinde olan ve ziraat yapılmayan arazi Sursuk şirketi tarafından bu iş için projelendirildi. Gelir elde edilmeyen araziye yatırım yapılması sonucunda bölgenin işlevsel hale getirilmesi hem kişinin hem de devletin kârlı çıkacağı bir planlama olabilirdi. Ayrıca Maliye Nezareti'nin onayını almak için cazip bir projenin sunulması Alfred Sursuk'un işlerini kolaylaştırmak adına attığı adımlar olarak da okunabilir. Teklifnamede öne çıkan hususlar şunlardı. Arazinin satın alınması halinde buraya inşa edilecek olan tesis Avrupa ve Mısır'daki büyük oteller mertebesinde olacaktı. Tesisin içerisine büyük bir gazino, tiyatro, eğlence merkezleri, geniş caddeler ve ormanda gezinti alanları yapılması planlanıyordu. Aynı zamanda sanatoryum inşa edilerek Taberiye Gölü'nün yakınındaki hamam ve kaplıcalar sayesinde romatizma hastalarının tedavisi hedeflenmekteydi. Böylece bu tesis seyyahların uğrak noktası haline gelecekti. Bu

²⁴¹ BOA, *ML.EMM*, 1081/14, 01 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914).

²⁴² Sursuk ailesi Beyrut'un önde gelen ailelerinden biridir. Rum- Ortodoks olan bu aile Filistin'in kuzeyi ve Beyrut'ta arazi işleriyle uğraşmaktaydı. Yahudilerin Filistin'de arazi elde etmelerine de aracılık yapmışlardı. Bu ailenin günümüzde modern Beyrut'un inşasında önemli katkıları olduğu kabul edilmektedir: Ömer Tellioğlu, a.g.e., s. 173: Lorenzo Trombetta, "The Private Archive of the Sursuqs, a Beirut Family of Cristian Notables: an Early Investigation" *Rivista Degli Studi Orientali Nuova Serie*, Vol. 82, Fasc. 1/4, 2009, s. 197-228.

projeyle birlikte bir seyahat acentesi de kurulacaktı. Arazi üzerine küçük ikametgahlar inşa edilerek buraların taliplilerine satılabileceği maddesi de teklifnamede yer alıyordu. Tesis için gerekli elektrik alt yapısının Yermuk ailesinden sağlanması hususunda yapılacak olan araştırmalar neticesinde hükümete bir proje daha sunulacağı haber verilmekteydi. Ayrıca arazi üzerinde yetiştirilmesi planlanan şeker kamışı, pancar, zeytin ve ıtır bitkileri için bölgede sanayi teşkil edileceği belirtiliyordu. Bu bağlamda Şeker tasfiyehanesi ve takdirhane inşası yapılacaktı. Böylece milli sanayinin gelişeceğine dikkat çeken Alfred Sursuk, yıllık olarak elli bin frank kadar kazanç sağlanabileceğine dikkat çekiyordu. Bu teklifnamenin üzerine Maliye Nezareti önemli bir konu hakkında hazırlanmış olan bu projenin değerlendirilmesinin mühim tetkikler içerebileceğinden daha sonra ilgilenilmesi kararını aldı. Bu karar Beyrut vilayetine gönderilerek haber verildi.²⁴³

Emlak-ı müdevverenin maliye hazinesine aktarılmasıyla birlikte bu mülklerin satışa çıkarılabileceği kararı verilmişti. Fakat Filistin'deki araziler için ayrı bir durum söz konusuydu. Çünkü daha önce çıkartılan kanunlara göre Filistin'de Musevi iskani yasaklanmıştı. Filistin'deki çiftlik arazilerinin satış müzayedesine Musevilerin de katılabileceği ihtimali gündeme geldiğinde Meclis-i Vükela aldığı bir karar ile Filistin çiftlik arazilerinin satışına şerh koydu. Karara göre Filistin dışındaki arazilerin satışında bir mahzur yoktu.²⁴⁴ Bu esnada hükümet hem bu arazilerin satışından gelir elde etmek istiyordu hem de Yahudilerin eline geçmemesi için çözüm arıyordu. Nitekim arazilerin müzayede ile satışı söz konusu olduğunda Yahudiler yerel halktan daha fazla teklif vererekti. Bu nedenle hukuki olarak Yahudilerin arazi satış müzayedelerine katılmaları engellenemeyeceğinden 1910'da "*Filistin'de bulunan ve Musevilere intikalinde mahzur görülen*" arazilerin müzayede ve satışları durduruldu.²⁴⁵ Fakat bu ifadelerin belgelere yansımından üç sene sonra bölge halkının gönderdiği arzuhallerde arazilerin satılmaya devam edildiği ve bu satışların durdurulması gerektiği merkeze iletilmekteydi.²⁴⁶

²⁴³ BOA, *ML.EEM*, 1188/23, 22 03 1332 (22 Mayıs 1917).

²⁴⁴ BOA, *MV*, 128/69, 24 Ca 1327 (13 Haziran 1909).

²⁴⁵ Ömer Tellioğlu, *a.g.e.*, s. 167.

²⁴⁶ BOA, *DH.İD*, 73/8, lef.38, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

Bisan çiftliğine bağlı arazilerin maliye hazinesine devredilmesi sonrasında ortaya çıkan en önemli konulardan biri orada yaşayan halkın durumu ve yaşadıkları topraklardaki mülkiyet sahipliği sorunuydu. Bu araziler Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlıyken ziraat ve hayvancılık faaliyetlerine karşılık olarak verdikleri oşür mukabilinde oradaki mevcudiyetlerinin hukuki statüsü sorgulanmıyordu. 1908 sonrasında devletin müdevver arazileri satışa çıkarması gündeme geldiğinde bu karara karşı ortaya çıkan ilk tepki orada yaşayan insanlardan geldi. Topraklar hukuken devlete ait olsa da orada yaşayan ahali ve aşiretler yüz yıllardır nesillerinin buraları vatan edindiğini ve bu sebeple arazilerin kendilerine verilmesi gerektiğini söylüyorlardı.²⁴⁷ Sadaretten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda eskiden beri burada yaşayan ahalinin haklarının teslim edilmesi gerektiği ve dolayısıyla yabancı şirketlere meydan verilmeyerek halkın yazmış olduğu arzuhallerin incelenmesinin gerekliliği ortaya konuyordu.²⁴⁸ Bisan çiftlik arazilerinin yabancılarla ve yabancı şirketlere satılması halinde bölgede yaşayan kırk ila elli bin kadar nüfusun mağduriyeti söz konusu olacaktı. Halk tarafından Bâbîâlî'ye yollanan arzuhallerin yanı sıra mahalli idareciler de sağduyulu bir şekilde ahalinin yanında yer alarak merkeze bu konuda pek çok arızalar gönderdiler. Nitekim Beyrut vali vekili Tefvik Bey'in 1910'da maliye nezaretine gönderdiği şu arıza dikkat çekicidir: *"Asfar şirketine icârı mutasavver olan araziden vilâyât-ı sâireye aid olanların hakkında bir şey denilemez ise de Beyrut Vilayeti'nin en mühim ve siyasi bir kıtasını teşkil eden Bisan çiftliği ile arazi mümâselesini böyle bir şirkete ihale etmek ahâlînin hayat-ı ziraiyye ve iktisâdiyyesine katiyen muvafık olmadığı gibi ahâlî iş bu araziye buraca bütçe-i kânûnî mucibince bedelât-ı misliyesiyle tasarrufuna talip ve muktedir iken onları böyle bir mesele-i hayâtiyede düçâr-ı mahrumiyet ve mağduriyet eylemeye Hükümet-i Seniyye'nin hikmet ve adâleti fâil olamayacağına vilayetimize aid olan arazinin bu babdaki layihadan ihrâc ve istisnasıyla madde-i kanûniyyenin ol babdaki tevfikân ahaliye tefvizi suretinin ihtiyarı meclis-i umumi vilayet kararıyla ma'ruzdur."*²⁴⁹

Filistin'de bulunan çiftlik arazilerinin Yahudilerin eline geçmesini engellemek için uygulanmak istenen tedbirlerden biri de Müslüman muhacirlerin bu arazilere

²⁴⁷ BOA, *DH.İD*, 73/8, lef.38, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

²⁴⁸ BOA, *DH.İD*, 73/8, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

²⁴⁹ BOA, *ML.EEM*, 823/9, 23 Teşrînisinî 1326 (6 Aralık 1910).

yerleştirilmesi meselesiydi. Beyrut valiliği tarafından 1913'te arazilerin Balkan muhacirlerine verilmesiyle ilgili yapılan başvuru neticesinde merkezde görüşmeler yapıldı ancak mesele sonuçlanmadı.²⁵⁰

1914 yılında birinci dünya savaşının başlamasıyla birlikte emlak-ı müdevverenin yönetilmesi konusu maliye nezareti ve ordu arasında çekişmelere neden oldu. Ordu ziraat müşavirliğinin ifadesine göre anlaşmazlığın sebebi özellikle çiftliklerin idaresi meselesiydi.²⁵¹ Savaş yıllarında bu tür işlere kimin bakacağı konusu bir süre tartışıldıktan sonra diğer tüm konularda olduğu gibi bu konuda da tasarruf yetkisini ordu ele aldı.

1917 yılında Dördüncü Ordu kumandanı Ahmed Cemal Paşa Maliye Nezareti'ne bir yazı gönderdi. Bu yazıya göre Paşa, Maliye Nezareti'ne ait olan Bisan ve Avce çiftliklerinin modern bir şekilde ıslah edilerek gelir seviyelerinin yükseltilmesi için Almanya'dan iki mütehassıs getirilmesini gerekli gördüğünü söylemekteydi. Bu mütehassıslar geldikten ve görevlerine başladıktan sonra çiftliklerdeki muhacir iskanı meselesi de dikkate alınacaktı. Mütehassıs getirilmesi meselesini daha önce müsteşar Tahsin Beyefendi ile görüştiklerini söyleyen Ahmed Cemal Paşa onun da kendisi ile aynı fikirde olduğunu ve kendisine mütehassısların celbi için nezaret adına memuriyet verdiğini dile getirmekteydi. Bundan sonra işi sonuçlandırmak üzere harekete geçen Paşa, Almanya'dan Bisan ve Avce çiftliklerine müdür olmak üzere ellışer lira maaş ile iki görevli getirtti. Bu memurların yol masraflarını da ödeyerek kendileriyle altı aylık bir kontrat imzaladı.²⁵² Ne var ki bu memurlar devam etmekte olan bir savaş esnasında göreve getirildiler. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte Bisan çiftlik arazileri Osmanlı hakimiyetinden çıkmış oldu.

Sonuç olarak 1908 sonrasında Maliye Nezâreti'ne geçen müdevver araziler ve üzerinde yaşayan halk, emlâk-i hümayun öncesindeki hukuki mevzuata tekrar tabi oldular. Yerel ahalinin şikayetleri bu arazilerin toplu halde büyük şirketlere yahut yabancılara satımı ve kiralanma tasavvurlarına karşı oluştu. Bunun yanında ihale

²⁵⁰ BOA, *DH.İD*, 73/8, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913); Ömer Telliöğlü, a.g.e., s. 177.

²⁵¹ BOA, *DH.UMVM*, 75/31, 26 C 1335 (19 Nisan 1917).

²⁵² BOA, *ML.EEM*, 1247/22, 21 Teşrinievvel 1333 (21 Ekim 1917).

usulüyle küçük parçalı mîrî arazilerin satış işlemleri devam etti. Halk bu arazileri, belirlenen bedeller karşılığında satın alıyordu.

SONUÇ

Bu çalışmada II. Abdülhamid döneminin emlak-i hümayun politikaları Filistin ve Suriye üzerinden incelenmiştir. İlk olarak bu dönemde emlak-i hümayunun genişletilmesi ve alternatif bir gelir kaynağı olarak tasavvur edilmesinin ardında yatan sebepler belirlendi. Bunun üzerine 1880'lerin başlarından itibaren uygulamaya geçirilen bu politikaların bölgedeki tezahürlerinin ne anlama geldiği ve nasıl gerçekleştiği araştırıldı. Daha sonra bu mülklerin emlak-i hümayuna kaydedilmek üzere seçilmeleri ve kayıt aşamasındaki resmi işlemler ortaya konarak karar vericilerin tavır ve tutumları anlaşılmaya çalışıldı. Filistin genelinde emlak-i hümayuna kaydedilen geniş arazilerin nerelerde ve ne kadar büyüklükte oldukları, hangi yöntemlerle Hazine-i Hassa Nezâreti'ne devredildikleri, bedellerinin ne olduğu ve ne kadarının ödendiği gibi önemli istatistikî bilgiler paylaşılarak bir çerçeve çizildi.

Tüm Filistin'deki 811.417 dönümlük emlak-i hümayun arazilerinin %75,7'sinin bağlı bulunduğu Bisan İdaresi müstakil olarak üç ayrı bölümde ele alındı. Mercek altına alınan bu idare merkezi üzerinden yukarıda anlatılan hususlara ek olarak emlak-i hümayun idaresinin kuruluşu, genişletilmesi ve nasıl işletildiği konularına açıklık getirilmeye çalışıldı.

Araştırmanın hareket noktasında aydınlatılmak istenen en önemli konular; Filistin'deki emlak-i hümayun mülklerinin dağılımı, genişliğinin sebepleri, dönemin devlet politikalarına etkisi, bu mülkler üzerinde yaşayan halkın durumu ve mülkiyet tasavvurları ayrıca tüm bu mülklerin Maliye Nezaretî'ne devri sürecinin ortaya konmasıydı. Bölgedeki mülklerin emlak-i hümayuna kaydedilmesine başlanmasından itibaren devam eden süreçte bu mülklerin sayısı artmaya devam etti. Bağlı oldukları idare merkezlerinde değişimler oldu. Bu değişim sürecinde mülklerin çeşitliliği ve büyüklüğü tescil işlemlerinin yapıldığı resmi evraklara dayanılarak anlatıldı. 19. yüzyılın son çeyreğinde bir devlet politikası olarak ortaya çıkan Filistin'e Musevi göçünün engellenmesi çerçevesinde emlak-i hümayun mülkleri genişletildi. Musevilerin bölgedeki verimli arazileri ele geçirme teşebbüslerinin, mülklerin Hazine-i Hassa'ya devredilmesinde bir motivasyon unsuru olduğu görüldü. Araziler üzerinde önceden beri mutasarrıf olarak yaşayan halk, arazileri Hazine-i Hassa'ya devredildiğinde de orada kalmaya devam ederek tarımsal faaliyetlerini sürdürdüler.

Ancak 1908 sonrasında oluşan belirsizlikler yaşadıkları topraklardan çıkarılma endişelerini canlı tutmuştu. Bu belirsiz ortamın oluşturduğu tedirginlikle, yüzyıllardır üzerinde yaşayıp vatanları olarak gördükleri arazilerden çıkarılma tehlikesine karşı direnmeye çalıştılar. Devlet, diğer bölgelerde uyguladığı emlak-i müdevverenin özelleştirilmesi politikasını, Filistin'in hassas durumundan dolayı uygulamadı.

Araştırmaya konu olan husus bir mülkiyet meselesi olduğu için başvurulabilecek en sağlam kaynaklar da mülkiyetlerin devlet tarafından tescil edildiği tapu kayıtlarıdır. Daha önce herhangi bir çalışmada derli toplu olarak kullanılmamış olan tapu kayıtlarına başvurularak Filistin'deki emlak-i hümayun mülklerinin istatistikleri üzerinden konuya açıklık getirebilmek önemli bir sonuç olarak görülmelidir. Osmanlı'dan kalan arşiv vesikaları içinde pek çok konuda olduğu gibi emlak-i hümayun hakkında da binlerce sayfa veri olmasına karşın bunların hiçbiri tapu kayıtları kadar net ve bütüncül bilgiler sağlamamaktadır. Mülklerin idare ve işletme süreçleri hakkında ise bahsedilen arşiv vesikaları çok önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Filistin bölgesi, üzerine çalışma yapılan coğrafyalar göz önüne alındığında hayli zengin bir literatüre sahip olmasına karşın tarihin kısa bir kesitinde yürürlükte olan emlak-i hümayun uygulamaları üzerine literatür oldukça bakirdir ve konuya doğrudan eğilmiş araştırma eserler yetersizdir. Bu durum bizlere daha fazla çalışma yapılacak bir konu sunmuş olmaktadır. Gerek Filistin ve Suriye gerekse ülkenin diğer bölgelerindeki emlak-i hümayun mülklerinin işletilmesi üzerine yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecek vesikalar hazır beklemektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

A. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO).

Dahiliye İdare (DH.İD).

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT).

Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d).

Hazine-i Hassa Emlak-ı Hümayun İdaresi (HH.EMK).

Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ).

Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi (HH.THR)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO).

İrade Defter-i Hakani (İ.DFE).

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdürinecyeti (ML.EEM).

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV).

Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT).

Sadaret Meclis-i Valâ Evrakı (A.MKT.MVL).

Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM).

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV).

B. Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi, *Emlâk-i hümayun Tapu Sicil Kayıtları*

C. Hazine-i Hassa Hülâsâ Defterleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu

(1304). *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan Emlâk-i hümayun-ı Mülûkânelerinin Hülâsa Defteri.*

(1305). *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan Emlâk-i hümâyun-ı Mülûkânelerinin Hülâsa Defteri.*

D. Basılı Arşiv Kaynakları

Düstur, II. Tertip, c. 1.

(1300). *Bağdad Vilayeti Arazi-i Seniyye Nizamnâmesi*, Matbaa-i Osmaniye, Deraliyye.

2. Salname ve Gazeteler

Mehmed Behçet & Refik Temimi (1333). *Beyrut Vilayeti: Cenubî Kısmı*, Beyrut.

(1302). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1304-1305). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1305-1306). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1307-1308). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1309-1310). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1316). *Suriye Vilayet Salnamesi* (Salname-i Vilayet-i Suriye).

(1312). *Servet-i Fünûn*, sayı: 306.

3. Kaynak Eser ve İncelemeler

Acartürk, E. & KILIÇ, R. (2011). Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 29, Sayı 2.

Akbal, Z. (2007). *Taha Bey ve "Emlak-i Devlet" İsimli Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Akyıldız, A. (2006). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Alamleh, M. (2018). II. Abdülhamit'in Mülkiyeti Filistin'de Osmanlı Çiftlikleri, *Social Sciences Studies Journal*, vol, 4, Issue: 20, s. 2825-2842.

- Aydın, A. İ.** (2016). *Osmanlı Filistininde Bir Sancak: Akka*, Taşmektap Yayınları, İstanbul.
- Aygün, N.** (2018). Nüfus Defterlerine Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845)” *Bellekten*, c. LXXXII, sayı 295.
- Bouazi, B.** (2011). *19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cin, H.** (1987). *Mirî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- (1991). Arazi, *DİA*, III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Cleveland, W. L.** (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmanacı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Divitçioğlu, S.** (1971). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Köz Yayınları, İstanbul.
- Emecen, F.** (1994). Dönüm, *DİA*, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- , (1993). Çift Resmi, *DİA*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Genç, M.** (1991). 19. yy’da Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler, *Divan*, sayı 6, s. 1-8.
- Gümüş, M.** (2013). *Sultan II. Abdülhamid’in Mısır Politikası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.
- İnalcık, H.** (1993). Çiftlik, *DİA*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kallek, C.** (1995). Feddan, *DİA*, c. XII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- , (2002). Kile”, *DİA*, c. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kark, R. & Frantzman, S. J.** (2010). Bedouin, Abdül Hamid II, British Land Settlement and Zionism: The Baysan Valley and Sub-district 1831-1948, *Israel Studies*, vol. 15 no: 2.
- Kenanoğlu, M. M.** (2005). Mirî Arazi, *DİA*, XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kolektif** (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Tapu Arşiv*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Kolektif** (2014). *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, Devlet Arşivleri Yayınları, İstanbul.
- Küçük, C.** (1994). Tefik Ertüzün, “Düyûn-ı Umûmiyye”, *DİA*, c. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Ş.** (2002). Kuruş”, *DİA*, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Sarıbey Haykıran, A.** (2013). *Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839-1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sert, S.** (2006). *Bir Toprak Rejimi Olarak Emlâk-ı Hümayun Basra Örneği (1876-1909)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şenözen, V.** (1982). *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve Abdülhamid'in Emlaki*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Taha Bey Emlâk-ı Devlet**, Dersaadet, 1328.
- Tellioğlu, Ö.** (2015). *Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- T. Terzi, A.** (2000). *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tozduman Terzi, A.** (2014). *Bağdat – Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Trombetta, L.** (2009). The Private Archive of the Sursuqs, a Beirut Family of Cristian Notables: an Early Investigation, *Rivista Degli Studi Orientali Nuova Serie*, Vol. 82, Fasc. ¼.
- Yarçı, G.** (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Tapu ve Kadastro Sisteminin Tesisi ve Defterhâne-i Âmire Nezareti: İdarî Hukukî ve Malî Düzenlemeler ile Merkez ve Taşradaki Yankıları”, *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, Ankara.

EKLER

Ek 1: Filistin Platformu Arşivi'nde Bulunan Kayıtların Kullanımına İlişkin Uygunluk Yazısı

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI İMAR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

Sayı: 20.120.617-1

17/06/2020

Konu: Arşiv Malzemesinin Kullanılması Hakkında

Sayın Büşra İnce Aydın,

Filistin Araştırmaları İmar ve Dayanışma Derneği koordinesinde yürütülmüş olan Osmanlı Arşivlerinde Filistin Projesi kapsamında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen Filistin Tapu Sicil Defterleri arasından 6301, 6304, 6312, 6317, 6345, 6357, 6407, 6415, 7050, 7077, 7078, 7069, 7086, 7093, 7099, 7100, 7101, 7134, 7177 ve 7218 numaralı olanları II. Abdülhamid adına tapulanmış emlak-ı hümayun kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Bu kayıtlardaki bilgilerin, Filistin'deki emlak-ı hümayun mülkleri üzerine yüksek lisans araştırmasını yapan Büşra İnce Aydın'ın "II. Abdülhamid Dönemi Filistin Emlakı: "Bisan Çiftliği Örneği" başlıklı tezinde kullanılması, gerek platformun gerekse YTB'nin isimleri gösterilerek atf yapılması kaydıyla uygun görülmüştür.

İşbu evrak Büşra İnce Aydın'ın isteği üzerine tanzim edilmiştir.

Dernek Başkan Yardımcısı
Av. Ali Kurt

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI İMAR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

Defterdar Mahallesi, Savaklar Cad. No:01, 34050 Eyüp/İstanbul

Tel: +90 212 255 69 52

www.filistinplatformu.org filistinplatformu@gmail.com

Ek 1: Servet-i Fünûn Dergisi'ndeki Bisan Çiftlik-i Hümâyunu Anlatımı ve Çiftlikte Bir Cadde

۳۰۶
نومرو

زوت فون

۳۱۲

خدمات نافهمی بالکتر عجزه بیوانکانه انحصار ایتوب قعی علی العموم تناسل و بشریت عاندر .

تولدانک اک زیاده کثیر بولندی ایستانتیققرله مثبت اولان فقرا خانهلر نده افراد عانلنک یک عادی بر صورتده اتفاق واناشه سنده بیلر بر جوق مشکلات چکیلر ایکن بونلر آرمسنده وضع حمل ایده جک اولان قادین ایچون هوا وضیادار براوطه ، بر قادیوله ، مکمل و ماهر برابه ، کورکولو بر خدمتی ، بر جوق کونلر سوت وات صولری وسائرمک امکان ندرکی متصورمیدر؟ حالیکه بو مقوله لر ولادخانده کال رفاه و حضور ایله وظیفه طبیعیه لرنی ایضاً ایلدکن سکره خانه لرینه عودت ایدرلر؛ بونک کجی مثلا زوجی وایکی چوجنی ایله براوطه به صیغتمش وایچق بریتاق ایله برورقانه مالک بولنش اولان بر قادین اشیا وضع حملنده بر عملیات محتاج اولسه چونکه عواقب ولادنده ظهور ایده بیلر جک عارضه لرندن محافظه امر محال اولسه نظرأ هر نوع مشکلات ایله برابر حفظ صحته مغایر شرائط واحواله رغماً استعمال آلات منطقه ونه غیر موافق ایسه ده عملیات اجرا ایدلرکی تقدیرده بوزواللی قتیقه تک حیاتی تهلهک آتسنده بولنه جی دریش ایدیلر جک اولور ایسه صاحب وجدان بر طیب مولدک بو کجی احوالده کی تأثرات حزن آنکیزی یک اعلی اکلاسیلر .

حالبوکه بوکیلر ایچون ولادخانده دارالامان اولسیله محتاج اولدقلری عملیاتی اوزده کوردکن وهر درلو عوارض مرضیه سی قیدات مخصوصه نختسنده تدای ایشدر بر مرک تماماً کسب عافیت و امنیت ایشدکن سکره اولادری

[بيسان چفتلك ها بونی داخلنده یکی جاده]
Une rue à Bisan, Syrie

اولدینندن لاجل التحفظ نظافت و طهارته عدم دقت بوزندن مرض مذکورک نشر و تمیمنه توسط ایله جکری شهبه سزدر .

ایشته ملکتیزده شمیدی به قدر نظر تأسف ایله کورلمکده اولان شو احوال غیر لاشه و کوروب ایشیده کلدی کمز وقوات ایملک اوکی آله بیلر جک ندا بیرک برنجیسی بر ولادخانده) تأسیس و کسادی ایدی . احوال عمانده خدمات خیره و کثیره سی حقیه اکلا .

شیله بیلیمک اوزره ولادخانته نه اولدینتی عرض وایضاحه مبادرت ایلمر :

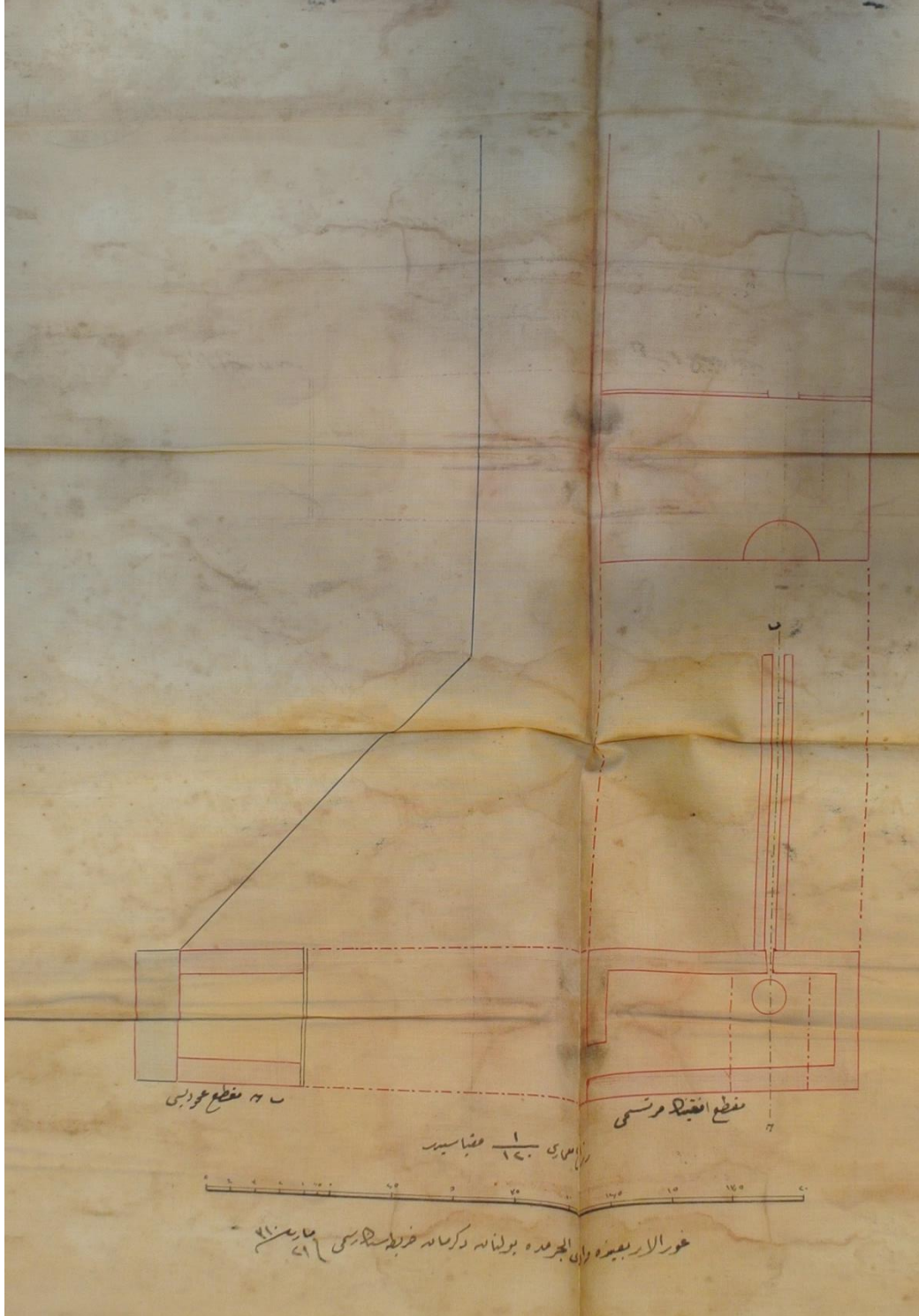
خدمات نافهمی ایکی درلو یعنی بری تقید و اهتمام محتاج کبهر برملچاه و دیگرکی طیب و اهلرک ندرسات عملیه سنه مخصوص بر مکتب اولان ولادخانته بر طرفدن طوغری بدن طوغری به فقر ایله ایدمکی خدمت ووقت ضرورنده اغنیایه اراؤه ایلمه جکی تسهیلات جهتیه بر خیراتخانه ، دیگر طرفدن طیب و قابلرک معلومات قیسه و عملیه لرنی اجمال ایدمکی ایچون بیوک بر درسخانه اولسی حسیله علی کلا التقدیرین رفاه حال جمعیه ، فقر و سفالی تقیصه ، تطبیقات و عملیات قیبه به علی الخصوص ترابذ نفوسه خادمدر . جملی طبیی اولان فقیر بر قادین زمانی یا قلا شنجیه ولادخانته به التجا ایله هر درلو تقید اوزمه سنده کال سیر وسهولته وضع حمل ایلمه جکی جهتیه بعد التولید ظهور ایدرک اکثریتله حامله لرنی اغنا و اتلاف ایدن امراض و عارضاتندن هر حالده مصون قالیر . طبیی اولان بر حمل و ولادنده ولادخانته نک بودرلو لزوم و اهمیت برجل غیر طبیعیه ده زیاده آرتار، چونکه بولر بر خامله مرضیه نک کندی خانه سنده هیچ

بروجهله دعوت و تدارک ایدمه بیلرکی متفنن طیب مولد و ماهر قابلرکی ایچق ولادخانده بولر بیلر و حجره فقیرانه سنده اصلا نائل اولمه جی قیصد و اهتمامده اوراده مظهر اولور . اورویاده ، خانه لر نده وضع حمل ایچکی قرار لاشدیر بولوبده بالاخره دوچار اولدینتی کوچک بر عارضه دن طولانی درحال ولادخانته لره نقل ایدیلن حامله لر چوقدر . بولر عارضه لرک دفعی ایچون طیب مولدک وجودیه نه قدر احتیاج وار ایسه وجودی لاید اولان و کافه سنک تدارکی دکه برعائله به میسر اولمیان اشیا و ادوات ایله هر نوع قیدات و حفظ صحته موافق اصول تدای ایچق ولادخانته ده مکملاً موجود بولدیبنندن نشأت ایلمکده در . الحاصل ولادخانته لرک

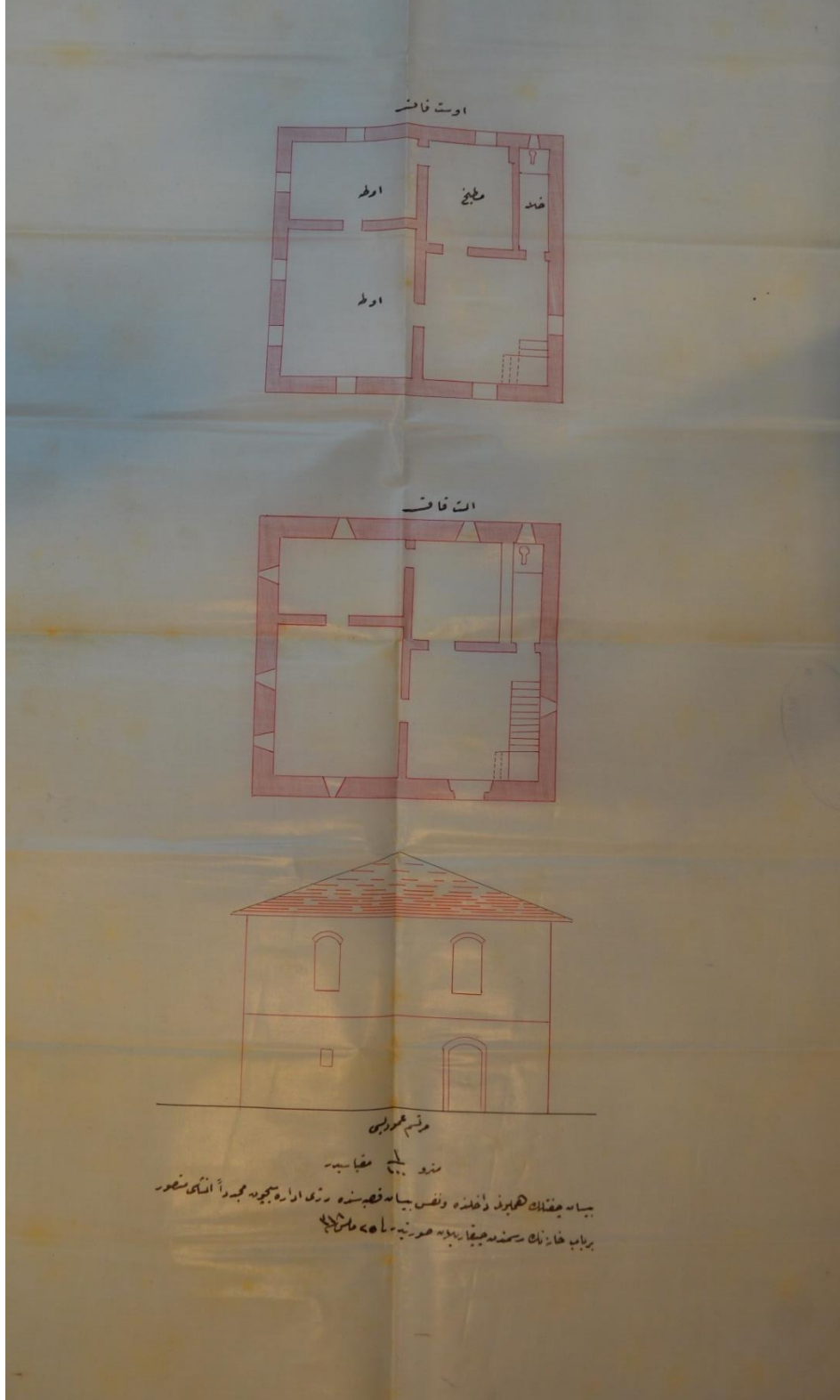

[چین قبضایی حکومت قونانی]
Le Conaek de gouvernement de Djénin, Syrie .

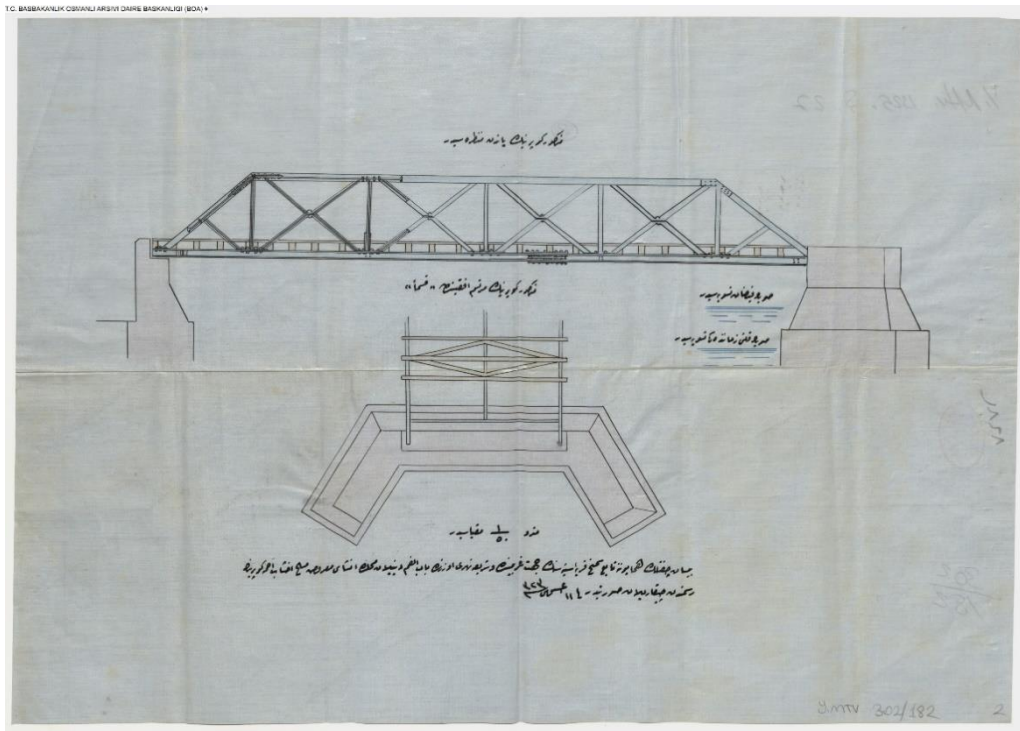
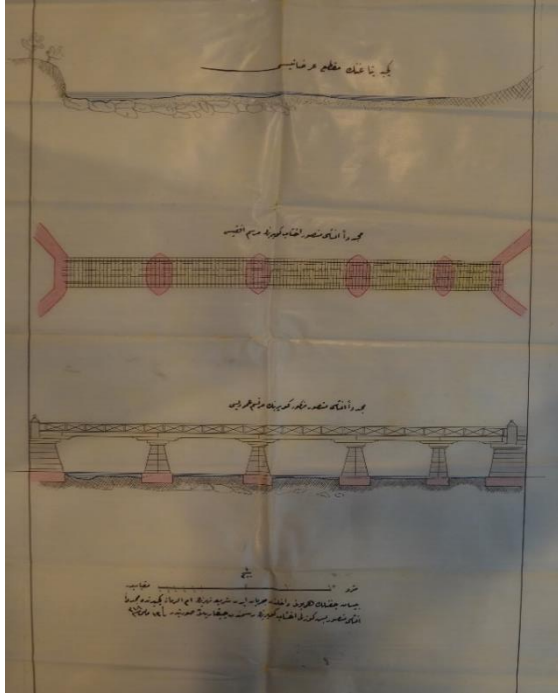
Ek 3: Bisan Çiftliğinde Bir Değirmen Haritası

Ek 4: Bisan Çiftlik-i Hümâyunu İçerisinde Yapılması Planlanan Reji İdare Binası

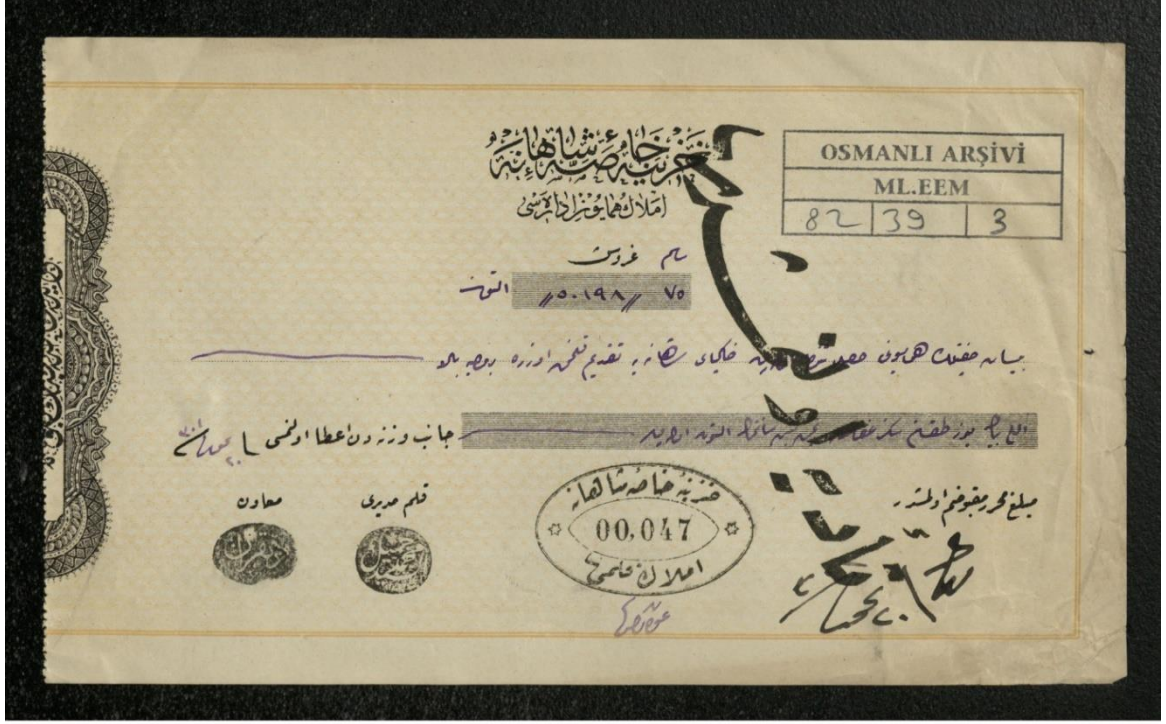

Ek 5: Bisan Çiftliğinde Köprü İnşası Projeleri

Y.MTV.00302.00182.002

Ek 6: Bisan Çiftlik-i Hümâyûnu Hasılatından Hazine-i Hassa Nezaretine Gönderilmiş Olan Miktarın Makbuzu

ML.EEM.00082.00039.003

Ek 7: Bisan iftliğinde Yaşayan Bedeviler

